T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEYFÎ-Yİ BUHÂRÎ'NİN FARSÇA DÎVÂNI

(Metin-İnceleme)

Müberra KARATAŞ

2501180161

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Güller NUHOĞLU

İSTANBUL – 2022

ÖZ

SEYFÎ-Yİ BUHÂRÎ'NİN FARSÇA DÎVÂNI (METİN-İNCELEME)

Müberra KARATAŞ

Bu çalışma, Timurlular Dönemi İran şairlerinden Seyfî-yi Buhârî'nin Farsça Dîvânının edisyon kritikli metnini ve bu metnin incelenmesini içermektedir. Çalışma metni hazırlanırken İran Meclis Kütüphanesi'nde, İstanbul'daki Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri koleksiyonu Farsça Yazmalar bölümünde, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli ve Nuruosmaniye koleksiyonlarında, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar Bölümünde ve TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Bölümünde yer alan toplam altı nüshadan faydalanılmıştır.

Çalışmamız bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Seyfî-yi Buhârî'nin yaşadığı dönemin siyâsî, sosyal ve edebî durumuna değinilmiştir. İkinci bölüm müellifin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler ihtivâ etmektedir. Üçüncü bölümde Seyfî-yi Buhârî'nin *Dîvân*'ında kullanılan vezinler ve *Dîvân*ının muhtevâsı belirtilmiş, nüshaların tanıtımı yapılmış, *Dîvân*da bulunan edebî sanatlardan örnek beyitler getirilmiş ve dil ve imlâ özellikleri ile metnin oluşturulmasında izlenen yol hakkında bilgiler sunulmuştur. Dördüncü bölümde ise eserin edisyon kritikli metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyfî-yi Buhârî, Seyfî-yi Arûzî, Seyfî-yi Buhârî Dîvânı, Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî, Şehrâşûb, Muammâ, Timurlular, Fars Edebiyatı

ABSTRACT

PERSIAN DIVAN OF SEYFI-YI BUKHARI (TEXT-ANALTSIS)

Müberra KARATAŞ

This study includes critical edition text of the Persian divan of Seyfî-yi Bukhârî, one of the Timurid period's Iranian poets and the examination of this text. While preparing the study text, a total of six copies were used in the Library of Iranian Parliament, in the Ali Emiri Collection Persian Manuscripts section of the Millet Manuscript Library in Istanbul, in the Laleli and Nuruosmaniye collections of the Suleymaniye Manuscripts Library, in the Persian Manuscripts catalog of the Istanbul University Rare Works Library, and in the Microfilm section of the Grand National Assembly of Turkey.

Our study consists of an introduction and four chapters. The first part mentions the political, social, and literary situation of the period in which Seyfî-yi Bukhârî lived. The second part contains information about the author's life, literary personality and works. In the third part, the euphonies used in Seyfî-yi Buhârî's Divan and the content of his divan were specified, the copies were introduced, sample couplets from the literary arts in the divan were brought and information about the language and spelling features and the way followed in the creation of the text were presented. In the fourth part, the critical edition text of the work is given.

Key Words: Seyfî-yi Bukhârî, Seyfi-yi Aruzi, The Divan Of Seyfî-yi Bukhârî, Dîvân-i Seyfî-yi Bukhârî, Shehrâshub, Mo‘ammâ, The Timurids, Persian Literature

ÖN SÖZ

Türk ve İran tarihinin önemli kesişim noktalarından biri dendiğinde Timurlular mutlaka zikredilir. Türk asıllı olan Timurlular İran topraklarında hüküm sürmüştür. XIV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyılın ilk devresine dek dönemin isminden söz ettiren devleti olmuştur. Kuruluş yıllarının Moğol istilaları üzerine denk gelmesinin dönemin siyasî, sosyal ve edebî vaziyetinde hiç şüphesiz etkileri olmuştur.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Timurlular Devri şâirlerinden Seyfî-yi Buhârî'nin Farsça Dîvânının metni oluşturulurken yurt içinde yer alan beş ve İran'dan bir tane olmak üzere toplam altı nüshadan istifade edilmiştir. Bu nüshalar; Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu Farsça Yazmalar bölümü (nr. 00656); İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Farsça Yazmalar Bölümü (nr. 1012); Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli bölümü (nr. 01895) ile Nuruosmaniye bölümü (nr. 03824); TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Bölümü (YZ 22/1) ve İran Meclis Kütüphanesinde(Kitâbhâne, Mûze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî) (nr. 9653) yer almaktadır.

Bir edebî eserin ortaya çıktığı toplumda siyasî, sosyal ve edebî durumun etkisi yadsınamayacağı için ilk bölümde genel olarak bu konulara değinilmiştir. İkinci bölümde müellife dair, üçüncü bölümde metne konu olan *Dîvân*a dair bilgiler verilmiş ve son bölümde *Dîvân* metnine yer verilmiştir.

Çalışmamızda görülecek eksiklikler ve hatalar ile ilgili yapılacak tenkit ve tavsiyelerden memnuniyet duyacağız. Tez çalışmam sırasında yardım ve desteğini esirgemeyerek, aynı zamanda Covid-19 pandemi sürecine denk gelmesi hasebiyle tez çalışmasının uzaktan yürütülmesinin meşakkati ile de ayrıca sabırla bana rehberlik eden değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Güller Nuhoğlu'na, lisans ve lisansüstü eğitim sürecimde beni daima güler yüzle karşılayan bölüm hocalarım Prof. Dr. Ali Güzelyüz, Prof. Dr. Mehmet Atalay, Dr. Öğr. Üyesi Kadir Turgut, Dr. Öğr. Üyesi Nihat Değirmenci, Arş. Gör. Dr. Yaşar Yeşim Amaç ve Arş. Gör. Saniye Simla

Özçelik’e şükranlarımı sunarım. Ayrıca tüm eğitim hayatım boyunca her daim desteklerini hissettiğim sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İSTANBUL, 2022

Müberra KARATAŞ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ

A	**:**	Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî'nin Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu Farsça Yazmalar bölümünde 00656 numarada kayıtlı yazma nüshası.
a.g.e	**:**	Adı geçen eser
a.g.m.	**:**	Adı geçen makale
a.g.t.	**:**	Adı geçen tez çalışması
b.	**:**	İbn (Oğul)
be.	**:**	Beyit
Bkz.	**:**	Bakınız
bs.	**:**	Baskı
C.	**:**	Cilt
çev.	**:**	Çeviren
d.	**:**	Doğum tarihi
DİA	**:**	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	**:**	Hicrî
haz.	**:**	Yayına hazırlayan
h.ş.	**:**	Hicrî-şemsî
İ	**:**	Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârînin Kitâbhâne, Mûze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî'de 9653 numarada kayıtlı yazma nüshası
Karş.	**:**	Karşılaştırınız

L	**:**	Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî'nin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli koleksiyonunda 01895 numarada kayıtlı yazma nüshası.
M	**:**	Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî'nin TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Bölümünde YZ 22/1 numarada kayıtlı yazma nüshası.
Metin	**:**	Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî (Bu çalışmada dördüncü bölüm)
N	**:**	Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî'nin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye koleksiyonunda 03824 numarada kayıtlı yazma nüshası.
nr.	**:**	Numara
nşr.	**:**	Neşreden
ö.	**:**	Ölüm tarihi
s.	**:**	Sayfa numarası
sa.	**:**	Sayı
salt.	**:**	Saltanat
TBMM	**:**	Türkiye Büyük Millet Meclisi
t.y.	**:**	Basım tarihi yok
Ü	**:**	Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Farsça Yazmalar Bölümünde 1012 numarada kayıtlı yazma nüshası.
y.y.	**:**	Basım yeri yok
v.d.	**:**	Ve devamı
vr.	**:**	Varak numarası

GİRİŞ

Bu çalışmada hicrî IX-X. (XV-XVI) yüzyıl İran şairlerinden Seyfî-yi Buhârî'nin Farsça Dîvânının edisyon kritikli metni ile bu metnin incelenmesi yer almaktadır. Metin hazırlanırken Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Farsça Yazmalar bölümünde 00656 numara ile kayıtlı nüsha, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalarda 1012 numara ile kayıtlı nüsha, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli bölümünde 01895 ve Nuruosmaniye bölümü 03824 numarada kayıtlı nüshalar, TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Bölümünde YZ 22/1 numarada kayıtlı nüsha ile İran Meclis Kütüphanesi'nde yer alan 9653 numarada kayıtlı nüsha karşılaştırılmıştır.

Laleli nüshası esas alınarak oluşturulan çalışma metni dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Seyfî-yi Buhârî'nin yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve edebî durumuna genel biçimde değinilmiştir.

İkinci bölümde müellifin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde Seyfî-yi Buhârî'nin *Dîvân*'ında yer alan vezinler ve bahirleri yazılmış, *Dîvân*ının muhtevasına değinilmiş, Dîvân metni oluşturulmasında istifade edilen nüshaların tanıtımı yapılmış, *Dîvân*da bulunan edebî sanatlardan örnekler sunulmuş ve dil ve imlâ özellikleri ile metnin oluşturulmasında izlenen yol hakkında bilgiler verilmiştir.

Dördüncü bölüm, Seyfî-yi Buhârî'nin Farsça Dîvânı'nın metnini içermektedir. Metnin sağ tarafında beyit numaraları, sol tarafında ise varak numaraları belirtilmiştir. Nüsha karşılaştırılması yapılıp *Dîvân* metni oluşturulurken gerekli görülen düzeltmeler dipnotlarda gösterilmiştir.

İnceleme bölümünde, dipnotlarda kullanılan "Metin" ifadesiyle, hazırlanan tenkitli metin kastedilmiştir. Bu kısımda dipnotta verilen beyitlerin numarası "be." kısaltmasıyla belirtilmiştir.

Ülkemizde Seyfî-yi Buhârî’ye ait müstakil bir çalışma yapılmamasından yola çıkarak tez çalışmamızda bu konuyu literatüre kazandırmayı hedeflediğimizi belirtmek isteriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYFÎ-Yİ BUHÂRÎ'NİN YAŞADIĞI TİMURLULAR DÖNEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Tezimize konu olan *Dîvân*ın müellifi Seyfî-yi Buhârî'nin yaşadığı dönem Timurlu hakimiyetinin son yıllarına rastlamaktadır. Dönemin siyasî vaziyetini anlayabilmek için Timurlu Devleti ile ilgili bazı kaynaklar üzerinden araştırmamızı yürüttük. Bu başlığımızda, incelediğimiz kaynaklardan genel bilgiler sunmakla iktifa edeceğiz.

1.1. Siyasî Durum

Timurlu Devleti'nin kurulduğu topraklarda daha önce Çağatay Hanlığı hüküm sürmekteydi. Çağataylar 1227-1370 yılları arasında Mâverâünnehir, Yedisu ve Doğu Türkistan'ı idaresi altında bulundurmaktaydı.[1] Çağataylarda idare Cengiz Han'ın kendi soyundan gelen haleflerinden çok, kabile reislerince elde tutulmaktaydı.[2]

Tarihin her döneminde olduğu gibi Çağataylar döneminde de tahtın yönetiminden memnuniyetsizlik, savaşlar, ölümler, taht kavgaları gibi sebeplerle tahta oturan hanlar değişegelmiştir. Nitekim Çağatay Hanlarından Tarmaşirin Han(salt. 1326-1334)'ın öldürülmesi ile çıkan karışıklıklar, Hanlığın ikiye bölünmesine sebep olmuştur: ekserisini yerleşik ve Müslüman halkın oluşturduğu Mâverâünnehir kolu ile atlı-göçebe yaşam tarzının sürdürüldüğü, Moğol geleneklerine bağlı olan Moğolistan kolu.[3] Bu ayrılık hanlığın hakimiyeti kaybetmesinin sebeplerinden olmuştur. XIV. yüzyılın ikinci yarısına yaklaşırken Çağatay Hanlığı yıkılma tehlikesindeydi. Ve nihayetinde 1370'e gelindiğinde Timur Mâverâünnehir'de hakimiyeti ele geçirmiş ve Semerkant'ta tahta geçmiştir.[4]

---

[1] Abdülkadir Yuvalı, "Çağatay Hanlığı", **DİA**, C. VIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 177.
[2] İsmail Aka, "Timurlular", **DİA**, C. XLI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 177.
[3] Yuvalı, "Çağatay Hanlığı", s. 178.
[4] Aka, "Timurlular", s. 177.

> "Timur, 1370 yılında Mâverâünnehir'de hâkimiyeti ele geçirdiğinde, İran parçalanmış bir durumda bulunuyordu. Merkezi Herat olmak üzere Horasan'da Kertler(1245-1383), merkezi Sebzvar olmak üzere Horasan'ın batı taraflarında Serbedarlılar(1337-1381), merkezi Curcan olmak üzere Astarâbâd, Damgan, Bistam ve Simnan taraflarında Toga Timurlular(1337-1410), merkezi Şîrâz olmak üzere Fars ve Kirman bölgelerinde Muzaafferliler(1294-1393), merkezi Bağdad olmak üzere Irak-ı Arap, Irak-ı Acem ve Âzerbaycan bölgelerinde ise Celâyirliler(1336-1432) hüküm sürüyorlardı."[5]

Bölgedeki kabileler arasındaki çatışmalar ve çetin bir rakibe sahip olmayışı, Timur'un tahta geçme sürecinde elde ettiği başarının bir sebebi olarak ifade edilmektedir.[6] Bunun yanısıra Timur, han makamına Cengiz soyundan birinin gelmesi gerektiğine dair genel kabul doğrultusunda bu makama Cengiz soyundan kukla bir han oturtmuştur.[7] Her ne kadar hanlık koltuğuna Cengiz soyundan gelen kişiler oturtulmuş olsa da devletin askerî gücü boylar eliyle sağlandığı için, hanlık koltuğuna kukla bir han oturtmaları boyların siyasette daha etkin olmasına yol açmıştır.[8]

Tarih boyunca evlilik yoluyla kurulan akrabalık bağı da istikbalde atılacak adımların meşruiyet kesbetmesi ve hakimiyette eli güçlü kılmak için yürütülen önemli stratejik adımlardan olmuştur. Timur da Cengiz soyundan gelen Saray Mülk hanımla evlenerek 'güregen'(damat) lakabını almıştır. Bunu da hanedanlık içerisinde bir rütbe gibi kullanmıştır. Cengiz soyundan gelen hanımlarla evlilik bağını kendi çocuklarına ve torunlarına da öğütlemiştir.[9]

Timurlu Devleti içerisinde hem Cengiz geleneğini takip edenler vardı hem de yaşamlarını İran-İslâm geleneğine göre sürdürenler yaşamaktaydı. Timur dervişlerle de kabile reisleri ile de iletişim halindeydi. Yani bu iki unsur Timurlu siyasetine yön vermede kaynaklık etmekteydi.[10] Bu son kısım şöyle özetlenebilir; Timur'un

---

[5] İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 10.
[6] İsmail Aka, "Timur", **DİA**, C. XLI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 173.
[7] İhsan Yarşatır, **Şi'r-i Fârsî der 'Ahd-i Şâhruh (nîme-i evvel-i karn-i nehom) ya Âğâz-i İnhitât der Şi'r-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân, 1334 h.ş., s. 5; Hayrunnisa Alan, **Bozkırdan Cennet Bahçesine: Timurlular (1360-1506)**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007, s. 267.
[8] Alan, **a.g.e.**, s. 269.
[9] Alan, **a.g.e.**, s. 268.
[10] Alan, **a.g.e.**, s. 267.

hanedanlık ünvanlarına hevesli yaklaşmayışı, tahta Cengiz soyundan gelenleri oturtması, evlilik yoluyla Cengiz soyu ile akrabalık kurması, Müslümanlar içerisinde karışıklık çıkaranları bertaraf eden kişi imajı bıraktığı için "Müslümanların Emîri, Türklerin Beyi, Moğolların Güregeni" olması,[11] -tabiri caizse bu sacayağı üzerinde- bir devlet banisi olmasının önünü açmıştır. Bu her ne kadar kulağa hoş gelse bile istediğini yapabilmek için Kur'an'dan dahi âyetler naklettiği, dolayısıyla ulemâyı bu konuda çetin bir vaziyette bıraktığı da belirtilmektedir.[12] Çıktığı seferlere "gazâ" demiştir. Bu durum onun, din unsurunu siyasî çıkarları için kullandığı şeklinde yorumlanmaktadır.[13]

Timur hakimiyeti süresince, -Çin hariç- Cengiz Han'ın sefer düzenlediği bölgelerden daha fazlasını elde etmiştir. Hakimiyeti altına aldığı toprakların idarî sorumluluğunu oğullarına ve torunlarına tevdî etmiştir.[14] Timur'un bu kısma değin sayageldiğimiz başarısı, hanlık tahtına yalnızca Cengiz soyundan gelenlerin oturması savının kırılmasına ve Timur'un haleflerinin kendi adlarına para bastırabilen bağımsız hükümdarlar olmasına yol açmıştır.[15]

Timur, hakimiyet yılları (771/1370-807/1405) içerisinde birçok bölgeye sefer düzenlemiştir: İran'ın kuzeyi ile Azerbaycan'ı sınırlarına dahil ettiği 1386-1388'de gerçekleştirdiği sefer, 1392-1397'de Ortadoğu'yu hakimiyeti altına almak üzere çıktığı beş yıllık sefer, 1398-1399'daki Hint seferi, 1399-1404'te Anadolu, İran ve Irak'ın içinde bulunduğu topraklara gerçekleştirdiği sefer ve 1404'te Çin üzerine gittiği sefer. Timur bu seferleriyle "Cengiz Han'ın mirasını kendi devletinde toplamak istemek ile beraber dünyanın hükümdarı olmayı amaçlamış"tır.[16]

Timur Çin seferi için çıktığı yolda ölmüştür. Daha öncesinde veliahdı olarak oğlu Cihangir'den olma torunu Pir Muhammed'i tayin etmiştir. Her ne kadar Çin seferi için yola devam etmeyi savunanlar olsa da Timur'un ölüm haberi orduda karışıklığa sebebiyet vermiş ve sonuçta ordu Semerkant'a geri dönmüştür. Timur'un veliahdı

---

[11] Alan, **a.g.e.**, s. 267-270.
[12] Aka, **a.g.e.**, s. 107.
[13] Aka, "Timurlular", s. 179.
[14] Alan, **a.g.e.**, s. 270.
[15] Alan, **a.g.e.**, s. 269.
[16] Muhammed Emin Koçak, "Timurlu Medeniyetine Örnek Bir Şehir: Semerkant (1370-1405)", **AUSBD**, C. II, sa. 4, 2019, s. 69-70.

olarak Pir Muhammed'i seçmesi yönündeki vasiyeti, onun Kandehar'dan gelmesinin uzun süreceği bahanesiyle gerçekleştirilmemiştir. Timur'un seferlere çıkarken Semerkant'ın idaresini teslim ettiği oğlu Şâhruh(ö.850/1447)'un tahta geçmesi uygun bulunmuştur. Ancak ordunun bir kısmı bu durumdan haberdar değildi ve Timur'un oğlu Mîrânşâh'tan olma torunu Halil Sultan'a biat etmişti. Şâhruh, önceleri onun Mâverâünnehir'deki hakimiyetini kabul etmiştir ancak Pir Muhammed Kandehar'dan gelince onu desteklemiştir. Sonraları Pir Muhammed öldürülünce(809/1407) Şâhruh onun intikamını alma bahanesiyle Halil Sultan'la mücadele etmiş ve nihayetinde Mâverâünnehir hakimiyetini ele geçirmiştir. Şâhruh hakimiyeti altına aldığı bu bölgelerin idaresini oğlu Uluğ Bey ile onun atabeyi olan Şah Melik'e bırakmıştır. Şâhruh daha sonra Harizm'i ele geçirmiştir(815/1413). Verdiği mücadeleler sonucunda elde ettiği İsfahân, Luristân ve Fars bölgelerinin idaresini farklı Timurlu mîrzâların sorumluluğuna teslim ettikten sonra Herat'a dönmüştür. Şâhruh sonraları batıya yönelmiş ve bunun neticesinde Tebrîz'i ele geçirmiştir. Ancak Karakoyunlular Azerbaycan'ı yeniden hakimiyetleri altına almışlardır.[17]

Şâhruh Herat'ta bir cuma namazı sonrası Hurûfîlerce suikaste uğramış[18] ve yara alarak kurtulmuştur(830/1427). Uluğ Bey hariç tüm oğulları o hayattayken ölmüştür. 848'de rahatsızlanmış, sonrasında biraz iyileşmiştir. Irak-ı Acem idaresinden sorumlu olan torunu Sultan Muhammed b. Baysungur dedesinin hasta olmasından istifade edip İsfahân'ı ele geçirmiş ve Şîraz'a yönelmiştir. Şâhruh hasta olduğu halde harekete geçmiştir. Sultan Muhammed'e karşı gerçekleştirdiği bu girişimden olumlu bir netice almıştır. Ancak daha sonraları yine rahatsızlanmış ve 850/1447'de vefat etmiştir.[19]

Şâhruh'un içinde bulunduğu şartlar onun tahta kukla bir han oturtmasına mahal bırakmamıştır.[20] Hatta babası Timur'un kabul edip bir kısmını İslâmî ilkelerle tertip

---

[17] İsmail Aka, "Şâhruh", **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 293-294.
[18] Hüsamettin Aksu, "Hurûfîlik", **DİA**, C. XVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 408; Yarşatır, **a.g.e.**, s. 18-19; Aka, "Şâhruh", s. 294; Cemşîd Sadrî, "Timurlular Dönemi Horasan'da Etkili Tarikatlar", çev. Mustafa Altunkaya, **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. IV, sa. 2, Güz 2013, s. 239.
[19] Aka, "Şâhruh", s. 294.
[20] Alan, **a.g.e.**, s. 272.

ettiği söylenen ve *Tüzük-i Timurî* adıyla meşhur olmuş *Cengiz Yasası*nı[21] 815'te lağvetmiş, İslâm fıkhını yaygınlaştırmış, "Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de (itaat edin)"(Nisa: 59) ayetini saltanatı için düstur edinmiştir.[22] Şâhruh'un, babasının aksine daha mütevazi bir yaşam sürdüğü, cuma namazlarına yanına muhafız almaksızın gittiği, içkiyi yasakladığı ve dinde yasaklanan oyun ve eğlencelerden sakındığı ifade edilir.[23]

Şâhruh vefat ettiğinde hayatta bulunan tek oğlu Uluğ Bey(ö.853/1449) idi.[24] Uluğ Bey babası tarafından Mâverâünnehir yönetimine getirilmiş, emîrlik görevi üstlenmişti.[25] Hanlık tahtına kukla da olsa Cengiz soyundan birini getirme âdetini Uluğ Bey de gerekli görmüştür. Uluğ Bey'in bu tutumunun sebebi ise topraklarını Moğollar'a ve Özbekler'e karşı korumaktı. Zira bu iki toplulukta da konar-göçer ve boy yapısı âdetleri sürdürülmekte idi.[26]

Şâhruh'un ölümünün ardından Uluğ Bey Semerkant'ı oğlu Abdülaziz'in idaresine emanet etmiş ve Horasan'a doğru hareket etmiştir. Diğer oğlu Abdüllatif ile Herat'a girmeyi başarmıştır. Bu başarı neticesinde Abdüllatif, babasından beklediği taltifi görmemiştir. Bunun yanısıra Uluğ Bey'in halktan topladığı vergileri kumandanlarına ve yakınında bulunanlara dağıtmak yerine halka hizmette, ilmî faaliyetlerde, medrese, kütüphane ve rasathâne gibi yapıların inşaasında sarf etmesi bazı çevrelerce hoş karşılanmamış ve bu durum onun bir suikast ile öldürülmesinin başlıca sebeplerinden olmuştur.[27]

---

[21] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 4. (*Tüzük-i Timurî*'nin Timur'a ait olmadığı ve tarihsel bir kaynak olarak istifade edilemeyeceğini savunan bir çalışma da mevcuttur. Bkz.: A. Ahat Andican, "Tüzükat-ı Timuri Gerçek mi ve Geçerli Bir Birincil Tarihî Kaynak Olarak Kullanılabilir mi?", **Türkiyat Mecmuası**, C. XXVII, sa. 2, 2017, s. 81.)

[22] Bu tarihe kadar ise suçlara iki mahkemece bakılıyordu: Biri şer'î hükümlerle bakılan diğeri örfî olan "yasa" idi. Bkz.: Yarşatır, **a.g.e.**, s. 7.

[23] Aka, "Şâhruh", s. 294.

[24] Aka, "Şâhruh", s. 294.

[25] Yavuz Unat, "Uluğ Bey", **DİA**, C. XLII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 127; Alan, **a.g.e.**, s. 272.

[26] Alan, **a.g.e.**, s. 272.

[27] Unat, **a.g.m.**, s. 127-128.

Uluğ Bey, Şâhruh zamanında Semerkant'tan dönemin başkenti Herat'a seyahati dışında başka bölgelere seyahatlerde bulunmamıştır. Hatta Şâhruh'un batı seferlerine birlikler sevk etmiş, bölgesine yakın yerlerdeki savaşlara dahi bizzat katılmamıştır.[28]

Babasından beklediği taltifi göremeyen Abdüllatif, onunla birkaç defa hakimiyet mücadelesine girmiştir. Baba-oğul arasındaki bu mücadeleler, Uluğ Bey'in oğluna esir düşmesi, kurulan bir mahkemece diğer oğlu Abdülaziz ile birlikte idama mahkum edilmesi ve Abdüllatif'in etrafındakilerin onu kışkırtması üzerine bir suikast sonucu Uluğ Bey'in öldürülmesiyle nihayet bulmuştur.[29]

Baba-oğul arasındaki mücadele sona erse de bu, ülke içindeki karışıklıkları daha da artırmış; Herat ve Semerkant merkezli bir devlet haline dönmesine sebep olmuştur.

Abdüllatif(salt.1449-1450)'in idaredeki tutumu din adamlarını memnun etse de halk ve asker için aynı durum söz konusu olmamıştır.[30]

Uluğ Bey'in oğlu Abdüllatif ile hakimiyet mücadelesi sıralarında hanedanlığın Mîrânşâh kolundan gelen ve Uluğ Bey yanında yetişen Ebû Said bunu fırsat bilip Semerkant'ı ele geçirme teşebbüsünde bulunduysa da başta buna muvaffak olamamış, Buhâra'ya kaçmıştır. Abdüllatif tarafından ölüm cezasına çarptırılmıştır. Ancak bu infaz gerçekleşmeden Abdüllatif de bir suikast sonucu ölmüştür.[31]

Abdüllatif'in ölümünün ardından Mîrzâ Abdullah'ın kısa süreli saltanatı başlamıştır. Babası, Şâhruh'un oğlu İbrahim Sultan'dır. Mîrzâ Abdullah, Şâhruhoğulları'ndan Timurlu hakimiyet koltuğuna geçen son isim olmuştur ve hakimiyetini 1450-1451 devresinde sürdürmüştür. İdare biçimi Uluğ Bey'e benzetilmektedir ve o dönem yoğun olarak din adamlarının yaşadığı Buhâra bu durumdan hoşnut olmamıştır.[32] Bu hoşnutsuzluk Ebû Said'in lehine olmuştur. Zira

---

[28] Aka, "Timurlular", s. 177.
[29] Abdülaziz de iki gün sonra bir suikast sonucu öldürülmüştür. Bkz. Unat, "Uluğ Bey", s. 127-128.
[30] Aka, "Timurlular", s. 177.
[31] Abdülkadir Yuvalı, "Ebû Said Mirza Han", **DİA**, C. X, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994, s. 224.
[32] Aka, "Timurlular", s. 177.

Buhâra darugası[33] ve kadısı ona biad etmiştir.[34] Timurlu hakimiyet anlayışında var olan kabile unsuruna, Ebû Said döneminde şehirlerdeki tasavvuf çevresinin de eklendiği söylenebilir. Zira Ebû Said'in tahta oturması bu unsurun etkisiyle olmuştur.[35]

Ancak Ebû Said hakimiyetini kabul ettirmek için Mîrzâ Abdullah, Ebû'l-Kasım Bâbür, Alaüddevle, İbrahim, Mîrzâ Cuki ve Hüseyin Baykara gibi hanedan mîrzâlarıyla mücadele etmek durumunda kalmıştır.[36] Bu sırada Cihanşah'ın idaresindeki Karakoyunlular güçlenmiş, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap'ı ele geçirmişlerdir. Horasan üzerine yürüyen Karakoyunlular bir süreliğine Herat'ı hakimiyetleri altına almıştır.[37]

Timur'un vasiyetine göre Azerbaycan, Mîrânşâhoğulları koluna aittir. Dolayısıyla Ebû Said nezdinde Azerbaycan ayrıcalıklı bir yere sahipti.[38] Mâverâünnehir ve Horasan'da saltanatını sağlamlaştıran Ebû Said, Cihanşah'ın ölümü(872/1467) üzerine Irak ve Azerbaycan'ı hakimiyeti altına almak için sefere çıkmıştır. Cihanşah'tan sonra etkisini yitiren Karakoyunlular yerine Akkoyunlular bölgede etkin bir konuma gelmiştir.[39] Dolayısıyla 1468'de Azerbaycan üzerine yürüyen Ebû Said[40], çıktığı seferde Akkoyunlu Hükümdarlığını elinde bulunduran Uzun Hasan ile mücadele vermiştir. Ancak Ebû Said mağlup olmuş, Akkoyunlular'a esir düşmüş ve öldürülmüştür.[41]

Ebû Said'in mücadelelerle dolu saltanatı 1469'da ölümü ile son bulmuştur.[42] Onun ardından oğulları Mâverâünnehir'de hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir.[43] Ebû

---

[33] "Darugalar düzeni korumak, asker toplamak yerel birliklerin bakımı, tarımın teşviki, şehirlerin refahının sağlanması, mali işlerin düzenlenmesi gibi idari dünya içinde pek çok sorumluluğa sahiptiler…şehir kapılarının anahtarları, şehir hazinesi ve resmî kayıtlar bu memurun tasarrufundaydı." Bkz.: Alan, **a.g.e.**, s. 286.
[34] Aka, "Timurlular", s. 177; Yuvalı, "Ebû Said Mirza Han", s. 224.
[35] Alan, **a.g.e.**, s. 272.
[36] Alan, **a.g.e.**, s. 303; Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları", **Bilig**, Yaz 2004, sa. 30, s. 159.
[37] Alan Akbıyık, **a.g.m.**, s. 159.
[38] Yuvalı, "Ebû Said Mirza Han", s. 225.
[39] Alan Akbıyık, **a.g.m.**, s. 159.
[40] Yuvalı, "Ebû Said Mirza Han", s. 225.
[41] Yuvalı, "Ebû Said Mirza Han", s. 225; Alan Akbıyık, **a.g.m.**, s. 159.
[42] Aka, "Timurlular", s. 177, 178; Yuvalı, "Ebû Said Mirza Han", s. 225.
[43] Alan Akbıyık, **a.g.m.**, s. 160.

Said hakkında Timurlu Hanedanlığının ayakta kalması için gayret gösteren son hükümdar olarak söz edilmektedir. Ölümüyle birlikte Timurlu Devleti giderek küçülmüştür.[44]

Ebû Said'in ölümünün ardından tahta geçen Hüseyin Baykara devlet idaresini Herat merkezli Horasan'da yürütmüştür.[45]

Hüseyin Baykara, Timurluların Ömer Şeyh koluna mensuptur. Bu kola mensup olanlar içerisinden ismini daha ziyade duyuran mîrzâ olmuştur.

Hüseyin Baykara on dört yaşındayken, Horasan'da hüküm süren Ebû'l-Kasım Bâbür Mîrzâ'nın hizmetine girmiştir. 1454'te Ebû'l-Kasım Bâbür'le birlikte katıldığı seferden Horasan'a dönmemiş, Semerkant hükümdarı Ebû Said'in yanında kalmıştır. O sıralar şehzâde ayaklanmalarıyla uğraşan Ebû Said, Hüseyin Baykara'dan da şüphe ettiği için onu hapsettirmiş, Hüseyin Baykara'nın annesinin ricası üzerine serbest bırakılmıştır. Bunun üzerine o da Merv hakimi amcası Sencer'in yanına gitmiştir. Onunla arası bozulunca Merv'den ayrılmıştır.[46]

Hüseyin Baykara, Ebû Said'in ölümü üzerine Herat'ı ele geçirmiştir. Ancak Akkoyunlu Uzun Hasan tahtın Şâhruh kolundan Baysungur'un torunu Yadigâr Muhammed'in hakkı olduğunu savunmuş ve onu Baykara ile mücadeleye teşvik etmiştir. Yadigâr Muhammed 875/1470'te Herat'ı bir süreliğine ele geçirmiştir. Bir buçuk ay kadar sonra Baykara hücum ederek Yadigâr Muhammed'i öldürtüp Herat'ı tekrar hakimiyeti altına almıştır.[47] Hüseyin Baykara hakimiyeti boyunca Yadigâr Muhammed'den başka mîrzâlarla da mücadele etmek durumunda kalmıştır.[48]

---

[44] Alan, **a.g.e.**, s. 274.
[45] Alan Akbıyık, **a.g.m.**, s. 160.
[46] Hamid Algar; Ali Alparslan, "Hüseyin Baykara", **DİA**, C. XVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 530.
[47] Algar; Alparslan, **a.g.m.**, s. 530.
[48] Ebû Said'in vefatından sonra Hüseyin Baykara'nın taht mücadelesine giriştiği Timurlu mîrzâlarıyla ilgili çalışma için Bkz.: Cihan Oruç, "Sultan Hüseyin Baykara'nın Timurlu Devleti Tahtına Çıkmasından Sonra Timurlu Soyundan Bazı Mirzalar ile Giriştiği Mücadeleler", **VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, sa. 2, Güz 2016, s. 99-128.

Hüseyin Baykara döneminde medenî seviye yüksek olmasına rağmen[49] o, hakimiyeti boyunca oğulları ile de uğraşmış, yine onun döneminde siyasî, idarî ve malî sıkıntılar baş göstermiştir.[50]

Bu kargaşalar Timurluların dış siyasetini de sekteye uğratmıştır. Timurluların dış siyaset ilişkileri genellikle iki devlet etrafında sürmekteydi: Akkoyunlu Devleti ve Özbek Devleti. Yürütülen bu siyaset ise daha ziyade Timurlu Devleti üzerinden, mezkur devletlerin kendi çıkarlarına yönelik olmuştur.[51] Özbek hükümdarı Şeybânî Han Timurlular içerisindeki kargaşayı kendi lehine fırsata çevirmiş ve Buhâra ile Semerkant'ı, daha sonra da Endican, Fergana, Hisar, Kunduz ve Belh'i ele geçirmiştir.[52] Hüseyin Baykara, Şeybânî Han'ın giderek Herat'a yaklaşması üzerine karşı bir sefere çıkmış ancak bu sefer yolunda vefat etmiştir(11 Zilhicce 911/5 Mayıs 1506).[53] Mâverâünnehir'deki durumu sağlamlaşmış olan Şeybânî Han[54] son olarak Herat'ı da ele geçirerek Horasan'daki Timurlu Hanedanlığına son vermiştir(913/1507).[55]

Yukarıda saydığımız iç karışıklıkların yanısıra Timurlu Devletini sona yaklaştıran bir diğer sebep olarak yerleşik hayatın yaygınlaşması üzerine halkın ve idarecilerin giderek şehirleşmesiyle askerî özelliklerin geri planda kaldığı, nihayetinde Timurlu Devletinin askerî alanda yaralar aldığı ifade edilmiştir.[56]

1.1.1. Timurlularda Siyasî Yapı

Daha önce de belirttiğimiz gibi Timurlu hakimiyet anlayışı Cengiz Han geleneği ile İran-İslâm geleneği olmak üzere iki menbadan beslenmekte idi. Dönemin hükümdarı bazen bu geleneklerden birinin etkisinde daha fazla kalmış olsa da diğerini yok saymamıştır.[57]

---

[49] Aka, **a.g.e.**, s. 98.
[50] Aka, "Timurlular", s. 178.
[51] Oruç, **a.g.m.**, s. 126.
[52] İsmail Türkoğlu, "Şeybânî Han", **DİA**, C. XXXIX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 44.
[53] Algar; Alparslan, **a.g.m.**, s. 530.
[54] Aka, "Timurlular, s. 178; Türkoğlu, **a.g.m.**, s. 44.
[55] Türkoğlu, **a.g.m.**, s. 44.
[56] Alan, **a.g.e.**, s. 306.
[57] Alan, **a.g.e.**, s. 274.

Timurlularda devlet idaresinde hükümdarın söz sahibi olmaklığından gelen gücü emîrler de paylaşmaktaydı. Yine de Timur kanı taşıyanlar daha ayrıcalıklıydı.[58]

Timurlu soyuna mensup olan kişilerin eğitimi, yetiştirilmesi konusu önem arz etmekteydi. Öyle ki dünyaya gelmeden hemen önce hanım saraya getirilir, doğumdan sonra da bebek annesinden alınarak bir sütanne ve sarayda ileri gelen hanımlardan birinin gözetimine teslim edilirdi. Bilhassa mîrzâlara belli bir yaşa erişince bir atabey tayin edilirdi. Bu atabeyler kendilerine hükümdar koltuğunu dolduracak donanıma sahip olmaları için gerekli bilgileri öğreten kimselerdi.[59]

Timurlularda veraset usulü yoktu yani hanedan mensuplarının hepsi tahta aynı mesafedeydiler. Hatta Timur'un Cengiz Han ile soyunun bir noktada birleştiği torunu Pir Muhammed bizzat Timur tarafından veliahd olarak belirlenmesine rağmen hükümdarlık için şartlar Şâhruh'un lehine oluşmuştur.[60]

Timurlularda eyaletlerin idaresi doğrudan sultana bağlı değildi. Ülkenin geneli için yönetimde sabit kurallar mevcut değildi. Eyaletlerin idarî sorumlusu yüksek imtiyazlara sahipti.[61]

Mîrzâların taht koltuğuna eşit mesafede oluşu sebebiyle eğitimlerinde fark gözetilmemiştir. Bunun sonucu olarak bir eyaleti idare ile görevlendirilen mîrzâlar, gittikleri bölgede devletin idarî yapılanmasına benzer küçük bir yapılanma kurmuş ve nisbeten bağımsız hareket etmişlerdir. Elbette devlete karşı bir isyan girişimi, idarede gösterdikleri başarısızlıklar gibi durumlarda bu bağımsızlıklarına müdahale söz konusu olmuştur.[62] Mîrzâların sahip olduğu bu imtiyaz Timurlu topraklarının zaman zaman isyanlara ve taht kavgalarına sahne olmasına sebebiyet vermiştir. Timur'un 1405'te ölümünün ardından başlayan bölgedeki bu gibi karışıklıklar, Timur'un oluşturduğu siyasî birliğin parçalanmasına, devletin giderek küçülmesine ve

[58] Alan, **a.g.e.**, s. 274
[59] Aka, **a.g.e.**, s. 108; Alan, **a.g.e.**, s. 275. (Timurlular Devri Atabeylik kurumu hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Hasan Taşkıran, "Timurlularda Atabeglik Kurumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Özgün Tarih Araştırmaları-1**, Ankara, İksad Publishing House, 2021, s. 235-254; Mevhibe Şahbaz, "Timurlularda Şehzade Eğitimi", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XVIII, sa. 1, s. 313-328.)
[60] Aka, **a.g.e.**, s. 109; Alan, **a.g.e.**, s. 275.
[61] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 6.
[62] Aka, **a.g.e**., s. 109; Alan, **a.g.e.**, s. 274.

nihayetinde Özbeklerin de tarih sahnesine girmesiyle yaklaşık bir asırlık Timurlu hakimiyetinin ortadan kalkmasına sebep olmuştur.[63] Bu yıkım konusunda yalnızca Timur'un halefleri sorumlu tutulmamaktadır, bu ortamı bizzat Timur'un oluşturduğu da söylenmektedir: Devletin çöküşüne sebep olarak Timur'un hakimiyeti tekelinde bulundurma konusundaki tutumundan, seferlerini bizzat yönetmesinden, kabileleri kontrolü altında tutma çabasından; dolayısıyla oluşturduğu siyasî birliği koruma noktasında haleflerinin zor durumda kaldığından söz edilir.[64]

Timurlular Dönemi'nde, erkeklerin eğitimine önem verildiği gibi hanımların eğitimine de önem verilirdi ve hanımlar için de "ateke" tayin edilirdi.[65] Bu durumun bir neticesi olarak bürokrasiden de haberdar olan hanımların devletin idaresinde zaman zaman etkilerinin olması, kimi zaman da söz sahibi olmaları[66] gayrikabil görülmemeli.

1.2. Sosyal Durum

'Siyasî Durum'da değindiğimiz gibi Timurlu Devleti Cengiz geleneğini takip edenlerin yanısıra muamelâtına İran-İslâm geleneğince yön veren tebaanın da içinde yer aldığı bir sosyal yapıdan oluşmaktaydı.

Timur'un dönemine bakıldığında yalnızca savaşlardan söz edilemez. Timurlu Devleti, Çağatay Hanlığı ile kıyaslandığında yerleşik hayatı daha çok benimsemiştir. Bu sebeple imar faaliyetlerine de önem vermiştir.[67] Sefer düzenlediği ülkelerden mimarlar ve ustalar getirtmiş ve bunları ülkenin mamur bir hale dönüşmesi için çalıştırmıştır.[68]

Timurlularda eğitimler iki yapı üzerinden verilmekteydi: Biri temel düzeyde eğitim verilen "mektepler"; diğeri tefsir, hadis, fıkıh, kelam, rical, ahlak, Arapça ve edebiyat üzerine daha ileri düzeyli eğitim verilen "medreseler" idi. Felsefe, sosyal ve

---

[63] Aka, **a.g.e.**, s. 109; Aka, "Timurlular", s. 177; Alan, **a.g.e.**, s. 274.
[64] Aka, "Timur", s. 176.
[65] Aka, **a.g.e.**, s. 108; Alan, **a.g.e.**, s. 275.
[66] Aka, **a.g.e.**, s. 108.
[67] Alan, **a.g.e.**, s. 294.
[68] Aka, "Timur", s. 174.

edebî konularda verilen eğitimlerde din, bu alanlardan ayrı tutulmazdı. Matematik, tıp ve astronomi gibi bazı alanlarsa bu durumdan müstesnaydı.[69]

Timur'un zaman zaman dinî tartışmaların olduğu meclislere katıldığı, din büyüklerinin mezarlarını ziyarete gittiği; Şâhruh ile oğulları Uluğ Bey ve Baysungur'un da din alanıyla ilgili oldukları ifade edilmiştir.[70]

Timurlu hükümdarlarının dine olumlu yaklaşımları din alanında çalışmalar yapılmasını, tartışmalar düzenlenmesini yaygınlaştırmış; bu vesileyle ülkenin birçok yerinde camiiler, hangâhlar, mektep ve medreseler inşa edilmiştir. Din, günlük yaşantıda daha belirleyici bir özellik kazanmıştır.[71]

Hicrî VIII ve IX. yüzyıllarda tarikat ehli kimseler toplum içerisinde önemli bir yere sahipti. Dolayısıyla dönemin sosyal, kültürel, dinî ve siyasî yaşantısı üzerinde etkileri olmuştur.[72]

Timurlular Devri kargaşalı bir devirdi. Devlete karşı genellikle dinî yönde hareketlenmeler olmuş, bunun sonucunda hicrî IX ve X. yüzyıllarda tasavvuf, irfan ve teşeyyu' ehli kimseler eliyle şekillenen ve daha çok Şiiliği benimseyen şu hareketler ortaya çıkmıştır: Serbedârân, Mer'aşîyân, Hurûfiyye, İshâkiyye, Nurbahşiyye ve Müşa'şa'iyân. Bunlardan başka Nakşibendiyye ve Ni'metullahiyye de toplum üzerinde etkisini gösteren tarikatlardandır.[73]

Timurlular Devri'nde Nakşibendîlik ile devletin arası iyi iken; Hurûfîlik, Nurbahşîlik, Ni'metullahîlik ve Müşa'şa'îlik devlet ile zıt düşmekteydi.[74]

Ni'metullahiyye tarikatinin kurucusu olan Nimetullah-ı Velî(ö.834/1431)'nin Türkmenlerin İslâmlaşmasında önemli bir rol oynadığı ifade edilir. Timur, Nimetullah-ı Velî'ye önceleri hürmet göstermiştir ancak çok sayıda Türkmenin onun etrafında toplanmasından endişe duyarak Mâverâünnehir'den çıkmasını istemiştir. Timur'un oğlu Şâhruh da Nimetullah-ı Velî'ye hürmet etmiştir. Hatta Nimetullah-ı

---

[69] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 16.
[70] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 15.
[71] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 15.
[72] Sadrî, **a.g.m.**, s. 229.
[73] Sadrî, **a.g.m.**, s. 231-232.
[74] Sadrî, **a.g.m.**, s. 229.

Velî'nin, Şâhruh'un saltanatı esnasında bizzat Şâhruh'un davetiyle Şîraz'a gitmiş olabileceğine dair bir bilgi de mevcuttur.[75]

Hurûfîlik, Fazlullâh-ı Hurûfî(ö.796/1394) tarafından kurulan, harflerin esrarı olduğuna dair inancı benimseyen ve bu minvalde fikirler beyan edenlerin takip ettiği bir akımdır. Hurûfîler, hakimiyet yıllarında Timur'un tarikat ehli kimselere müspet yaklaşımıyla faaliyetlerini rahat biçimde sürdürmüş[76] ve Timur'u takip ettikleri yola tâbi olmaya çağırmışlardır.[77] Ayrıca hicrî 830'da Hurûfîlik akımının takipçileri tarafından Şâhruh'u öldürme girişiminde bulunulmuştur.[78] Ulemadan ve fukahadan bazı kimselerin bu akımın kurucusunun düşüncelerinin şeriate aykırı olduğuna dair ifadeleri Timur'a ulaşmıştır. Timur, bu akıma daha temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Neticede Timur'un oğlu Mîrânşâh tarafından tutuklanan Fazlullâh-ı Hurûfî idam edilmiştir.[79]

Mehdî olduğunu iddia eden Seyyid Muhammed Nurbahş(ö.869/1464) tarafından kurulan Nurbahşiyye tarikati[80], saltanatı sırasında Şâhruh'a karşı ayaklanma girişiminde bulunmuş ancak başarısız olmuştur.[81] Seyyid Muhammed Nurbahş'ın oğlu Kasım Feyzbaş da Hüseyin Baykara döneminde bu hareketi sürdürmeye devam etmiştir.[82] Baykara'nın davetiyle Herat'a gitmiş, ancak Abdurrahmân-ı Câmî ve diğer Sünnî âlim ve sûfîlerce tepki ile karşılanmış ve Rey'e dönmüştür.[83] Nurbahşiyye devrimci bir tarikat tarzı benimsemiştir. Serbedârân, Mer'aşîyân, Hurûfiyye, Noktaviyye, Safeviyye ve Müşa'şa'iyye hareketleri bu devrimci tarikat tarzının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.[84]

---

[75] Mahmud Erol Kılıç, "Ni'metullah-ı Velî", **DİA**, C. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 133.
[76] Aksu, **a.g.m.**, s. 408.
[77] Sadrî, **a.g.m.**, s. 243.
[78] Aka, "Şâhruh", s. 294; Sadrî, **a.g.m.**, s. 239; Aksu, **a.g.m.**, s. 409.
[79] Aksu, **a.g.m.**, s. 409.
[80] Necdet Tosun, "Nurbahşiyye", **DİA**, C. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 248; Yarşatır, **a.g.e.**, s. 18.
[81] Sadrî, **a.g.m.**, s. 240.
[82] Sadrî, **a.g.m.**, s. 241.
[83] Tosun, "Nurbahşiyye", s. 248.
[84] Sadrî, **a.g.m.**, s. 240.

Timurlu hanedanları ve halkın çoğunluğu ilk başlarda Sünnî idi. Şiilik sonraları yaygınlaşmıştır. Dönemin Sünnî tarikatlarından en yaygını Nakşibendîlik'ti.[85] Bahâeddîn Nakşibend(ö.791/1389)'e nisbet edilen Nakşibendîliğin[86] merkezi Mâverâünnehir'dir.[87] Buhâra'da ortaya çıkan bu tarikat sonraları Türkistan, Herat ve Horasan'a kadar yayılmıştır. Daha sonra Herat merkezi bir konuma sahip olmuştur. Bu tarikatın takipçileri çoğunlukla sanat, zanaat ve ziraat işleriyle meşgul kimselerden oluşmaktaydı. Şeyhlerinin hepsi İran'dandır. Nakşîler büsbütün uzlete çekilmeyi kabul etmemişlerdir. Sünnete ve şeriate bağlı bir tarikat olarak bilinmektedir.[88]

Şâhruh'un teveccühünü celbetmiş ve Uluğ Bey devrinde hadis alanında dikkate şayan ilmi ile ön plana çıkmış olan Muhammed Pârsâ(ö.822/1420)[89], Ebû Said döneminde bizzat mîrzânın(Ebû Said) daveti üzerine Taşkent'ten Semerkant'a gelen Ubeydullah Ahrâr(ö.895/1420)[90] ve ayrıca Abdurrahmân-ı Câmî gibi Nakşibendî şeyhleri vahdet-i vücut görüşünü kabul etmişlerdir.[91] Yine Buhâra'da 10 yıl irşad faaliyetleri yürütmüş ve halifeleri aracılığıyla bu tarikatin Buhâra dışına taşınmasına vesile olmuş Alâeddîn Attâr(ö.802/1400) da Bahâeddîn Nakşibend'in halifelerindendir.[92]

Nakşibendîler genel olarak siyasetle ilgilenmemiş, ancak siyasîler ile halk arasında arabulucu bir tavır takınmışlardır.[93] Örneğin; Semerkant'a gelmeden önce de ziraat ve ticaret faaliyetleri sürdüren, kişinin bizzat çalışarak kazancını elde etmesi gerektiğini savunan Ubeydullah Ahrâr[94]'ın etkisi ile Semerkant, Buhâra ve Herat'ta şer'î hükümlere aykırı ticaret vergisi kaldırılmıştır.[95] Yine Ubeydullah Ahrâr'ın vesilesiyle birçok insanın İslâm'a girmesi, sultanların halka zulmetmesini önlemek

---

[85] Aka, "Timurlular", s. 179.
[86] Hamid Algar, "Nakşibendiyye", **DİA**, C. XXXII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 335.
[87] Sadrî, **a.g.m.**, s. 247.
[88] Sadrî, **a.g.m.**, s. 246.
[89] Hamid Algar, "Muhammed Pârsâ", **DİA**, C. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 563-564.
[90] Yuvalı, "Ebû Said Mirza Han", s. 225; Necdet Tosun, "Ubeydullah Ahrâr", **DİA**, C. XLII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 19.
[91] Algar, "Nakşibendiyye", s. 335.
[92] Hamid Algar, "Alâeddin Attâr", **DİA**, C. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 319-320.
[93] Sadrî, **a.g.m.**, s. 246.
[94] Tosun, "Ubeydullah Ahrâr", s. 19.
[95] Yuvalı, "Ebû Said Mirza Han", s. 225.

için onlarla müspet ilişkiler kurması, kimi zaman savaşların önlenmesine vesile olması[96] da hiç şüphesiz dinî liderlerin devlet ve toplum üzerindeki etkisinin ne denli büyük olduğuna örnek olarak verilebilir.

İran'daki siyasî durum, sürekli bir karışıklık hali ile emîr ve şehzâdelerin teşviki, bu dönem özelinde tasavvufun gelişmesi ve yayılım göstermesinin başlıca sebepleri arasında görülmektedir.[97]

Uluğ Bey zamanında Semerkant'ta tasavvufî yaklaşımlar -özellikle Nakşibendîlik- yaygınlaşmıştır.[98] Yukarıda da belirttiğimiz üzere Nakşibendîlerin Timurlu Devleti ile arası genel olarak iyiydi. Yalnızca Uluğ Bey'in ilgi duymadığı hatta bazı Nakşibendî mensupları ile aralarında geçen hadiseler sebebiyle onlara karşı menfi tavırlar sergilediği ifade edilmiştir.[99]

Şâhruh devrinde halkın çoğu Sünnî olmasına rağmen Şi'a taraftarları da mevcuttu. Horasan, Irak, Azerbaycan gibi bölgelerde, Türkistan ve Doğu Horasan'a kıyasla daha çok Şi'a taraftarına rastlamak mümkündü.[100] Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî'nin desteği ile hicrî IX. yüzyılın ikinci yarısında Şi'a taraftarları fikirlerini yaymak için daha serbest bir ortam bulmuştur.[101]

Şâhruh döneminde toplum içerisinde keskin sınıf farkları yoktu. Yani herhangi bir ırktan biri asker, devlet personeli ya da din görevlisi olmak istediğinde mensup olduğu ırk bu göreve gelmesinde bir engel değildi. Ama yaşam şekilleri ve çalışma alanlarına göre kısaca şöyle özetlenebilir: Askerler, çiftçiler ile esnaflar, din adamları ve devlet yönetiminde görev alanlar.[102]

Timurlular Devri'nde ziraate dair faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Sırf bu sebeple bazı kabilelerin yerleri değiştirilmiş, bu vesile ile kullanılmayan araziler meskun bir hal almıştır. Birçok noktada su kanalları açılmıştır. Şâhruh zamanında da

---

[96] Tosun, "Ubeydullah Ahrâr", s. 19.
[97] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 19.
[98] Unat, **a.g.m.**, s. 127.
[99] Sadrî, **a.g.m.**, s. 247.
[100] Yarşatır, **a.g.m.**, s. 16.
[101] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 17.
[102] Askerler genellikle Mâverâünnehir ve Türkistan halkındandı, toplumun genelini ise esnaf ve çiftçiler oluşturmaktaydı. Bkz.: Yarşatır, **a.g.e.**, s. 8.

tarımı teşvik amacıyla bazı bölgelerde boş kalan toprakların köylülerce işlenmesi halinde kendilerinden beş yıl boyunca vergi alınmayacağı taahhüt edilmiştir.[103]

Timurlular'da aktif ticaret de yapılmaktaydı. İpek yolu Timurluların hüküm sürdüğü topraklar üzerinden geçmekteydi. Milletlerarası ticaret vardı. Takas usulüyle de ticaret yapılmaktaydı. Hükümdarlar ticareti önemsemiş, tüccarları korumuşlardır. Bu dönemde köle ticareti de yapılmıştır. Herat, bu pazarda önemli bir yere sahipti. Sulu tarımın teşvikiyle birçok toprak mahsülü ticaret kervanlarında yerini almaktaydı. Topraktan elde edilen mahsüllerin yanısıra tekstil malzemeleri, baharatlar, mücevherat, at ve deve gibi o dönem için önemli hayvanlar, çin porseleni ve kağıt, ticareti yapılan ürünlerdendi.[104]

1.3. Edebî Durum

Cengiz Han XIII. yüzyılın başlarında İran'a saldırmış ve böylece Moğol istilaları başlamıştır. Bu saldırılardan hiç şüphesiz medreseler, ilim ve edebiyat meclisleri ve bu meclisler için merkez görevi üstlenmiş beldeler içerisinden etkilenenler olmuştur. İlim ve edebiyat ehli kimselerden bazıları bu saldırılardan kurtulmuş ve Hindistan, Irak, Anadolu'ya ve İran'da bu saldırılara maruz kalmayan bölgelere kaçmışlardır. Dolayısıyla İran'da ilim ve edebiyat ışığı solmaya yüz tutmuştur.[105]

Hicrî VII. asrın başları ilâ IX. asrın sonlarına dek etkili olan Sebk-i Irâkî, Timurlular Devri'nde Farsça kaleme alınan manzum eserlerde genellikle tercih edilen üslup olmuştur. Bu üslupta özellikle gazel nazım şekli revaç bulmuştur.[106] Moğol saldırılarından miras kalan hüzünler şairlerin gazel formunda, tasavvufî şiirler terennüm etmelerine sebebiyet vermiştir.[107]

Hicrî VIII. asra gelindiğinde dönemin meşhur şairleri içerisinde gazellerini hem ârifâne hem âşıkâne bir dil ile yazanlar olmuştur. Bu yeni akımın en önemli ismi olarak

---

[103] Aka, "Timurlular", s. 178.
[104] Alan, **a.g.e.**, s. 307-310.
[105] A. Naci Tokmak, "İran", **DİA**, C. XXII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 420-421.
[106] Mustafa Çiçekler, "Fars Şiirinde Üsluplar", **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 1: Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî, 29 Nisan 2005 Bildiriler**, İstanbul, 2006, s. 19-20.
[107] Tokmak, **a.g.m.**, s. 421; Çiçekler, **a.g.m.**, s. 19.

Hâfız-ı Şîrâzî(ö.792/1390?) anılmaktadır. Evhadî-yi Merâgaî(ö.738/1338), Hâcû-yi Kirmânî(ö.753/1352), İmâd Fakîh-i Kirmânî(ö.773/1371-72), Selmân-ı Savecî(ö.778/1376) ve Nâsır-ı Buhârâyî(ö.779/1377-78) de bu akımın takipçileri arasında sayılmaktadır.[108]

Timurluların hakimiyet yılları içerisinde, özellikle IX. asra gelindiğinde Irak üslûbu varlığını sürdürmüştür ancak daha öncekiler gibi etkili şairler görülmemiştir.[109] Bu üslubun son önemli ismi olarak Molla Câmî anılmaktadır.[110]

Irak üslûbu ile kaleme alınan eserlerde Arapça kelimelere daha sık rastlanılmaktadır, tasavvufi yönelimin getirisi olarak irfân, insanın iç dünyası ile daha yakın oluşu, kaza-kader kavramları, aşka övgü ve sevgilinin makamının yüksek görülmesi ile ilgili mefhumlara daha çok yer verilmiştir. Yine bu üslûpta ilimlere duyulan ilginin yansımalarına rastlanması ve mübalağalı ifadelerde aşırılığa gidilmesi gibi özellikler sayılmaktadır.[111]

Timurlular Dönemi'nde tarikat ehli ile şeriat ehli arasında pek fark bulunmazdı. İrfani manalar, sufiyane mazmunlar, alçak gönüllü bir üslup yaygındı ve dönemin şair ve ulemasının ekserisi tasavvufa ilgiliydi.[112]

Timurlular devresinde Fars nesri Moğollar'ın dönemindekine nazaran daha sadedir. Eski Fars lehçesi ile yazılan mensur eserlerle daha az karşılaşılmaktadır. Düz yazı şeklinde kaleme alınan eserlerde dönemin kullanılagelen terimlerine daha çok yer verilmektedir. Türkçe kelimelere sıkça rastlanılmaktadır. Dönemin nesir yazarları gramer kurallarına pek uymamışlardır.[113]

Moğollar'dan sonra Timurlular Devri'nde ilim ve edebiyat eskisi gibi değer görmeye başlamıştır.[114]

---

[108] Çiçekler, **a.g.m.**, s. 22.
[109] Çiçekler, **a.g.m.**, s. 22.
[110] Adnan Karaismailoğlu, "Üslûp", **DİA**, C. XLII , İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 386.
[111] Çiçekler, **a.g.m.**, s. 23.
[112] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 19.
[113] Zebîhullâh Safâ, **Hulâse-i Târîh-i Siyâsî ve İctima'î ve Ferhengî-yi İrân tâ Pâyân-i 'Ahd-i Safevî**, C. II, 2. bs. Tahran, Müesse-i İntişârât-i Emîr Kebîr, 2536 şâhenşâhî(1977), s. 226-227.
[114] Tokmak, **a.g.m.**, s. 421.

Timur sefer yaptığı bölgelerden topladığı ulemayı[115], zanaatkar ve sanatkarları Semerkant'a getirtmiştir.[116] Daha sonraları bu sanatkarlardan bir kısmı sanat ve edebiyat hâmîsi torunu Gıyâseddîn Baysungur'un teşvikiyle Herat'ta toplanmıştır.[117] Esnaf ve zanaatkarların bu şehirlerde yerleşmeleri şehir loncalarının teşkilatlanmasına sebep olmuştur.[118]

Timurlu soyundan şiire ilgisi olan isimler azımsanmayacak derecededir. Timurlu hükümdarları ve şehzâdeleri içerisinde şiir kaleme almış olanlar da vardır.[119] Timurlu mîrzâlar hem anadilleri Türkçe'yi hem de Farsça ve Arapça'yı öğreniyorlardı.[120] Öyle ki Baysungur b. Şâhruh Türkçe, Farsça ve Arapça dillerinde şiirler kaleme almıştır.[121]

Seyfî-yi Buhârî'nin hocalığını yaptığı Mîrânşâh koluna mensup Mîrzâ Baysungur da Timurlular'ın sanata önem veren mîrzâlarındandır. Şiir ve muammâlar da kaleme almıştır.[122] Ve gazellerinin Semerkant'ta çok yaygın olduğu söylenmektedir. Mahlası "Adil"[123] veya "'Âdilî"[124]dir.

Şâhruh döneminde onun girişimiyle Herat adeta bir ilim ve kültür merkezi haline bürünmüştür. Şâhruh sanat ehli kimseleri Herat'ta toplamış, himayesi altına almıştır. Onun döneminde Türkçe yazan şairlerin yetişmesi, *Bahtiyarnâme*, *Mirâcnâme, Kutadgu Bilig*, *Tezkiretü'l Evliyâ* ve *Atabetü'l-hakayık* gibi önemli Türkçe eserlerin Uygur hattı ile yazılması ve Türk müziğinin önemli isimlerinden Abdülkadir Merâgi'nin hem Şâhruh hem de oğlu Baysungur Mîrzâ tarafından himaye edilmesi[125]

---

[115] İsmail Çiftçioğlu, "Timur'un, Fethettiği Ülkelerden Mâverâünnehir'de Topladığı Bazı Âlimler", **EKEV Akademi Dergisi**, sa. 37, Güz 2008, yıl: 12, s. 308.

[116] Alan Akbıyık, **a.g.m.**, s. 153; Aka, **a.g.e.**, s. 139; Aka, "Timur", s. 176.

[117] Aka, "Timur", s. 176.

[118] Muhsin Pervîş; Zikrullah Muhammedî, "Tahlîl-i Câmi'eşinâhtî-yi Şehrâşûbhâ be Unvân-i Târîh-i Mahallî-yi Manzûm der 'Asr-ı Tîmûrî", **Metn-i Pejûhî-yi Edebî**, Yıl: 22, sa. 77, Güz 1397 h.ş., s. 80.

[119] Şair özelliği taşıyan Timurlu mirza ve sultanlarının isimleri ve bunlardan bazılarının kaleme aldığı şiirlerden örneklere ulaşmak için Bkz.: Fahrî-yi Herevî, **Tezkire-i Ravzatü's-Selâtîn**, haz. A. [Abdurresûl] Hayyâmpûr, Tebrîz, Müesse-i Târîh ve Ferheng-i Îrân, 1345 h.ş., s. 29 v.d.

[120] Alan, **a.g.e.**, s. 275.

[121] Alan, **a.g.e.**, s. 275; Alparslan, **a.g.m.**, s. 276.

[122] Herevî, **a.g.e.**, s. 43.

[123] Seyfî-yi Buhârî'nin hâmîsi Baysungur Mîrzâ'ya ait örnek beyit için Bkz.: Zahiruddin Muhammed Babur, **Vekayi: Babur'un Hatıratı**, çev. Reşit Rahmeti Arat, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1943, s. 72.

[124] Seyfî-yi Buhârî'nin hâmîsi Baysungur Mîrzâ'ya ait örnek beyitler için Bkz.: Herevî, **a.g.e.**, s. 43.

[125] Nuri Özcan, "Abdülkadir-i Merâgi", DİA, C. I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 242; Aka, "Şâhruh", s. 294.

ilim ve sanat sahalarında Türk diline önem verildiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Şâhruh'un oğullarından Gıyâseddîn Baysungur da meşhur bir hattat olarak anılmaktadır. Baysungur, İran'da hala etkisi süren aklâm-ı sitte[126] usûlünde yazanların temsilcisi niteliğini taşımaktaydı. Valisi olduğu Tûs, Nişâbur ve Esterâbâd'dan daha ziyade bir kültür-sanat merkezi haline gelen Herat'ta bulunmuştur. Herat'a bu özelliğini kazandıranlardan birisi de bizzat kendisidir. O, Herat'ta bulunan kütüphanesinin kapılarını sanat çalışmaları için açmıştır. 1421 senesinde Azerbaycan'da Türkmenlerle girilen mücadeleden dönerken kendisi gibi hattat olan Mîrzâ Cafer-i Tebrîzî'yi Herat'a getirmiş ve kütüphanesinin müdürlüğü konumuna tayin etmiştir.[127] Atölye niteliğindeki bu kütüphanede kültür ve sanat üzerine gerçekleştirilen faaliyetleri rapor halinde hazırlayan ve dönemin bu yönüne ışık tutan da bizzat Cafer-i Tebrîzî'dir.[128]

Şâhruh ve bilhassa Mîrzâ Baysungur'un girişimleriyle Herat, sanatkarlar için cezbedici bir şehir olmuştur. Öyle ki aynı sıralarda Baysungur'un kardeşi İbrahim'in vali olduğu Şîraz ve İsfahân'da bulunan sanat camiasından bazı kimseler Herat'a akın etmiştir.[129] Hazırladığı ortam, alanında mahir hat, tezhip ve cilt sanatçıları için bir sanat okulu haline dönmüştür.[130] Birçok daldan berceste sanatçılar hünerlerini göstermişler ve şehrin ismiyle anılan "Herat ekolü"nü oluşturmuşlardır.[131]

Şâhruh devrinde hat, şiir, musikinin yanısıra minyatür, mimârî ve tarih yazıcılığı gibi alanlarda nam salmış isimler çoktur. Şâhruh'un yanısıra oğullarından Mîrzâ

---

[126] İslâm hat sanatında bir yazının altı farklı tarz ve üslupla yazılması usûlü. Daha fazla bilgi için Bkz.: Nihad M. Çetin, "Aklâm-ı Sitte", **DİA**, C. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 276-280. (Bu hatların klasik ölçülerini belirleyen hattat Yakut el-Müta'sımî hakkında bilgi için Bkz.: Muhittin Serin, "Yâkut el-Müta'sımî", **DİA**, C. XLIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013, s. 291-293.)

[127] Ali Alparslan, "Gıyâseddin Baysungur", **DİA**, C. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 276.

[128] Belli aralıklarla oluşturulup ilgili makama sunulduğu düşünülen eserde Baysungur Mîrzâ'nın kütüphanesinin işleyişine dair önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Bkz.: M. Kemal Özergin, "Temürlü Sanatına Âit Eski Bir Belge: Tebrizli Ca'fer'in Bir Arzı", **Sanat Tarihi Yıllığı**, sa. 6, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976, s. 471-518.

[129] Alparslan, **a.g.m.**, s. 276.

[130] Alan, **a.g.e.**, s. 299. (Herat'ta bulunmuş önemli hattat, nakkaş, müzehhip, mücellitlerinden ve minyatür sanatçılarından bazılarının isimleri ve eserleri için ayrıca Bkz.: Alparslan, **a.g.m.**, s. 276.)

[131] Alparslan, **a.g.m.**, s. 276; Recep Uslu, "Herat", **DİA**, C. XVII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 217.

Baysungur'un kendi kütüphanesini sanat ehline açması sonucu Herat ve bir diğer oğlu Uluğ Bey başkanlığında yürütülen ilmî çalışmalar sonucunda da Semerkant[132] ilim ve kültür şehirleri haline gelmiştir. Bu hal neticesinde Semerkant, Herat ve Timurlu Devleti'nin diğer bölgeleri arasında ilim ve sanat alanında gizli bir rekabet olması[133] yadsınmamalıdır.

Timurlular Dönemi'nde resim, mimari, çinicilik, tezhip ve hat sanatlarında verilen eserler, İslâm sonrası İran'da bu alandaki en güzel örnekler olarak kabul edilmektedir.[134]

Hakimiyeti yalnızca iki yıl sekiz ay süren Uluğ Bey(ö.853/1449), devlet işlerininin yanı sıra bilimsel faaliyetlerle de meşgul olmuştur. Öyle ki Semerkant'ın aklî ve naklî ilimler ile sanat ve edebiyatta en güzide sürecini onun idare döneminde yaşadığı ifade edilmiştir. O halktan topladığı vergileri halka hizmet için ve ilmî araştırmalar yapılması, medrese, kütüphane ve rasathâne inşaası için sarf etmiştir.[135]

Uluğ Bey nazımla da ilgilenmiştir.[136] Bunun yanısıra Kur'ân-ı Kerîm'i yedi ayrı kıraatte okuyabilen bir kimse olduğu bilinmektedir. Uluğ Bey'in özellikle ön plana çıktığı alanlar ise astronomi ve matematik üzerinedir. İlmî faaliyetlerin sürdürüldüğü Uluğ Bey Medresesi de onun tarafından yaptırılmıştır. Uluğ Bey küçük yaşlarda gördüğü Merâga Rasathânesi'nden etkilenmiş ve bu alana duyduğu iştiyakın bir neticesi olarak "İslâm dünyasında kurulan ikinci büyük rasathane" ünvanını almaya hak kazanan Semerkant Rasathânesi'ni kurdurmuştur.[137]

Gıyâsüddîn Cemşîd el-Kâşî(ö.832/1429), Kadızâde-i Rûmî(ö.844/1440'tan sonra) ve Ali Kuşçu(ö.879/1474) onun Semerkant'a davet edip birlikte ilim meclislerinde bulunduğu önemli isimlerdir ve Uluğ Bey, kurdurduğu Semerkant Rasathânesi'nde bu isimlerle gerçekleştirdiği gözlemler neticesinde, alanında kaynak eser olarak kabul edilen *Zîc-i Uluğ Bey* isimli yıldız kataloğunu ilim dünyasına

---

[132] Batı, Uluğbey'in Semerkant'ta yürüttüğü ilmî çalışmalar dönemi için "Timurlu rönesansı" ifadesini kullanmıştır.; Bkz. Aka, "Şâhruh", s. 294-295.
[133] Ömer Hakan Aydın, "Timurlu Devleti'nde Emirlerin Rolü", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, 2020, s. 65.
[134] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 27.
[135] Unat, **a.g.m.**, s. 127-128.
[136] Uluğbey'e ait örnek beyit için Bkz.: Herevî, **a.g.e.**, s. 32.
[137] Unat, **a.g.m.**, s. 127-128.

kazandırmıştır.[138] İlme iştiyaklı yaklaşımı sebebiyle Uluğ Bey için "bilge hükümdar" ifadesini kullanmak yanlış olmayacaktır.

Ömer Şeyh'in oğulları İskender ve Pir Muhammed mîrzâlar ile Şâhruh'un oğlu İbrahim Sultan'ın teşvik ve desteğiyle de Şîraz, güney İran'ın ilim merkezi olma özelliğini kazanmıştır.[139]

Timurlu Dönemi resim sanatıyla ilgili ise Bağdat, Tebriz'de bulunan Celayirli okulu ve güney İran'da yer alan Şîraz okulu merkez kabul edilmektedir[140] Yine Şîraz, resimli el yazmaları için ön planda bulunmaktaydı.[141]

1451'de tahta çıkarılan Ebû Said'in çalkantılı saltanat maceraları arasında, bilim ve sanata yönelik dikkat çekici icraatları belirtilmemektedir. Onun hakimiyeti boyunca ilim ve sanat alanlarından ziyade imar ve ziraat faaliyetleri ön planda tutulmuştur.[142]

Timurlular Dönemi'nin edebiyat hâmîliğinde en öne çıkan ismi Hüseyin Baykara'dır.[143] Hüseyin Baykara döneminde Herat, sanat ve eğlence merkezi haline gelmiştir.[144]

Hüseyin Baykara'nın sanat ve edebiyata teşvikini bile geri planda bırakacak emîri Ali Şîr Nevâî'nin ismi de Çağatay edebiyatı ile anılagelmiştir.[145] Her ne kadar Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî şairlerin hâmîsi olsa da dönemin siyasî çalkantılarının olumsuz etkileri edebiyat üzerinde de görülmüştür. Dönemin edebiyat ehli çoğunlukla taklitçilik yoluyla eser vermiştir. Öncekilerin yazdığı ilmî eserlere haşiyeler yazmışlar, eski şairlerin şiirlerini yorumlamışlardır.[146]

---

[138] Alan, **a.g.e.**, s. 302; Unat, **a.g.m.**, s. 128.
[139] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 25.
[140] Aka, **a.g.e.**, s. 139.
[141] Derya Aydın, "Bir El Yazma Üretim Merkezi Olarak Şiraz ve Resim Üslubunun Türkmen Dönemindeki Dönüşümü", **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, C. V, sa. 1, 2020, s. 84.
[142] Alan, **a.g.e.**, s. 303; Alan Akbıyık, **a.g.m.**, s. 160.
[143] Safâ, **a.g.e.**, 2536 şâhenşâhî(1977), s. 225.
[144] Safâ, **a.g.e.**, 2536 şâhenşâhî(1977), s. 225; Aka, **a.g.e.**, s. 95.
[145] Alan, **a.g.e.**, s. 306. ("Çağatay şiirinin ilk önemli şairi" kabul edilen Sekkâkî de Uluğ Bey devri Timurlu saray şairlerindendir. Bkz.: Unat, **a.g.m.**, s. 128.)
[146] Çiçekler, **a.g.m.**, s. 22.

İlimler içerisinde "din"in yeri özel olmuştur. "Dini alanlardaki konular ehli sünnet ve cemaat inancı üzerineydi. Mu'tezile gibi aklın üstünlüğünü kabul eden fırkalara fazla ilgi duyulmadı. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf konulu birçok eser verilmiştir."[147]

Bağdat'ın kuşatılmasının ardından İran'da Arap dili etkisini yitirmiş, dolayısıyla ilmî alanda yazılan eserlerin Farsça yazılma ihtiyacı artmıştır.[148] Matematik, yıldız bilimi, tıp ve müzik alanlarındaki ilmî eserler Farsça yazılırken[149]; -Arapça yaygınlığını ve etkisini yitirse de- din alanındaki eserler Arapça kaleme alınmıştır.[150]

Timurlu hükümdar ve mîrzâlarının teşviklerine rağmen ilim ve edebiyat alanlarında gerileme görülmüş, bu dönem eserlerinde yenilik görülmemiştir. Dönemin ilim ve edebiyatının gelişmesi keyfiyet noktasında değil kemiyet noktasında olmuştur.[151]

Bazı kaynaklarda geçtiği üzere Timurluların sanat ve edebiyata yaklaşımları övülse de Zebîhullâh Safâ dönemin sanat ve edebiyat durumunu o kadar müsbet görmemektedir. Nitekim o İlhanlılar ile Timurlular arasındaki duraklama evresinde öne çıkmış birkaç isim ve Hüseyin Baykara'nın Herat'taki sarayında nam yapmış alim, sanatçı ve yazarlar dışında hicrî X. yüzyılın başına kadar önemli çok kimse olmadığını söyler.[152] Aşağıda İlhanlılar ile Timurlular arasındaki duraklama devresinde tanınmış birkaç isim ve onlardan bazılarının eserleri yer almaktadır:

Kemâleddîn b. Mes'ûd(Kemâl-i Hucendî)(ö.808/1406); Molla Muhammed Şîrîn Mağribî-yi Tebrîzî(ö.890/1485); İsmetullâh-i Buhârâyî(İsmet-i Buhârî)(ö.829/1426); Ebû İshâk-i Şîrâzî(Bushak-i Et'ime)(ö.830), *Kenzü'l-İştihâ; Dâstân-i Muz'afer u Buğrâ, Birinc u Buğrâ, Hâb-nâme-i Bushak, Ferhengnâme*(Bushak'ın bu eserleri eski

[147] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 26.
[148] Timur devrinin sonlarına doğru Türkçe eserler yazımı ilgi çekmiştir. Bilhassa Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî'nin destekleri ile kurulan Herat Eğitim Merkezi'nde Türkçe yazma revaç bulmuştur. Bkz.: Zebîhullâh-i Safâ, **İran Edebiyatına Genel Bir Bakış**, çev. Hasan Almaz, Ankara, Nüsha Yayınları, 2003, s. 61.
[149] Nigâr Zîlâbî, "Edebiyyât", **Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm**, C. VIII, s. 843.
[150] Sadüddîn Teftâzânî, Mîr Seyyid Şerif-i Cürcânî, Sâyineddîn Ali Türke-yi İsfahâni, Mevlânâ Kemâleddîn Hüseyn-i Harezmi ve Mevlânâ Bahâeddîn Nakşibend dönemin öne çıkan din alimlerindendir. Bkz.: Yarşatır, **a.g.e.**, s. 26.
[151] Yarşatır, **a.g.e.**, s. 26.
[152] Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 59.

mutfak terimlerini içermesi bakımından önemlidir.); Nîzâmeddîn Mahmûd Kârî-yi Yezdî, *Dîvân-i Elbise*(IX/XV. yüzyıldaki elbiselere dair şiirler içeren bir eserdir); Seyyid Nimetullâh-i Velî-yi Kirmânî(ö.834/1431); Seyyid Ali b. Nasîr b. Hârun(Kâsımu'l-Envâr)(ö.837/1434); Mevlânâ Muhammed b. Abdullah Katibî-yi Turşîzî(ya da Nişâbûrî, ö.839/1436), *Tecnisât, Zu-Bahreyn, Zu-Kafiyeteyn, Husn u Işk, Nâzır u Manzur, Behrâm u Gül-Endâm*; Emîr Şâhî-yi Sebzvârî(ö.857/1453); Şeyh Âzerî-yi İsferâyinî(ö.866/1462), *Behmen-nâme*; Mevlânâ Muhammed b. Husâmeddîn(İbn Husâm)(ö.875/1471), *Hâverân-nâme*; Şihâb-i Turşîzî, Sîmî-yi Nişâbûrî, Gıyâs-i Şîrâzî, Hayâlî-yi Buhârî, Baba Sevdâyî ve Tâlib-i Câcermî.[153]

Safâ, VII./XIV. yüzyılda başlayıp Timurlular Dönemi'nde de devam eden Fars dilindeki değişim ve gerilemenin temel sebeplerini üç maddede özetlemektedir:

1) XIII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Moğol saldırısı sonucu İran'da saraylarda, siyasî ve askerî teşkilatlarda ve yer yer halk içerisinde Türkçe yaygınlaşmıştır. Öyle ki edipler içerisinden de bunu takip edenler olmuştur.[154] (Örneğin Ali Şîr Nevâî, *Muhâkemetü'l-lugateyn* eserini Türkçe kaleme almış ve Türkçe'nin Farsça'ya göre daha üstün bir dil olduğunu ifade etmiştir.[155])

2) Şiir ve edebiyatın hâmîsi olan sarayların, Horasan ve Irak'taki Fars dili merkezlerinin ortadan kalkması ile şiir saraydan uzaklaşmış ve halkın eline düşmüştür. Böylece eski şairlerin bu alanda uzun bir sürede elde ettikleri yetkinlikler anlamını yitirmiştir.[156]

3) Bir önceki maddeye binaen edebiyat ve şiir alanında yeni yazar ve şairler yetiştirecek olan Fars dili üstadları zamanla yok olmuşlardır.[157]

Timurluların ilk zamanlarında, VIII/XIV. yüzyıl sonlarındaki şairlerin üslubunu takip eden şair ve yazarlar yaşamaktaydı. Ancak bunlardan sonra gelip, şiirle

---

[153] Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 71-73.
[154] Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 60.
[155] Günay Kut, "Ali Şîr Nevâî", **DİA**, C. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 452.
[156] Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 60.
[157] Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 60.

ilgilenenler yeni bir üslup benimsemişlerdir. Öyle ki eski ustaların tarzını benimsemek, onların üslubunu taklit etmek ayıp görülmüştür:

"*Beyit söyleme esnasında eski ustaların şiirlerinden hayaller üreten kişi şair değildir.*

Eski odun ve tahtadan yapılan her ev, yeni ev kadar sağlam olamaz. (Kâtibî)"[158]

Fars nesrinde de XII-XIII. yüzyıllardaki ağır sanatlı dil terk edilmeye yüz tutmuş, Eski Farsça lehçelere rağbet azalmış ve eserlerde dönemin genel kavramlarına daha çok yer verilmiştir. Dolayısıyla Timurlular Dönemi'nde ortaya çıkan mensur eserler, sade ve akıcı üslup özelliğine sahip olmuştur.[159]

Sanatsal özelliğe sahip eser nadir görülmektedir. "Fakat bunun yerine kitapların mukaddimelerinde, bölüm başlarında ve buna benzer yerlerde bir kitap, bir emîr ya da ileri gelen bir kişiye takdim edilmek istendiğinde ya da olayları zikretme nedeniyle emîrlerin ve ileri gelen kişilerin isminin zikredildiği konularda anlaşılması zor kelimeler çokça kullanılmıştır...Kimi kitaplarda sözün zayıflığı noktasında zevksiz soğuk seci'ler, yersiz gösterişler görülmekte, çekici sadelik ve akıcılık, eserlerin başka bölümlerinde de görülmektedir. Fakat genel olarak bu dönem Fars nesrinde eskilerin sözlerinde görülen sağlamlık ve metanetten daha az eser görülür."[160]

Timurlular Devri'nde her ne kadar ilme ilgi duyan ve önem veren sultan ve emîrler bulunmuş olsa da bu dönemde aklî ve naklî ilimler fazla gelişme gösterememiştir. Bunda hiç şüphesiz Moğollar devrinde ulemâ sayısının giderek azalmasının etkisi yadsınamaz. Moğolların hüküm sürdüğü sıralarda Türk dilinin yayılım göstermeye başlaması, sonraları Horasan ve Irak gibi Fars dili merkezleri ile şiir ve edebiyatın hâmîsi sarayların ortadan kalkmasıyla Fars dili giderek gerilemeye yüz tutmuştur.[161]

Yine Safâ, bu dönemde ilim ve Fars edebiyatı alanında yeterli bir gelişme görülmediği eleştirisinde bulunmuş; Şâhruh, Baysungur Mîrzâ, Uluğ Bey, Ebû Said,

---

[158] Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 68-69.
[159] Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 60.
[160] Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 61.
[161] Safâ, **a.g.e.**, 2536 şâhenşâhî(1977), s. 223.

Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî gibi isimlerin bu alanlara önem vermesine rağmen ilim ve sanat ehlini bu alanlara teşvik etmek için şartların elverişli olmadığını ifade etmiştir.[162]

Timurlular Devri'nde İran coğrafyasında birçok devletçik bulunması şairlerin saraylar yerine halka hitabına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla kasideye olan ilgi azalırken; daha çok gazel ve manzum hikayelere yönelim olmuştur. Halka hitap eden bu tarz ile şiir dili daha ziyade günlük hayattaki konuşmalardan ifadeler barındırmaya başlamış ve bu da temelleri Safevîler devrinde atılacak olan Sebk-i Hindî için uygun koşulların oluşmasına neden olmuştur.[163]

Timurlular Dönemi'nde çeşitli konularda Farsça mensur eserler kaleme alınmıştır.[164] Bunun sebebi olarak yazarların yahut muhatapların, eserle ilgilenen kitlenin halktan kimseler olduğu yönünde bir yorumda bulunmak herhalde yanlış olmayacaktır.

Aşağıda Timurlular Dönemi'nde yazılmış bazı önemli eserlerin ve müelliflerinin isimlerini paylaşmakla yetineceğiz:

Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis, Muhâkemetü'l-lugateyn, Mahbûbu'l-kulûb, Münşeât*; Zahîrüddîn Bâbür, *Bâbürnâme*; Nizâmeddîn Şenb-i Gâzânî (Nizâmeddîn-i Şâmî), *Zafernâme;* Şerefeddîn Ali-yi Yezdî, *Zafernâme-i Tîmurî*; Şihâbeddîn Abdullah b. Lutfullah (Hâfız-ı Ebrû), *Zübdetü't-tevârîh, Mecma'u't-tevârîh-i Sultânî*; Ahmed b. Celaleddîn Muhammed (Fasîh-i Hâfî), *Mücmelü't-tevârîh*; Kemâleddîn-i Harezmî(ö.839/1436), *Cevâhiru'l-esrâr ve Zevâhiru'l-envâr;* Sâyineddîn Ali b. Muhammed Turke-i İsfahânî(ö.836/1433); *Kitâbu'l-milel ve'n-nihel*(Muhammed b. Abdulkerîm-i Şehristânî'nin eseri)*'in tercümesi, Esrâru's-Salât, Tuhfe-i Alâiyye, Risâle-i Mebde' ve Me'âd*; Nûreddîn Abdurrahmân-ı Câmî; *Nefehâtü'l-üns, Bahâristân, Levâyih, Eş''iatü'l-lema'ât, Neynâme*(Mevlânâ'nın eseri) *şerhi*; Gıyâseddîn Ali b. Ali Hüseynî-yi İsfahânî, *Dânişnâme-i Cihân;* Kemâleddîn Abdurrezzâk b. İshâk-i Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*; Devletşâh b. 'Alau'd-devle-i

---

162 Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 68.
163 Tokmak, **a.g.m.**, s. 421.
164 Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 61.

Semerkandî(ö.900/1495), *Tezkiretü'ş-şu'arâ;* Muînüddîn Muhammed-i İsfizârî, *Ravzâtu'l-cennât fî Târîh-i Medînet-i Herât*; Timurlu Dönemi'nin en ünlü tarihçisi Muhammed b. Handşah b. Mahmûd(Mîrhand))(ö.903/1498), *Ravzâtu's-safâ, Düstûrü'l-vüzerâ*; Mîrhand'ın kızı tarafından torunu olan Timurlular ve Safevîler devrinin ünlü yazar ve tarihçisi Gıyâseddîn-i Handmîr(ö.941/1535)'in *Ravzâtu's-safâ zeyli, Habîbu's-siyer* isimli eserleri. Timurluların son padişahı Hüseyin Baykara da iki dile sahip şair ve yazarlardandı; *Mecâlisu'l-uşşâk* isimli eser ona aittir. Dönemin ünlü âlim ve yazarlarından olan Kemâleddîn Hüseyin Vâiz-i Kâşifî-yi Sebzvârî (Molla Hüseyin), *Envâr-i Suheylî, Mahzenu'l-inşâ, Ravzâtu'ş-şuhedâ, Mevâhib-i 'Aliyye, Ahlâk-ı Muhsinî, Cevâhiru'l-esrâr* veya *Cevâhiru't-tefsîr, Fütüvvetnâme-i Sultânî, İhtiyârât, Saba-i Kâşifiyye, Lubb-i Lubâb-i Mesnevî*(Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden seçmeler), *Lubb-i Lub*(Lubb-i Lubâb'dan seçmeler); Fahreddîn Ali-yi Vâiz b. Molla Hüseyin (ö.939/1533), *Reşahât-i 'Ayni'l-Hayât*; Celâleddîn Muhammed b. Es'ad-i Sıddîkî-yi Devvânî(ö.908/1503), *Ahlâk-ı Celâlî*(asıl adı: *Levâmi'u'l-işrâk fî Mekârimi'l-ahlak*); Fazlullâh-i Esterâbâdî, *Câvidânnâme*(Timurlular Devri'nin başlarında ortaya çıkan Hurûfiyye fırkasına ait en önemli eser). Yine bu dönemde *İhvâni's-Safâ*'nın Farsça düz yazı şeklinde tercüme risaleleri kaleme alınmıştır. Ve bu eserler *İhvâni's-Safâ* üzerine yazılmış en iyi risaleler arasında sayılmaktadır. [165]

Bilhassa Timur, seferleri esnasında elde ettiği başarıları kayıt etmeleri için Türkçe ve Farsça günlük tutturdu.[166]

Timur, Şâhruh ve Ebû Said döneminde kaleme alınan eserler muhtevası bakımından incelendiğinde, bu eserlerde daha çok yapılan seferler, elde edilen zaferler ve imar faaliyetleri ile ilgili malumat aktarılmıştır.[167] Timurluların saltanat yıllarının ilk yarısında yaşamış ve tarih yazıcılıklarıyla ön plana çıkmış olan isimlerden birkaçı şöyledir: Nizâmeddîn-i Şâmî(ö.814/1411-12)[168], Hâfız-ı Ebrû(ö.833/1430)[169], Fasîh-i

[165] Safâ, **a.g.e.**, 2003, s. 62-67 (Metinde zikredilen *İhvâni's-Safâ*'nın Farsça tercüme risaleleri, bu eserin *Mücmel'ül-Hikme* ismiyle yazılmış olan Arapça özetinden Farsça nesre dönüştürülmüştür.)
[166] Aka, "Timur", s. 176.
[167] Alan Akbıyık, **a.g.m.**, s. 161.
[168] Gülay Öğün Bezer, "Nizâmeddin Şâmî", **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 330.
[169] DİA, "Hâfız-ı Ebrû", **DİA**, C. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 89-90.

Hâfî(ö.845/1441?)[170], Şerefeddîn Ali-yi Yezdî(ö. 858/1454)[171] ve Abdürrezâk es-Semerkandî(ö.887/1482)[172].

Hüseyin Baykara dönemine gelindiğinde eserler daha ziyade hal tercümeleri(biyografi) üzerine yoğunlaşmaktadır.[173] Kaynaklardan Timurlu devrine denk gelen hicrî IX ve X. yüzyıllarda Farsça kaleme alınmış tezkirelerin yer aldığı geniş bir listeye ulaşmak mümkündür.[174]

Nevâî tarafından Çağatay Türkçesiyle yazılmış ve Hüseyin Baykara'ya atfedilmiş olan meşhur şairler tezkiresi *Mecâlisü'n-nefâis* Türk tezkireleri içerisinde birinci sırada sayılmaktadır. Herat tezkireleri içerisinde de Câmî'nin *Bahâristân*'ı ve Devletşâh'ın *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'sından sonra gelmektedir. Nevâî'nin bu eserinde 469 şairden söz ettiği, bunlardan 46'sının Türk olduğu belirtilmektedir.[175]

Bâbürnâme'de Sultan Hüseyin Baykara dönemi alim ve sanatçılarının isimleri sırasıyla şu şekilde zikredilmiştir:

Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî, Şeyhu'l-islâm Seyfeddîn Ahmed, Mevlânâ Şeyh Hüseyin, Mollazâde Molla Osman, Mîr Murtaz, Molla Mes'ûd-i Şirvânî, Abdülgafûr-i Lârî, Mîr Cemâleddîn-i Muhaddis, Mîr Ataullâh-ı Meşhedî, Kadı İhtiyar, Mîr Muhammed Yûsuf, Şeyhim Süheylî, Hüseyin Ali Tufeylî Celâyir, Âsafî, Bennâî, Seyfî-yi Buhârî, Abdullâh-ı Mesnevîgûy, Mîr Hüseyn-i Muammâyî, Molla Muhammed-i Bedahşî, Yûsuf Bedî'î, Ahî, Muhammed Sâlih, Şah Hüseyin Kâmî, Hilâlî, Ehlî, Sultan Ali-yi Meşhedî, Behzâd, Şah Muzaffer, Hâce Abdullâh Mervarîd,

---

[170] Rıza Kurtuluş, "Fasîh-i Hâfî", **DİA**, C. XII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 214-215.
[171] Kaan Dilek, "Şerefeddin Ali Yezdî", **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 550-552.
[172] Orhan Bilgin, "Abdürrezzâk es-Semerkandî", **DİA**, C. I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 299-300.
[173] Alan Akbıyık, **a.g.m.**, s. 161.
[174] Metinde işaret edilen yazar-eser listesini incelemek için Bkz.: Ahmed Gülçîn Me'ânî, **Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârsî**, C. II, Tahran, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehran, 1350 h.ş., s. 872-875.
[175] Yusuf Çetindağ, **Ali Şîr Nevâî: Hayatı, Sanatı, Eserleri**, İstanbul, Fatih Üniversitesi Yayınları, t.y., s. 115.

Kul Muhammed Ûdî, Şeyhî Nâyî, Şah Kulı Gıcekî, Hüseyin Ûdî, Gulâm Şâdî, Mîr Azû ve Muhammed Bû-Said.[176]

Manzum tarih yazıcılığı Timurlular'ı diğer dönemlerden farklı kılan bir özelliktir. Bu tarz eserlerde yörelerin sosyal ve kültürel durumları ile dönemin meslekleri ele alınmıştır.[177] Timurlular devresinde rastladığımız ve "şehrâşûb" ismiyle meşhur olmuş eserlerin özellikleri de tarihsel nitelik taşımaları ve manzum biçimde kaleme alınmış olmalarıdır.

"Şehrâşûb" lugatlerde "bir şehri kargaşaya ve fitneye sürükleyen"[178], "çok güzel ve gönül çelen"[179] anlamlarına gelmektedir. Şehrâşûblara verilen diğer isimler şunlardır: şehrengîz, dehrâşûb, cihânâşûb, âlemkûb ve felekâşûb.[180]

Şehrâşûblar içerikleri bakımından genel olarak üç başlıkta ele alınmıştır:

1) Bir şehrin halkının övgüsüne veya yergisine yer verilen "şehir şehrâşûbları";

2) Genel olarak toplumla ilgili mesleklerin, sanatkarların esnafın işlendiği "çalışan-işçi sınıfına dair şehrâşûblar";

3) Sarayda görevli olanların ve padişahın vasfı ile ilgili söylenen "saray şehrâşûbları".[181]

Şehrâşûblar, özellikle "şehir şehrâşûbları" türüyle meşhurdur. Ve bu türdeki şehrâşûblara Fars şiirinin her döneminde rastlanabilmektedir. Şehir şehrâşûbunda bir şahıs övülür veya hicvedilir.[182]

---

[176] Dönemin alim, şair, hattat, ressam, musikişinas ve bestekarlarının zikredildiği eserde bazılarının vasıflarına da yer verilmiştir. Bkz.: Babur, **Vekayi: Babur'un Hatıratı**, çev. Reşit Rahmeti Arat, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1946, s. 194-201.
[177] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 68.
[178] Ali Ekber Dihhodâ, "Şehrâşûb", **Lugatnâme-i Dihhodâ**, haz. Muhammed Mu'în; Cafer Şehîdî, C. X, Tahran, Müessese-i İntişârât ve Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân, 1377 h.ş., 2. bs., s. 14603.
[179] Hasan Enverî, "Şehrâşûb", **Ferheng-i Kinâyât-i Sohen**, C. II, Tahran, Çâphâne-i Mehâret, 1383 h.ş., s. 1029.
[180] Betûl Mahdavî; Muhammed Behnâmfer; Mustafa Şemseddînî, "Envâ'-i Şehrâşûb ve Köhnterîn Şehrâşûb-i Sınıfî", **Funûn-i Edebî(İlmî-Pejûheşî)**, Yıl: 8, sa. 1, Bahar 1395 h.ş., s. 43-44.
[181] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 71; Ali Nusretî Siyâhmezgî; Muharrem Riyâzetî Kîşehâle, "Te'emmulî der Mecma'i'l-esnâf", **Faslnâme-i Tahassusî-yi Sebkşinâsî-yi Nazm u Nesr-i Fârsî (Behâr-i Edeb)**, Yıl: 8, sa. 3, Güz 1394 h.ş., s. 396.
[182] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 396.

Saray şehrâşûbları da bir şahsın övülmesine veya yerilmesine dayalı bir türdür. Ancak şehir şehrâşûbları sıradan bir kişiye isnat edilirken; saray şehrâşûbları saray efradı hakkında olduğu için tarihsel nitelik taşıması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.[183]

Şehrâşûblarla bir yerin ve halkının durumundaki değişiklikler hakkında da bilgilere erişilebilir. Hicvî ve mizahî bir dil ile ülkenin ekonomik ve siyasî gidişatı gözler önüne serilir. Böylece döneme sosyolojik bir açıdan da yaklaşılabilir.[184]

Bir güzele ithafen yazılan şehrâşûblar "hasbihal veya sergüzeştnâme tarzında" söylenebilir. Şehrâşûblar aynı zamanda şehrin görülmeye değer mekanlarının varlığından haberdar eder. Şehrâşûblara bakarak halkın yaşayış şekline, adetlerine ve inançlarına dair doneler elde edilebilir.[185]

Mesleklere, işçi sınıflarına dair "sınıfsal şehrâşûblar" da her devirde söylenmiş olmasına rağmen bu türün en güzel örneklerine Safevîler devrinde rastlanmaktadır. Ayrıca bu türdeki şehrâşûblar sayıca diğer iki şehrâşûb türünden daha fazladır.[186]

Sınıfsal şehrâşûblarda toplumdaki zanaatkarlar, esnaflar ve işçiler tavsif edilir ve bu tür eserlerde meslekler sınıflandırılarak aktarılır.[187] Bu türdeki eserlerde, ilgili zanaatin ıstılahatına yer verilmektedir.[188] Bunun yanısıra meslekleri anlatarak hem o dönemdeki çocukların bu meslekleri tanıması ve öğrenmesi sağlanmış[189] hem de tarihsel süreçte hangi mesleklerin var olduğuna dair başka dönemlere bilgiler sunulmuştur.[190] Yine meslek gruplarına dair şehrâşûblardan yola çıkılarak Timurlular Dönemi esnaf ve zanaatkarlarının lonca gibi yapılarının bulunduğu anlaşılmaktadır.[191] Bu tür şehrâşûblarda dil genellikle sadedir.[192]

---

[183] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 396.
[184] Mahdavî; Behnâmfer; Şemseddînî, **a.g.m.**, s. 46.
[185] Bayram Ali Kaya, "Şehrengiz", **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 461.
[186] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 396.
[187] Bu türün ilk ve en önemli örneklerini veren isimler Mes'ud-i Sâd-i Selmân, Mahasti-yi Gencevî, Seyfî-yi Buhârî ve Lisânî-yi Şîrâzî olarak zikredilmektedir. Bkz.: Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 70.
[188] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 396; Mahdavî; Behnâmfer; Şemseddînî, **a.g.m.**, s. 46.
[189] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 396; Mahdavî; Behnâmfer; Şemseddînî, **a.g.m.**, s. 46; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 71.
[190] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 396; Mahdavî; Behnâmfer; Şemseddînî, **a.g.m.**, s. 46-47.
[191] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 80.
[192] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 402.

Timurlular Dönemi'nde ismi öne çıkan şehrâşûbcular şunlardır: Kazımî-yi Herevî, Seyfî-yi Buhârî, Handmîr, Ageyhî-yi Horasânî, Târık-ı Şîrâzî ve Lisânî-yi Şîrâzî.[193]

Timurlu Dönemi sınıfsal şehrâşûb alanında bazen tek bir mesleğe yönelik, bazense bir kişiye özel gazel söylenmiştir. Seyfî-yi Buhârî'nin *Gazel-i Abdullah, Gazel-i Şâh Hüseyn*, *Gazel-i Bâbâdûst* ve *Gazel-i Peser-i Sadr* isimli gazelleri buna örnektir[194].

Şehrâşûb türündeki şiirler, okuyucunun eserden zevk alırken aynı zamanda tarihî, sosyolojik bilgilere ulaşmasını sağlar. Ayrıca vezirler ve saray ehli ile ilgili söylenmiş şehrâşûblar yoluyla da dönemin siyasî kimliğine dair bilgiler verilir.[195]

Şehrâşûbların özel bir kalıp ile söylenme zorunluluğu yoktur. Ancak genel olarak kıt'a, kaside, rubâi ve mesnevi nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Meslekî/sınıfsal şehrâşûb söylenirken genellikle kıt'a ve rubâi ön plandayken; şehir şehrâşûblarında kaside ve mesnevi türü göze çarpmaktadır. Gazel formunda da söylenmiştir ve Seyfî-yi Buhârî şehrâşûbu bu formda kaleme alanların öncüsü kabul edilmektedir.[196]

Arapça ve Türkçe şehrâşûblar da söylenmiştir.[197]

Timurlu devrinde -bilhassa Sultan Hüseyin Baykara ve Emîr Ali Şîr Nevâî döneminde- İranlı şairlerin ilgi duyduğu bir diğer tür de *muammâ*dır.[198]

Muammâ sözlükte "hallinden isim çıkan, manzûm, bazen de mensûr olan, bilmece" şeklinde ifade edilmektedir.[199] Yani esasında "remiz, ima ve işaret yoluyla"

---

[193] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72-75.
[194] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 71. (Sınıfsal şehrâşûb alanında en önemli eser Safevî devri şairi Lisânî-yi Şîrâzî'nin *Mecma'i'l-esnâf*'ıdır. Bkz.: Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 396.)
[195] Mahdavî; Behnâmfer; Şemseddînî, **a.g.m**, s. 45.
[196] Mahdavî; Behnâmfer; Şemseddînî, **a.g.m.**, s. 45.
[197] Daha fazla bilgi için Bkz.: Mahdavî; Behnâmfer; Şemseddînî, **a.g.m.**, s. 48.
[198] Muhammed Fuzûlî, **Se Risâle-i Fârsî (be İnzimâm-i Risâle-i Türkî-yi Çihil Hadîs)**, haz. Hüseyin Muhammedzâde Sadık; Şâhruh Neh'î; Kerîm Esedî, Tahran, İntişârât-i Tekdıraht, 1392 h.ş., s. 58.
[199] Tâhir-ülmevlevî, "Muammâ", **Edebiyat Lügatı**, haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1973, s. 100.

özel bir isme işaret eden[200] ancak bunu bulmayı okuyucusuna bırakan metin veya şiirlerdir.

Muammâ yazımı hicrî VI. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır[201] ve Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır.[202] Fars edebiyatına geçtiğinde ise bu türe bir ilim nazarıyla bakılmış[203], belâgatin alt dallarından hem bedi ilmi[204] hem de beyan ilmi[205] içerisinde sayılmış ve kaideleri belirlenmiştir.[206]

Özellikle Türk ve Fars edebiyatı muammâları üç ayrı kategoride isim üzerine söylenebilmektedir. Bunlar: "Esmâ-i hüsnâ, esmâ-i nebî ve şahıs isimleri".[207]

Aslında muammâda cevap metnin/mısraların içerisine yerleştirilmiştir. Ancak muammâyı çözecek olan kişi bu metindeki/mısradaki harf ve kelimelerden yola çıkarak bazı usullerle sonuca ulaşabilir.[208]

Muammâyı yazanın da çözenin de birçok ilim alanı ile aşinalığı bulunmalı yahut bu alanlara vakıf olmalıdır. Oluşturulan muammada Arapça ve Farsça kelimelere yer verildiği için bu diller bilinmeli, ebced hesabı, İslâm kültürü, farklı inançlar, dilbilgisi, klasik edebiyata dair de müktesib olmak gereklidir.[209]

Muammâlar edebî zevke hitap etmeli ve sonuç itibariyle aranan isme ulaşılabilecek şekilde söylenmiş olmalıdır.[210]

"Şiirde bir ismi lafzını örtülü biçimde tarif ederek gizlemeye *ta'miye*, gizlenen isme *muammâ*, muammâyı söyleyene *muammâ-guy*, çözene de *muammâ-küşâ* denir."[211]

---

[200] M. A. Yekta Saraç, "Muamma", **DİA**, C. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 322.
[201] Fuzûlî, **a.g.e.**, s. 58.
[202] Fuzûlî, **a.g.e.**, s. 51; Saraç, **a.g.m.**, s. 322.
[203] Saraç, **a.g.m.**, s. 322.
[204] Fuzûlî, **a.g.e.**, s. 51.
[205] Ali Nihad Tarlan, **Divan Edebiyatında Muamma**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi: Burhaneddin Matbaası, 1936, s. 7.
[206] Saraç, **a.g.m.**, s. 322.
[207] Saraç, **a.g.m.**, s. 322.
[208] Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatı'nda Mu'ammâ", **Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri**, İstanbul, Kitabevi, 2000, s. 255.
[209] Saraç, **a.g.m.**, s. 322.
[210] Saraç, **a.g.m.**, s. 322; Arslan, **a.g.m.**, s. 255.
[211] Saraç, **a.g.m.**, s. 322.

XIV-XV. yüzyıllarda öne çıkan muammâcılar ve onların eserleri şöyledir: Bedîî-yi Tebrîzî'nin *el-İhya fî halli'l-muammâ*'sı, Şerefeddîn Ali-yi Yezdî'nin *Hulel-i Mutarraz der Fenn-i Muammâ ve Lugaz*'ı, Abdurrahmân-ı Câmî'nin *Hilyetü'l-hulel*'i, Mîr Hüseyn-i Muammâyî'nin *Destûr-i Muammâ*'sı, Seyyid Şerif-i Muammâyî'nin *Efkârü'ş-şerîf*'i ve Seyfî-yi Buhârî'nin *Risâle der Muammâ*'sı.[212] Fuzûlî'nin eserinde bu isimlere ilaveten Kemaleddîn Muhammed Bedahşî'nin *Zabıte-yi Hall-i Muammâ*'sı ve bir de Yûsuf Bedî'î'nin ismi anılmaktadır.[213]

[212] Tahsin Yazıcı, "Belâgat", **DİA**, C. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, s. 384.
[213] Fuzûlî, **a.g.e.**, s. 51-58.

İKİNCİ BÖLÜM

SEYFÎ-Yİ BUHÂRÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Henry Blochmann, onun hakkında fazla bilgi bulunmadığını ifade etse de[214] yaptığımız kaynak taramalarından ve tezimize konu olan divandan yola çıkarak Seyfî-yi Buhârî'nin hayatına dair derli toplu bir metin oluşturmaya çalışacağız.

*Dîvân*ında Seyfî mahlasını[215] kullanan şairimiz kaynaklarda şu isimlerle zikredilmiştir: Mevlânâ Seyfî[216], Mevlânâ Seyfî-yi Buhârî[217], Seyfî[218], Seyfî-yi

---

[214] Henry Blochmann, **the Prosody of the Persians According to Saifi, Jami and Other Writers**, Amsterdam, Philo Press, 1970, s. ii(önsöz).

[215] Kaynakları tararken Seyfî mahlasına sahip başka bir kişiye de rastladık. Bu isim Emîr Yadigâr Beg'dir. Beşerî, makalesinde *Hulâsatu'l-eş'âr*'daki karışıklığa işaret ederek bu isim için Seyfî-yi Buhârî ile karıştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz.: Cevâd Beşerî, "Dîvân-ı Serâyendegân-i Gadîm der Destnivîs-i Tâzeî ez Hülâsetü'l-eş'âr", **Âyine-i Pejûheş**, s. 5, 557.) Yine araştırmamıza konu olan divanın İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde yer alan yazma nüshasının katalog kaydında müellif adı Emîr Yadigâr Bey Seyfî olarak geçmektedir. Ancak Emîr Yadigâr Seyfî'nin soyu Timur devri emîrlerinden Emîr Cihan Melik'e dayanmaktadır ve aynı zamanda Şâhruh dönemi emîrzâdelerindendir. Yine kaynakta geçtiği üzere kendisi Bâbür Şah(ö.937/1530) döneminde yaşamıştır. (Bkz.: Takîyuddîn Muhammed Evhadî, **Arafâtu'l-âşıkîn ve 'arasâtu'l-'ârifîn**, haz. Zebîhullah Sâhibkârî; Âmine Fahr Ahmed; Muhammed Kahraman, C. III (dâl-sîn), Tahran, Mîrâs-ı Mektûb (bâ Hemkârî-yi Kitâbhâne, Mûze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî), 1389 h.ş., s. 1871.)

[216] Mîr Nizâmüddîn Ali Şîr Nevâî, **Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis**, haz. Ali Asgar Hikmet, [Tahran], Kitâbfurûşî-yi Menûçehrî, 1363 h.ş., s. 57; Gıyâseddîn bin Hümâmeddîn el-Hüseynî Handmîr, **Târîh-i Habîbü's-siyer fî Ahbâr-i Efrâd-i Beşer**, haz. Muhammed Debîr Siyâkî, C. IV, [Tahran], Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362 h.ş., s. 346; Emîn-i Ahmed-i Râzî, **Heft İklim**, haz. Cevâd Fâzıl, C. III, [Tahran], Kitâbfurûşî-yi Ali Ekber İlmî - Kitâbfurûşî-yi Edebiyye, [1341 h.ş.], s. 435.

[217] Nevâi, **a.g.e.**, s. 230; Devletşâh-ı Semerkandî, **Tezkîretü'ş-şu'ârâ'**, çev. Edward Granwille Browne, Tahran, İntişârât-i Esâtîr, 1382 h.ş., s. 108; Fuzûlî, **a.g.e.**, s. 58; Hermann Ethe, **Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî**, çev. Rızâzâde Şafak, Tahran, Bongâh-i Tercüme ve Neşr-i Kitâb, 1977, s. 254; Zebîhullâh Safâ, **Târîh-i Edebiyyât der Îrân: ez Pâyân-i Karn-i Heştom tâ Evâyil-i Karn-i Dehom-i Hicrî**, C. IV, 2. bs., Tahran, İntişârât-i Firdevsî, 1363 h.ş., s. 120.

[218] Lutf Ali Beg Âzer, **Âteşkede-i Âzer**, haz. Mîr Hâşim Muhaddis, C. II, Tahran, Müessese-i İntişârât-i Emîr Kebîr, 1378 h.ş., s. 325.

Buhârî[219], Seyfî-yi ‘Arûzî[220], Seyfî-yi ‘Arûzî-yi Buhârî[221], Seyfî-yi Buhârâyî[222], Mevlânâ Seyfî-yi ‘Arûzî-yi Buhârî[223], Seyfî-yi Buhârâyî-yi ‘Arûzî[224].

Araştırmamız esnasında Seyfî-yi Buhârî’nin doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık. Ancak kaynaklardaki karinelerden anlaşıldığı üzere o, Timurlular’ın hüküm sürdüğü yıllara denk gelen hicrî IX. asırda yaşamıştır ve döneminin tanınmış şairlerindendir.[225] Nisbesinden de anlaşıldığı üzere memleketi Buhâra’dır[226] ve orada doğmuştur.[227]

Seyfî, dönemin “galip sultanı” zamanında Herat’a gitmiştir.[228] Takî-yi Kâşî’nin *Hulâsatu’l-eş‘ar ve zübdetü’l-efkar* isimli eserine göre Seyfî’nin başkent Herat’a gidişi Sultan Ebû Said zamanına rastlamaktadır.[229] Dolayısıyla bu “galip sultan” Ebû Said olmalıdır. Seyfî, Herat’ta eğitim almıştır.[230] Yine Ebû Said tahtta iken Herat’taki eğitimini tamamlamıştır.[231] Ebû Said’in Horasan’daki hükümdarlığı 863/1459-

---

[219] Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza, **Bâburnâme**, (Çağatayca Aslı. Abdurrahim Hanhanan’ın Farsça Tercümesi ve İngilizcesi), Hazırlayan Jr. W. M. Thackston, Edit: Şinasi Tekin; Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi, 1993, 2. Kısım, s. 374; Mîrzâ Muhammed Tâhir Nasrâbâdî, **Tezkire-i Nasrâbâdî: Müştemil ber Şerh-i Hâl ve Âsâr-i Karîb-i Hezâr Şâ‘ir-i ‘Asr-i Safevî**, haz. Vâhid Destgirdî, [Tahran], Kitâbfurûşî-yi Furûgî, 1361 h.ş., s. 513; Mîrzâ Muhammed Ali Müderris, **Reyhânetü’l-edeb fî terâcim‘i’l-ma‘rûfîn bi’l-künye evi’l-lakab yâ künâ ve el-kâb**, C. III, 2. bs., Tebrîz, Çâphâne-i Şafak, [1347 h.ş.], s. 146; Ahmed Gülçîn Me‘ânî, **Şehrâşûb der Şi‘r-i Fârsî**, Tahran, Müessese-i Çâp ve İntişârât-i Emîr Kebîr, 1346 h.ş., s. s. 26; Ahmed Münzevî, **Fihrist-i Nüshahâ-yi Hattî-yi Fârsî**, C. IV, Tahran, Müessese-i Ferheng-i Mıntıka, 1351 h.ş.; Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 398.
[220] Seyyid Ali Hasan Han, **Subh-i Gülşen**, Bhopal, -, 1878, s. 216; Ahmed Münzevî, **Fihrist-i Nüshahâ-yi Hattî-yi Fârsî**, C. III, Tahran, Müessese-i Ferheng-i Mıntıka, 1350 h.ş., s. 2369.
[221] Saîd Nefîsî, **Târîh-i Nazm u Nesr der Îrân ve der Zebân-i Fârsî: tâ Pâyân-i Karn-i Dehom-i Hicrî**, C. I, [Tahran], Kitabfurûş-i Furûgî, 1363 h.ş., s. 293.
[222] Nûreddîn Abdurrahmân b. Ahmed-i Câmî, **Bahâristân ve Resâil-i Câmî**, haz. A‘lâhân Efsahzâd; Muhammed Can Omerof; Ebûbekir Zuhuriddîn, Tahran, Mîrâs-ı Mektûb (bâ Hemkârî-yi Merkez-i Mutâle‘ât-ı Îrânî), 1379 h.ş., s. 232, 233, 290; Münzevî, **a.g.e.**, C. III, s. 2369; Seyfî-yi Buhârî, “Senâyi‘i’l-bedâyi‘”, haz. Necîb Mâyil Herevî, sa. 10, İslâmâbâd, **Dâniş: Faslnâme-i Rayenî-yi Ferhengî-yi Cumhûrî-yi Îrân**, Tâbistân-i 1366 h.ş., s. 6; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[223] Beşerî, **a.g.m.**, s. 5, 557.
[224] Münzevî, **a.g.e.**, C. III, s. 2189.
[225] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
[226] Nevâî, **a.g.e.**, s. 57, 230; Handmîr, **a.g.e.**, s. 346.
[227] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
[228] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346(Şairin Seyfî-yi Buhârî isminin yanısıra Seyfî-yi Herevî ismiyle de zikredilmesi, onun her iki şehirde de bulunduğunu tasdikler nitelik taşımaktadır. Bkz.: Evhadî, **a.g.e.**, s. 1875.)
[229] Beşerî, **a.g.m**, s. 5, 557.
[230] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346; Râzî, **a.g.e.**, s. 435; Safâ, **a.g.e.**, 1363 h.ş., s. 120; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72; Beşerî, **a.g.m.**, s. 5, 557.
[231] Âzer, **a.g.e.**, s. 325.

873/1469 yılları arasında olduğuna[232] göre Seyfî-yi Buhârî Herat'taki eğitimini bu tarihler arasında tamamlamış olmalıdır. [233] Herat'a Sultan Hüseyin Baykara zamanında gittiğine dair de bir bilgi mevcuttur.[234] Ancak yukarıda sayageldiğimiz yakın dönem tezkirecilerin verdiği bilgiyi göz önünde bulundurursak Hüseyin Baykara döneminde Herat'a gittiği değil, Baykara tahta geçtiği sırada Herat'ta bulunduğu daha doğru bir ifade olarak gözükmektedir. Nitekim bazı başka kaynaklar da bunu tasdikler niteliktedir: Hüseyin Baykara'nın saltanatı[235] sırasında da bir süre Herat'ta yaşamaya devam etmiştir.[236] Yine de -her ne kadar zaman zaman Herat'a gittiğine dair bilgiler elde mevcut olmasa da- Baykara döneminde ayrıca gitmiş olması da olasıdır. Dolayısıyla Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî ile aynı dönemde yaşadığı bilinmektedir.[237] Herat'tayken Ali Şîr Nevâî'nin himayesine girmiş[238], mülazımlarından olmuştur. Sultan Baykara'nın sarayına yakın olmuştur. [239] Herat'a gittiğinde[240] genç yaşta olduğu da bildirilmektedir.[241] Nitekim *Mecâlisü'n-nefâis*'in Herevî tercümesinde(*Letâifnâme*) Seyfî'den söz ederken onun hayalı ve edepli bir "genç" olduğu ifadesi geçer.[242] Mevlânâ Câmî ile de çağdaştır.[243] Hatta onunla görüşmüştür.[244] Ayrıca *Tezkiretü'ş-şu'arâ*'nın müellifi Devletşâh-ı Semerkandî(ö.900/1494-95?) ile de görüştüğü ifade edilir.[245]

---

[232] Aka, "Timurlular".
[233] Sultan Ebû Said'in hükümdarlığı Horasan hakimiyetinden öncesine dayanır. O, 855/1451'de Timurlu tahtına geçmiştir(Bkz.: Aka, "Timurlular", s. 179-180.). Dolayısıyla Seyfî'nin Herat'a gelişi 855'ten veya 863'ten sonrasına isabet etmelidir. Yine de Herat tahtına geçtiği tarihten sonrası daha olası.
[234] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
[235] Hüseyin Baykara'nın Horasan hakimiyeti 875/1470-911/1506 yılları arasındadır. Bkz.: Algar; Alparslan, **a.g.m**, s. 530.
[236] Ethe, **a.g.e.**, s. 254.
[237] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293.
[238] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346; Râzî, **a.g.e.**, s. 435; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[239] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
[240] Nevâî, **a.g.e.**, s. 230; Nefîsî, **a.g.e.**, 293; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[241] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[242] Nevâî, **a.g.e.**, s. 58.
[243] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1872; Han, **a.g.e.**, s. 216; Me'ânî, **a.g.e.** 1346 h.ş., s. 26.
[244] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1872; Müderris, **a.g.e.**, s. 147; Me'ânî, **a.g.e.** 1346 h.ş., s. 26.
[245] Müderris, **a.g.e.**, s. 147.

Bir süre sonra Mâverâünnehir'e yönelmiş,[246] Buhâra'ya dönmüştür.[247] Buhâra'ya dönüş tarihi olarak hicrî 892 kaydı düşülmüştür.[248] Seyfî, daha sonra Baysungur Mîrzâ b. Mahmud Mîrzâ b. Ebû Said'in yakınında bulunmuştur.[249]

Ebû Said'in oğullarından Sultan Ahmed'in 1 Zilkade 899(3 Ağustos 1494)'da vefat etmesi üzerine[250], diğer oğlu Mahmud Mîrzâ Semerkant'ta tahta oturmuştur.[251] Hisar'daki oğlu Mesut Mîrzâ'yı kendi yerine(Hisar'a) vekil tayin etmiştir.[252] Diğer oğlu Baysungur Mîrzâ(d.881/1477-ö.905/1499) da Buhâra emîri olmuştur.[253]

Sultan Mahmud Semerkant'ta tahta çıktıktan kısa bir süre sonra vefat etmiştir.[254] Bunun üzerine, 18 yaşında olan Baysungur Mîrzâ[255] Semerkant tahtına oturmuştur[256](900/1495). Seyfî-yi Buhârî de Baysungur ile birlikte Semerkant'a gitmiştir.[257]

Seyfî-yi Buhârî'nin, Baysungur Mîrzâ'nın yanında yer aldığı, iki-üç yıl hizmetinde bulunduğu[258] ve ona hocalık yaptığı[259] bilinmektedir. Kaynaklardan bazılarının genel ifadesi sebebiyle[260] Seyfî'nin Baysungur'a hocalık yaptığında hangi vilayette oldukları anlaşılmasa da; diğer bazı kaynakların ifadelerinden Seyfî'nin Herat'tan Buhâra'ya döndükten sonra, yani henüz Buhâra'dayken, Baysungur'un sarayında hizmete başladığı[261] ve mîrzâya hocalık yaptığı[262] daha olası görünmektedir. Tüm bunlara ilaveten daha önce belirttiğimiz gibi birkaç yıl onun hizmetinde

---

[246] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
[247] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Safâ, **a.g.e.**, 1363 h.ş., s. 120.
[248] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[249] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
[250] Cihan Oruç, "Hüseyin Baykara ve Zamanı", Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2013, s. 74.
[251] Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidî**, İngilizce'ye çev. E. Denison Ross, Türkçe'ye çev. Osman Karatay, İstanbul, Selenge Yayınları, 2006, s. 284; Rızâ Kuli Hân Hidâyet, **Fihristü't-tevârîh**, haz. Abdülhüseyin Nevâî; Mîr Hâşim Muhaddis, Tahran, Pejûheşgâh-i 'Ulûm-i İnsânî ve Mutâla'ât-i Ferhengî, 1373 h.ş., s. 201; Oruç, **a.g.t.**, s. 74.
[252] Babur, **a.g.e.**, C. I, s. 31; Cihan Oruç, **a.g.t.**, s. 74.
[253] Babur, **a.g.e.**, C. I, s. 31; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Oruç, **a.g.t.**, 74.
[254] Duğlat, **a.g.e.**, s. 284; Hidayet, **a.g.e.**, 201; Oruç, **a.g.t.**, s. 74.
[255] Babur, **a.g.e.**, C. I, s. 31; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293.
[256] Babur, **a.g.e.**, C. I, s. 31; Duğlat, **a.g.e.**, s. 284; Hidayet, **a.g.e.**, s. 201; Oruç, **a.g.t.**, s. 74.
[257] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293.
[258] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346.
[259] Râzî, **a.g.e.**, s. 435; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[260] Râzî, **a.g.e.**, s. 435.
[261] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346.
[262] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.

bulunması ve Semerkant emîri olunca onunla birlikte gitmesinden, Semerkant'ta da onun sarayında görev aldığı ve burada da mîrzâya hocalık yapmış olma ihtimalini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Seyfî-yi Buhârî, Baysungur Mîrzâ'nın 905/1499'te öldürülmesi[263] üzerine Buhâra'ya geri dönmüştür.[264] Herat'ta vefat ettiğine dair bilgiler[265] olsa da kaynakların ekserisine göre o vefatına dek yaşamını Buhâra'da sürdürmüş[266] ve yine orada vefat etmiştir.[267] Ölüm tarihi ile ilgili elde bir bilgi olmadığını belirten kaynaklar[268] olduğu gibi; onun hicrî 909'da vefat ettiğini belirten kaynaklar[269] da mevcuttur. Ölüm tarihini h. 906 olarak kayıt düşen kaynaklar da mevcuttur.[270] Aynı bilgiye divanın M nüshasının Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı sayfasındaki künye bilgilerinde de rastlamaktayız. Zilhicce ayında vefat ettiği ve mezarının Hâce Abdullah Ensârî'nin kabrinin civarında olduğu bilgisi de yer almaktadır.[271]

Devletşâh, tezkîresinde Seyfî-yi Buhârî'den fazilet sahibi ve zarif mizaçlı bir kimse olarak söz etmiş, hatimede ondan bahsedeceğini belirtmiştir.[272] Yine Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâis* isimli eserinde Seyfî-yi Buhârî'nin hayalı ve edepli bir genç olduğunu belirtmiştir.[273]

Seyfî, İmâmiyye görüşüne ilgi duymuştur.[274] Aşağıdaki beyiti bu duruma işaret eder niteliktedir:

---

[263] Babur, **a.g.e.**, C. I, s. 71-72; Hidayet, **a.g.e.**, s. 202; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293.
[264] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
[265] Âzer, **a.g.e.**, s. 325; Beşerî, **a.g.m.**, s. 6, 558.
[266] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346; Râzî, **a.g.e.**, s. 435; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
[267] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Safâ, **a.g.e.**, 1363 h.ş., s. 120; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
[268] Müderris, **a.g.e.**, s. 147.
[269] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Beşerî, **a.g.m.**, s. 6, 558; Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 398. (Ayrıca Âzer Seyfî'nin ölüm tarihini verirken "… senesinde Herat'ta vefat etmiştir" şeklinde müphem bir ifade kullanmıştır. Bkz.: Âzer, **a.g.e.**, s. 325.)
[270] Münzevî, **a.g.e.**, C. III, s. 2369; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6; Ârif Nevşâhî, **Kitâbşinâsî-yi Âsâr-i Fârsî-yi Çap Şode der Şibh-i Kare(Hind, Pakistan, Bangladeş)**, C. III, y.y., Mirâs-i Mektûb, 1391 h.ş., s. 1896.
[271] Beşerî, **a.g.m.**, s. 6, 558.
[272] Semerkandî, **a.g.e.**, s. 108. (Eserde hâtimeyi satır satır incelediğimizde Seyfî'nin ismini tesbit edemedik. Ayrıca fihristte adının geçtiği sayfa olarak da yalnızca yukarıda belirttiğimiz bilgilerin bulunduğu sayfaya işaret etmektedir.)
[273] Nevâî, **a.g.e.**, s. 58, 230.
[274] Beşerî, **a.g.m.**, s. 6, 558.

شاهِ زمان امام رضایی که تا ابد
اقبال و جاه و منزلت بر دوامِ توست[275]

Zamanın şahı İmam Rızasın, Ebed müddet makamın daim olsun.

2.2. Edebî Kişiliği

Seyfî-yi Buhârî'nin bilgili bir kimse olduğu,[276] ilim alanında ve adetler hakkında haber sahibi olduğu ifade edilmiştir.[277]

İlim tahsil ederken bir yandan da nazım ile meşgul olmuştur.[278] Özellikle aruz[279] ve kafiye alanlarında maharet sahibiydi[280] söz sanatlarında -bilhassa cinas söylemede- yetenekliydi[281] ve ayrıca şehrâşûb ve muammâ söylemede meşhurdu.[282]

Seyfî'nin mesnevi yazmadığını belirten Bâbür, bu duruma Seyfî'nin şu kıtasıyla delil getirmiştir:

مثنوی گرچه سنّت شعر است
من غزل فرضِ عین میدانم

پنج بیتی که دل پذیر بود
بهتر از خمستین میدانم[283]

Her ne kadar mesnevi şiirin sünneti de olsa; Ben gazeli farz-ı ayn bilirim.

Gönle hoş gelen beş beyit, iki tane hamseden daha iyidir.

Seyfî'nin şiirlerindeki ifade ve anlamların ince kullanımı Hint üslûbunu andırır:[284]

---

[275] Metin, be. 95.
[276] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1872; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Me'ânî, **ag.e.**, 1346 h.ş., s. 26.
[277] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1872; Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[278] Nevâî, **a.g.e.**, s. 57, 230.
[279] Han, **a.g.e.**, s. 216; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[280] Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Evhadî, **a.g.e.**, s. 1872.
[281] Buhâri, a.g.e., 1366 h.ş., s. 9
[282] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[283] Babur, **a.g.e.**, C. II, s. 198; Karş.: Metin, be. 783-784.
[284] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 10.

شد از سرشک حاصل من، روی زرد و بس
جز زعفران ترست زآب روان من[285]

Nasibim gözyaşı ve sararmış bir yüzdür, bu kadar. Yüzüm safrandan daha sarı, gözyaşım da akarsudan daha çoşkun

Şair bazen şairane ihamlardan yararlanmış: [286]

همچو سیفی طالب گنج وصالم روز و شب
جستن این گنج می‌ترسم که ویرانم کند[287]

Seyfî gibi kavuşma hazinesine talibim gece gündüz;bu hazineyi aramanın beni perişan etmesinden korkuyorum.

Bazen de türetilmiş sözcükleri kullanarak söze güzellik katmıştır:[288]

همچو سیفی اگرم خانهٔ دل بود خراب
بیت **معمور** شد از دلبر **معمار** مرا[289]

Seyfî gibi gönül hanem yıkılsa eğer, mimar(tamir eden) sevgili mamur bir ev yapar bana.

Şiirlerinden bazılarının "gönle dokunan ve manidar" olduğu[290] ve beyitlerinden bazılarının darb-ı mesel özelliği taşıdığı[291] söylenmektedir.

Şairin eleştiride mizahi bir üsluba sahip olduğunu bizzat kendisi ifade etmektedir:[292]

لب و دندانِ او بر لعل و گوهر خرده می‌گیرد
کجا باشد به لطفِ طبع شوخِ خرده‌دانِ من[293]

---

[285] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 10, 61.
[286] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 9.
[287] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 9.
[288] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 9.
[289] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 9, 13.
[290] Handmîr, **a.g.e.**, s. 346.
[291] Nevâi, **a.g.e.**, s. 57, 230; Handmîr, **a.g.e.**, s. 346; Babur, **a.g.e.**, C. II, s. 198; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 7.
[292] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 10.
[293] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 10; Karş.: Metin, be. 604.

Onun dudağı ve dişi, yakut ve cevheri bile hor görürken: Benim şakacı mizahlı tabiatım ne ki?

Bu çalışmada '1.3. Edebî Durum' başlığında değindiğimiz gibi Seyfî-yi Buhârî şehrâşûb türünde eser veren şairlerdendir. Seyfî'nin şehrâşûbları hicrî IX ve X. yüzyıllarda yazılmış manzum şehrâşûblar içerisinde en ünlüsü ve en iyisi olarak kabul edilmektedir. Bu tür daha önceki dönemlerde görülse de Seyfî bu türle özenle ilgilenmiş, bir düzene oturtmuş ve bir şehirde(özellikle Herat) bulunan meslekleri açığa çıkarmıştır[294]. Bu türü gazel formunda söylemesi onu öncü ve ayrıcalıklı kılmıştır.[295] Sonraki şairler de onun bu üslubunu taklit etmişlerdir.[296]

Mesleklere dayalı şehrâşûb söyleyenlerden kimisi bu gruplarla ilgili kinayeler kullanarak şehrâşûb söylemiş, kimisi de argo terimler kullanmıştır. Ancak Seyfî bunlarla pek ilgilenmemiştir.[297] Onun gazel dili sade ve konuşma diline yakındır.[298]

Seyfî'nin şehrâşûblarını incelediğimizde şairin, şiirine konu ettiği meslek erbabını genellikle sevgilisi olarak sunduğunu tesbit ettik:

تنِ خاکیست گِل از گریۀ بسیار مرا
آه اگر دست نگیرد **بت گلکار** مرا[299]

İnşaatçı sevgili elimi tutmazsa benim bu toprak bedenim çok ağlamamdan ötürü çamur olur

دوستان تا عاشقم **عطارِ گلرخسار** را
دوست میدارم به بویِ او همه بازار را[300]

Dostlar o gülyüzlü attarın aşığıyım, onun tüm pazardaki kokusunu seviyorum

---

[294] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 8-9.
[295] Nevâî, **a.g.e.**, s. 57, 230; Handmîr, **a.g.e.**, s. 346; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 9; Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 398; Mahdavî; Behnâmfer; Şemseddînî; **a.g.m.**, s. 45; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[296] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 72.
[297] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 402.
[298] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 402.
[299] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 13.
[300] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 15.

هر که دربند وصال **بت بازارگان** است

در جهان چون من سودازده سرگردان است[301]

Pazarcı güzelin esiri olan herkes, benim gibi aşık bir şekilde dünyada dolaşır.

Muammâların edebî zevke hitap etmesinin gereği yanısıra bu türde eser yazmak ve çözmek için Arapça ve Farsça dilleri, ebced hesabı, İslâm kültürü, farklı inançlar, dilbilgisi, klasik edebiyata dair bilgi sahibi olunmalıdır. Dolayısıyla muammâ müellifi olan Seyfî[302]'nin bu alanların hepsinde veya bir kısmında bilgi sahibi olduğunu söyleyebiliriz.

Kendi döneminin revaçta bulunan kitaplarını incelemiş[303] ve bu sebeple o dönemde ön planda bulunan birçok ilimle ilgili bilgi sahibi olmuştur[304]. Bâbür de onunla ilgili şunları söylemiştir: "Biraz mollalığı vardı. Okuduğu kitapların mufassal bir listesini göstererek, mollalığını isbat ederdi."[305]

Seyfî, aruz üzerine yazdığı risalesini Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî'nin bu alandaki çalışmasını örnek alarak yazmıştır.[306] Şehrâşûb türünde ise Lisânî-yi Şîrâzî'nin Seyfî'den etkilendiği söylenmektedir.[307]

Şairimiz Seyfî'nin aşağıdaki beyiti ile Hâfız-ı Şîrâzî'den de etkilendiği anlaşılmaktadır:

Seyfî:

بر بامِ عرش نوبتِ قدرِ تو میزنند

چون در دو گوْن خطبۀ شاهی به نامِ توست[308]

Arşın çatısında senin nevbetini çalıyorlar. Çünkü iki cihanda şahlık hutbesi senin adınadır.

---

301 Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 29.
302 Fuzûlî, **a.g.e.**, s. 58; Safâ, **a.g.e.**, 1363 h.ş., s. 120.
303 Nevâî, **a.g.e.**, s. 57, 230; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 6.
304 Müderris, **a.g.e.**, s. 146.
305 Babur, **a.g.e.**, C. II, s. 198.
306 Câmî, **a.g.e.**, s. 232.
307 Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 8.
308 Metin, be. 93.

Hâfız:

ترا ز کنگرۀ عرش می‌زنند صفیر
ندانمت که درین دامگه چه افتادست[309]

Arşın burcunda sana ıslık çalıyorlar. Bilmiyorum sen bu tuzağa niye düştün.

2.3. Eserleri

2.3.1. ‘Arûz-i Seyfî

Câmî’nin *‘ilmü’l-‘arûz*[310] olarak bahsettiği eser, edebiyat tarihlerinde *Risâle der ‘Arûz*[311], *Risâletün fi’l-Arûd*[312] veya *‘Arûz-i Seyfî*[313] şeklinde anılmış, eserin Türkiye kütüphanelerinde yer alan yazma nüshaları ise kataloglarda *Risâle-i ‘Arûz*[314], *Mîzânü’l-eş‘âr*[315] ve *el-‘ilm-ü sayd ve’l-kitâbe*[316] isimleri ile kaydedilmiştir.

Aruz hakkında yaptığı bu çalışmasını mezkur eserde geçen aşağıdaki beyitteki “فیضها” kelimesinin ebced hesabında karşılığı olan 896/1491’de tamamlamıştır.[317]

سیفی چه رساله‌ای نوشتی دلکش
کش هرکه بدید شد و جانش خوش

اهل دل ازو فیضها می‌یابند
بنویس که هست **فیضها** تاریخش[318]

---

[309] [Hâfız-ı Şîrâzi], **Dîvân-ı Hâfız: ber esâs-i nushe-i Halhâlî (827 h.) ve mukâbele bâ nushe-i Bâdliyân (843 h.) ve Pencâb (894 h.) ve mutabık bâ heşt nushe-yi muvassık-ı çâpî**, haz. Bahâeddîn Hürremşâhî, Tahran, İntişârât-i Dûstân, 1393 h.ş., s. 36.
[310] Câmî, **a.g.e.**, s. 233.
[311] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293.
[312] Kâtip Çelebi, **Keşfü’z-Zunûn**, çev. Rüştü Balcı, C. II, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 714.
[313] Ethe, **a.g.e.**, s. 254; Safâ, **a.g.e.**, 1363 h.ş., s. 121; Münzevî, **a.g.e.**, C. III, s. 2162; Me‘ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 73; Nevşâhî, **a.g.e.**, s. 1896.
[314] Seyfî-yi Buhârî, **Risâle-i ‘Arûz**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Lala İsmail, nr. 00506-001.
[315] Seyfî-i Buhârî, **Risâle-i Arûz/Mîzânü’l-eş‘âr**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 04001-002; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 7; Münzevî, **a.g.e.**, C. III, s. 2162.
[316] Nüshanın 1[a] sayfasında Farsça olarak *‘Arûz-i Seyfî* ifadesi geçmektedir. Bkz.: Seyfî, **el-‘ilm-ü sayd ve’l-kitâbe**, Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 2320/1.
[317] Blochmann, **a.g.e.**, s. ii(önsöz); Ethe, **a.g.e.**, s. 254; Beşerî, **a.g.m.**, s. 5, 557.
[318] Seyfî-yi Buhârî, **Risâle-i ‘Arûz**, Lala İsmail Koleksiyonu, nr. 00506-001, 37[b]; Krş.: Blochmann, **a.g.e.**, s. 54, 67.

Seyfî ne cezbedici bir risale yazmışsın. Onu her gören mutlu oldu.

Gönül ehli ondan feyiz alacak. Onun tarihinin "فيضها" olduğunu yaz.

Nevâî adına telif edilen eser[319] kendinden önce yazılan Şemsüddîn Kays-i Râzî'nin *el-Mucem fî meayiri'l-eş'âri'l-acem*'i, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Mi'yarü'l-eş'âr*'ı ve Câmî'nin *Aruz Risalesi*'nden etkilenerek kaleme alınmıştır.[320] Bâbür, eser hakkında "Kısa – çünkü lazım olan şeyler yazılmamış; uzun – çünkü mâlûm ve belli olan sözler, nokta ve i'rabına kadar yazılmıştır"[321] derken; eserin "ustaca yazıldığı"nı ifade eden kaynaklar da mevcuttur[322]. Çağdaş araştırmacılar da "kendi alanında meşhur ve geçerli bir risale" olduğu[323] ya da "Bâbür'den önce Seyfî'nin *Mîzânü'l-eş'âr*'ı ve Ali Şîr Nevâî'nin *Mîzânü'l-evzân*[324]'ı dışında aruza dair pek önemli bir eser olmadığı"[325] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

On dokuz bâb üzerine tertip edilmiş olan eser,[326] isminden de anlaşıldığı üzere aruz ve kafiye üzerine olup[327] aynı zamanda dönemin Buhâra ve Mâverâünnehir halkına dair hatıraları da içerir[328]. Eserde ayrıca Mevlânâ Câmî ile Seyfî-yi Buhârî arasında geçen münazara, konuşma, tartışma va yazışmalara yer verilmiştir.[329]

Eserin çeşitli baskıları mevcuttur: 1872'de *Kâfiye-yi Câmî* ile birlikte Paris'te yayımlanmış[330] ayrıca Kalküta, Tahran[331] ve Amsterdam[332] basımları da vardır.

---

[319] Beşerî, **a.g.m.**, s. 5, 557.
[320] Câmî, **a.g.e.**, s. 232-233.
[321] Babur, **a.g.e.**, C. II, s. 198.
[322] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1873; Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 7.
[323] Beşerî, **a.g.m.**, s. 5, 557.
[324] Eser Kemal Eraslan tarafından yayına hazırlanmıştır. Bkz.: Ali-Şir Nevâyi, **Mîzânu'l-Evzân (Vezinlerin Terazisi)**, haz.: Kemal Eraslan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
[325] Şefîka Yargın (Dîbâc), "Şâh-ı Şâ'irân ve Bende-i Dervîşân", Taşkent, **Nâme-i Pârsî**, Yıl: 6, sa. 2, s. 131.
[326] Yargın (Dîbâc), **a.g.m.**, s. 131.
[327] Seyfî-yi Buhârî, **Risâle-i 'Arûz**, nr. 00555-001, 1[a].
[328] Han, **a.g.e.**, s. 216.
[329] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1873; Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 7(Bu dipnottaki son kaynakta sözü geçen mektuplar için "Seyfî tarafından ilim, edebiyat ve siyaset büyüklerine yazılmış mektuplar" notu düşülerek *Mekâtibât* ismiyle müstakil bir eser olarak ele alınmıştır. Ancak eser başlığı altında verilen bilgilerde Evhadî'nin eserine atıfta bulunulmuştur. Dolayısıyla biz burada Seyfî'nin mektuplarını ayrı bir eser olarak ele almadık.)
[330] Safâ, **a.g.e.**, 1363 h.ş., s. 121; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 7.
[331] Câmî, **a.g.e.**, s. 290.
[332] Henry Blochmann tarafından yayımlanan eserin Amsterdam baskısı için Bkz.: Blochmann, **a.g.e.**

2.3.2. Risâle der Fenn-i Muammâ

Seyfî-yi Buhârî, muammâ alanında da eser vermiştir. Türkiye kütüphanelerinde yer alan nüshalarının katalog kayıtlarında *Risâle der Fenn-i Muammâ* ismiyle kaydedilmiş eser[333] çeşitli kaynaklarda *Risâle der Muammâ*[334] ve *Destûr-i Muammâ*[335] olarak da zikredilmektedir.

Eserin telif sebebi olarak "muammaya ilgisi olanların bu alandaki bazı kaideleri kolayca öğrenmesi" ifadesi kullanılmıştır. Eser mukaddime, kırk kaide, birkaç uyarı ve hatimeden meydana gelmiştir.[336]

Bu eserde bulunan bazı muammâları çözümlemeleriyle birlikte *Tezkire-i Nasrâbâdî*'de görmekteyiz:

Mu'in ismine yazılan muammâ:

سوخت شمع اول شب از غم یار
کرد تیغش جدا سر از تن زار[337]

Yâr derdiyle gecenin(şeb) başı(şin) mum gibi yandı. Başı, inleyen bedenden oku ile ayırdı.

Nevâî de eserinde Seyfî'nin muammâ söylediğini ifade etmiş ve onun "Kabul" ismine söylediği şu muammâsını kaydetmiştir:

بس که دل هردَم بسوی زلف جانان می‌شود
با دل خود جمع می‌سازم پریشان می‌شود[338]

---

[333] Seyfî-i Buhârî, **Risâle der Fenn-i Muammâ**, Manisa Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 2734/1; Seyfî-i Buhârî, **Risâle der Fenn-i Muammâ**, Milli Kütüphane, Çankırı İl Halk Kütüphanesi, 483/1(Bu nüshanın 1[b] sayfasında farklı bir kalemle "*Destûr-i Muammâ*" notu düşülmüştür.); Seyfî-i Buhârâyî-i Arûzî, **Risâle der Fenn-i Muammâ**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, 00115-010.
[334] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 7.
[335] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 73.
[336] **Risâle der Fenn-i Muammâ**, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, 00115-010, 1[a].
[337] (Nasrâbâdî bu muammanın çözümü için şu açıklamada bulunmuştur:
اول شب که شین است از شمع ساقط شده و از تن زار مراد راست که عین است و سر از عین جدا شده و ین مانده
Bu beyit ve diğer örnekler için Bkz.: Nasrâbâdî, **a.g.e.**, s. 513-514.)
[338] Bkz.: Nevâî, **a.g.e.**, s. 58, 230.

Gönlün her an sevgilinin zülfüne gitmesi yeter oldu artık! Gönlümü derleyip toplayınca perişan ediyor.

Seyfî'nin yalnızca muammâ yazmakla kalmayıp *Şerh-i Mu'ammiyât-i Mîr Hüseyn-i Muammâyî*[339] isminde bir de muammâ şerhi yazdığı belirtilmektedir.[340]

2.3.3. Senâyi'i'l-bedâyi'

Eserin hatimesinde ve kaynakların ekserisinde *Senâyi'i'l-bedâyi'*[341] ismiyle anılan eser, *Dîvân der ıstılâhât-i ehl-i senâyi' ve hiref*[342] ve mazmununun benzerliğinden ötürü *Şehrâşûb-i Seyfî* ve *Şehrengîz-i Seyfî* isimleriyle de bilinmektedir[343].

Şair, eserine şöyle başlamaktadır:

تن خاکیست گل از گریهٔ بسیار مرا
آه اگر دست نگیرد بت گلکار مرا[344]

İnşaatçı sevgili elimi tutmazsa benim bu toprak bedenim çok ağlamamdan ötürü çamur olur.

Eserin hatimesi şu şekildedir:

این نسخه که طالبند خاص و عامش
فرخنده چو آغاز بود انجامش

لطفش همه صنعت است و معنیش بدیع
زان گشت **صنایع البدایع** نامش[345]

---

[339] Sultan Hüseyin Baykara dönemi muammacılarından Hüseyn-i Muammâyî hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: https://www.cgie.org.ir/fa/article/236541/حسین-معمایی

[340] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293; Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zunûn**, çev. Rüştü Balcı, C. IV, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 1391.

[341] Münzevî, **a.g.e.**, C. IV, s. 2974, 2991; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 7, 75; Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 73.

[342] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293.

[343] Münzevî, **a.g.e.**, C. IV, s. 2974; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 8-9; Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26, 27; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 73.

[344] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 13; Nevşâhî, **a.g.e.**, s. 1896.

[345] Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 75; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 73.

Bu nüsha hem özel hem genelin talebidir. Başı gibi sonu da uğurlu/mübarek oldu.

*Lütfu tüm sanatlardır; anlamı bedi'dir. Bu sebeple ismi **Senâyi'i'l-bedâyi'**.*

Eserinde sanatkarlardan ve meslek ehli kimselerden söz ettiği için Seyfî bu eserini "كاسبانه" (satıcılık/esnaflık) ismiyle nitelemiştir:[346]

همه عشق است و عاشقی سیفی
این غزلهای **کاسبانۀ** تو[347]

Hepsi aşktır(aşktandır) ve Seyfî'nin âşıklığı(âşıklığından); bu senin esnaflığının gazelleridir.

Seyfî-yi Buhârî meslek sahibi kimseler için söylediği manzumelerinden oluşturduğu eserini[348] gazel formunda, kafiyeye dayalı ve alfabetik olarak düzenlemiştir[349]. 124 gazelden meydana gelen eserde[350] Herat'taki yüzden fazla meslek ve zanaatten bahsettiği ve tüm zanaatkarlar ve çalışanlar için birer gazel söylediği vurgulanmaktadır[351]. Şair gazellerini *Seyfî* mahlası ile kaleme almıştır.[352]

Bakkallıkla ilgili söylediği şehrâşûb:

ترازو در کف بقال و من در صورتش حیران
بیا ای مشتری بنگر قمر در خانۀ میزان[353]

---

[346] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 8.
[347] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 8, 68.
[348] Nevâî, **a.g.e.**, s. 57, 230; Handmîr, **a.g.e.**, s. 346; Babur, **a.g.e.**, C. II, s. 198; Âzer, **a.g.e.**, s. 325; Nevşâhî, a.g.e., s. 1896.
[349] Safâ, **a.g.e.**, 1363 h.ş., s. 120; Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 398.
[350] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 9 (İsmi geçen kaynakta eserin bir beyit hariç tam bir nüsha olduğu, her bir gazelin 5 beyitten meydana geldiği ifade edilmiştir. Bu durumda eser 124*5=620 beyitten oluşmaktadır. Ancak Münzevî kataloğunda eserin 1320 beyit ihtiva ettiğini söylemiştir. Dolayısıyla tam olduğu belirtilen nüsha eksik görünmektedir. Bkz.: Münzevî, **a.g.e.**, C. IV, s. 2991.)
[351] Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 80. (Eserde yer alan mesleklerin listesine nüshanın bulunduğu kütüphanenin kataloğunda 14. cilt 3515-3516 sayfalarından ulaşılabilir Bkz.: Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 27. Ayrıca eserin matbu formunun fihristinden de bu mesleklerin alfabetik bir listesine ulaşmak mümkündür. Listeyi incelemek için Bkz.: Buhârî, a.g.e., 1366 h.ş., s. 92-93.)
[352] Münzevî, **a.g.e.**, C. IV, s. 2991.
[353] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1873; Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 83.

Terazi bakkalın elinde bense yüzüne hayran; gel ey müşteri bak terazi hânesindeki ay yüzlü sevgiliye!

Heratlı mücellitlerle ilgili söylediği şehrâşûb:

لاله‌رخسار مجلد چون قلم ز آتش کشید
می‌نهد بر سینه داغم تا چه نقش آرد پدید

قطعه قطعه گر کنی اجزای سیفی را به تیغ
گی تواند از تو ای نامهربان قطعا برید[354]

Laleyüzlü mücellit kalemi ateşten çıkarınca nasıl bir resim ortaya çıkacak diye sinemi dağlıyor.

Eğer bıçakla parça parça edersen Seyfî'nin derisini senden nasıl tamamen kopabilir ey merhametsiz!

Hattatlıkla ilgili söylediği şehrâşûb:

خط من که عشوۀ بسیار می‌کند
گویی همیشه مشق همین کار می‌کند

حرف جفا و جور که گوید معلمش
صد بار می‌نویسد و تکرار می‌کند[355]

Benim çok cilve yapan hattatım sanki hep bu meşk ile uğraşır.

Cevr ü cefâ sözünün, kendisinin öğretmeni olduğunu söyler. Yüz defa yazar ve tekrar eder.

Şairin beş beyitlik bir gazelinde meslek ehli bir kimsenin tanıtımına, kullandığı gereçlere ve bu gereçlerin kullanım şekillerine yer verdiği ifade edilmekle[356] birlikte farklı bir kaynakta bu eserinde iş tanımına, çalışma şekline ve şehrâşûbun diğer unsurlarına fazla rastlanmadığı da belirtilmiştir[357].

---

[354] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 37; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 87.
[355] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 32; Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 88.
[356] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 9.
[357] Siyâhmezgî; Kîşehâle, **a.g.m.**, s. 399.

Mesleklerle ilgili gazeller kaleme almasının yanısıra mîrâhûr, ruhânîler ve tarikat önderleri gibi toplumsal sınıfların temsilcilerinden de söz etmiştir.[358] Seyfî-yi Buhârî'nin sınıfsal şehrâşûblar içerisinde kişiye özel yazdığı *Gazel-i Abdullah*, *Gazel-i Şâh Hüseyn*, *Gazel-i Bâbâdûst* ve *Gazel-i Peser-i Sadr* isimli gazelleri de vardır.[359]

Şehrâşûblar yoluyla toplumun durumuna ve kültürüne dair bilgilere ulaşılabilir. Mahkemede kadıların rüşvet yemesi, yetimlerin mal varlığına el koyması durumlarıyla itham edilmesi gibi bilgilere de bazen şehrâşûblar aracılığıyla ulaşmak mümkün olabilmektedir. Bu gibi durumların şairlerce kınanması için şehrâşûblar bir vasıta olarak kullanılmıştır. Örneğin "Seyfî-yi Buhârî, *Senâyi'i'l-bedâyi'* isimli eserinde Timurluların ilk zamanlarındaki yargı güvenliğine ve toplumun durumuna değinerek, dönemin karmaşasından şöyle şikayet etmiştir":[360]

نیست دلدار عسس را رحم بر من یک نفس
هیچ مسکین را نیفتد کار یا رب با عسس

بند و زنجیرش همه بر دست و پای خود زنم*
تا به غیر از من گرفتارش نباشد هیچ کس[361]

Bekçi sevgilim bir an merhamet etmez bana. Hiçbir zavallıyı bekçinin eline düşürme Allahım!

Benden başkası onun eline düşmesin diye zinciri hep kendi el-ayağıma vururum.

Aynı şekilde tezimize konu olan divanda geçen aşağıdaki beyitle Hz. Yûsuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılmasına telmihte bulunması, dönemin güvensizliğine işaret ettiği yönünde yorumlanmıştır:[362]

گر مقید شود آن شوخ به زندان چه عَجب
قصهٔ یوسفِ مصر است و گرفتاریِ چاه[363]

---

358 Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 77.
359 Pervîş; Muhammedî, **a.g.m.**, s. 71(İsmi geçen gazeller ve isme özel yazılmış diğer gazeller için Bkz.: Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş.)
360 Pervîş, Muhammedî, **a.g.m.**, s. 78.
361 Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 44(نهم*); Pervîş, Muhammedî, **a.g.m.**, s. 79.
362 Pervîş, Muhammedî, **a.g.m.**, s. 79.
363 Pervîş, Muhammedî, **a.g.m.**, s. 79; Karş.: Metin, be. 670.

O sevgili zindana (gönül) bağlasa ne tuhaf! Kuyu tutsağı Mısırlı Yûsuf'un hikayesi (misali)

*Senâyi'i'l-bedâyi'*nin 924 Rebiülevvel tarihli nüshası nestalik hattıyla kaleme alınmış olup[364] Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde 4585 numarada kayıtlıdır.[365] Bunun, *Senâyi'i'l-bedâyi'*nin tespit edilen tek nüshası olduğu söylense de[366] araştırmamız esnasında incelediğimiz bir makalenin kaynakça bölümünde *Senâyi'i'l-bedâyi'*nin farklı nüshasından istifade edildiğini gördük[367].

Eser Necîb Mâyil Herevî tarafından 1366 h.ş.'de İslâmâbâd'da yayımlanmıştır.[368]

2.3.5. Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî

Dîvân-i Kasâyid ve Gazeliyât ismiyle anılan bir eseri olduğu söylenmektedir.[369] Eser *Dîvân-ı Şi'r*[370] ismiyle de anılmaktadır. Diğer pek çok kaynakta bu esere değinilmemiştir. Kaynaklarda işaret edilen bu dîvânın, tez başlığımızda "Seyfî-yi Buhârî'nin Farsça Dîvânı" ismiyle çalışmasını yürüttüğümüz eser olması muhtemeldir. Burada net bir ifade kullanamayışımızın temel sebebi *Dîvân-ı Seyfî* ile *Senâyi'i'l-bedâyi'*deki 16 gazelin ortak olduğunu[371] tesbit etmemizin yanısıra İran Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğunda Seyfî'nin *Dîvân*ı'nı araştırdığımızda, "fihristi oluşturanın eklediği başlık" satırında *Senâyi'i'l-bedâyi'* ismine tesadüf etmemizdir[372]. Bu karışıklığa sebep, yine araştırma esnasında istifade ettiğimiz kaynaklarda şehrâşûb veya *Senâyi'i'l-bedâyi'* üzerine getirilen örnek beyitlerden

---

[364] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 10.
[365] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 10; Me'ânî, **a.g.e.**, 1346 h.ş., s. 26.
[366] Buhârî, **a.ge.**, 1366 h.ş., s. 10.
[367] Pervîş; Muhammedî, **a.g.e**, s. 91.
[368] Esere ulaşmak için Bkz.: Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş.
[369] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 293.
[370] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 7.
[371] İki eser arasındaki ortak olan 16 gazelin Senâyi'i'l-bedâyi'deki gazel numaraları ve isimleri şöyledir:
3: غزل دو رودگر، 26: غزل علاف، 36: غزل قناد، 38: غزل رنگریز، 41: غزل نانوا، 42: غزل کبابی، 48: غزل حمامی، 51: غزل کنگر، 56: غزل قصه‌خوان، 67: غزل بوریایی، 76: غزل ریخته‌گر، 94: غزل زرگر، 95: غزل صراف، 109: غزل شوری، 116: غزل تهمت قتل، 120: غزل دَرزی

Bkz.: Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş.
[372] Bkz.: https://dlib.ical.ir/ (خطی – سنگی)

bazılarının karşılaştırmasını hazırladığımız *Dîvân* metninde yer alması ve Necîb Mâyil Herevî'nin hazırladığı eserde yer almamasıydı.

Ancak araştırmalarımız esnasında bu iki eserin birbirinden farklı olduğuna dair bilgilere de ulaştık. Örneğin Bâbür Seyfî'den söz ederken iki ayrı dîvândan bahsetmiştir ve bunlardan birinin meslekler hakkında olduğunu belirtmiştir.[373] Bu da daha önce tanıttığımız *Senâyi'i'l-bedâyi'* olmalıdır. Ayrıca *Senâyi'i'l-bedâyi'* üzerine çalışma yapan Necîb Mâyil Herevî, Seyfî'nin *Dîvân*'ında da şehrâşûb söylediğini belirtmiştir.[374] Nitekim iki eserde bulunan 16 ortak gazelin isimlerini daha önce zikretmiştik. Yine Herevî, Seyfî'nin *Dîvân*ı'ndan söz ederken *Senâyi'i'l-bedâyi'* ile aynı görülmemesi gerektiğini de ifade etmiştir.[375]

Evhadî eserinde Seyfî-yi Buhârî'nin *Dîvân*'ında yer aldığını belirttiği beyitlerden örnek getirmiştir. Biz burada karşılaştırdığımız nüshalarda yer almayan beyitleri vermekle yetineceğiz[376]:

غم تو خجسته بادا، که غمی‌ست جاودانی
ندهم چنان غمی را به هزار شادمانی[377]

غم او ز خرمی به، تو درین ستم نبینی
ستمش به از نوازش، تو درین زبان ندانی [378]

دل من کجا پذیرد عوض تو دیگران را
بتو دیگر نماند تو بدیگر نمانی[379]

به عتاب و ناز گفتی که بر آتشت نشانم
چو مرا بسوخت شوقت، چه بر آتشم نشانی[380]

---

[373] Babur, **a.g.e.**, C. II, s. 198.
[374] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 10.
[375] Buhârî, **a.g.e.**, 1366 h.ş., s. 7.
[376] Evhadî, bu tezde 16, 19, 20, 46, 48 ve 50 numaraya denk gelen beyitleri de Seyfî'nin Dîvânı'ndan örnek getirdiği beyitler içerisinde zikretmiştir. Bkz.: Evhadî, **a.g.e.**, s. 1875.
[377] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1875.
[378] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1875.
[379] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1875; Han, **a.g.e.**, s. 216.
[380] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1875.

به زبان حال گفتی که بخواه حاجت از من
به کدام عمر خواهم، به کدام زندگانی[381]

Tez çalışmasında istifade edilen *Dîvân*’ın nüshaları “Nüsha Tavsifi” başlığı altında incelenecektir.

[381] Evhadî, **a.g.e.**, s. 1875.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYFÎ-Yİ BUHÂRÎ'NİN DÎVÂNININ İNCELEMESİ

Bu çalışmada, görüntüsüne ulaşabildiğimiz 6 nüshanın karşılaştırılmasıyla oluşturduğumuz metin 151 gazel, 3 kıt‘a ve 20 müfred olmak üzere 806 beyitten oluşan mürettеb bir dîvândır.

Gazellerini ekseriyetle 5 beyit üzerine tertip etmiş olan şair, *Dîvân*'ında 6[382], 7[383], 8[384] ve 9[385] beyitlik gazellere de yer vermiştir. 4 beyitten oluşan nâtamam gazeller de yer almaktadır.[386] *Dîvân* içerisinde mahlas beyiti bulunmayan gazeller de bulunmaktadır.[387]

İncelenen 6 nüsha içerisinde, yalnızca L'de bulunan 1 gazel; yalnızca İ'de bulunan 42 gazel, 3 kıt‘a ve 20 müfred ve yalnızca M'de bulunan 3 gazel tesbit edilmiş olup hazırlanan metinde düzenlenmiştir.

3.1. Dîvânda Kullanılan Vezinler

Bahir	Vezin
REMEL	Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün Fâilâtün/feilâtün feilâtün feilâtün feilün/fe‘lün
HEZEC	Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün Mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün Mefâîlün mefâîlün feûlün Mefûlü mefâilün feûlün
MÜCTES	Mefâilün feilâtün mefâilün feilün/fe‘lün

382 Bkz.: 16, 19, 21, 24, 37, 38, 51, 54, 66, 73, 77, 84, 88, 102, 109, 120, 124, 133 ve 134 nr.lı gazeller.
383 Bkz.: 145 no.lu gazel.
384 Bkz.: 143 no.lu gazel.
385 Bkz.: 128 no.lu gazel.
386 Bkz.: 33, 45, 91 ve 116 no.lu gazel.
387 Mahlas beyti bulunmayan gazeller 12 ve 116 numaralı gazellerdir.

MUZÂRİ‘	Mefûlü fâilâtü mefâîlü fâilün Mefûlü fâilâtün mefûlü fâilâtün
MÜTEKÂRİB	Feûlün feûlün feûlün feul
RECEZ	Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün
HAFÎF	Fâilâtün/feilâtün mefâilün feilün/fe‘lün

3.2. Dîvânın Muhtevâsı

Klasik şairlerin yolundan giden Seyfî, klasik şiirin mazmunlarını şiirlerinde kullanmıştır. O da diğer şairler gibi gazellerinde sevgilinin güzelliğine ait olan kaşı, gözü, boyu, zülfü vs. gibi mazmunlar yanında sevgiliye sitem, sevgiliye duyulan hasret, âşığın mâşuğuna verdiği eziyet gibi mazmunları da kullanmıştır. Buna ilaveten Şah Ebu'l-Gazi[388], Sultan Hüseyin[389] ve Hâce Erzânî[390] gibi kişi isimlerini kullanarak da gazeller söylemiştir.[391] Yine, İmam Rıza'nın isminin zikredildiği bir gazel de mevcuttur.[392] Şehrâşûb söylemede maharet sahibi olduğu söylenen şairin tezimize konu olan *Dîvân*ında da meslekleri ön plana çıkarıp bu mesleği yapanları sevgili gibi sunduğu gazelleri de bulunmaktadır.[393]

3.3. Nüsha Tavsifi

İncelediğimiz eserin Türkiye kütüphanelerinde beş nüshasına ulaşabildik. Yanısıra İran Meclis Kütüphanesi'nde üzerinde çalıştığımız *Dîvân*ın bir adet nüshasına eriştik. Çalışmamızı toplamda bu altı nüshanın karşılaştırılması üzerinden yürüttük. İstanbul'daki Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Farsça Yazmalar bölümünde yer alan 00656 numara ile kayıtlı nüsha için A rumuzu; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde Laleli koleksiyonunda 01895 numara ile kayıtlı nüsha için L rumuzu; aynı kütüphanenin Nuruosmaniye koleksiyonunda 03824 numara ile kayıtlı nüsha için N rumuzu; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler

[388] Metin, be. 689.
[389] Metin, be. 736.
[390] Metin, be. 781.
[391] İsmi zikredilen şahısların kim olduğunu tesbit edemedik.
[392] Gazel nr. 19; İmam Rıza'nın isminin geçtiği beyit için Bkz.: metin be. 95.
[393] Konu hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Bu çalışmada **"2.3.5. Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî"**

Kütüphanesi Farsça Yazmalar Bölümünde 1012 numara ile kayıtlı nüsha için Ü rumuzu; TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Bölümünde YZ 22/1 numara ile kayıtlı nüsha için M rumuzu ve İran Meclis Kütüphanesinde 9653 numarada yer alan nüsha için İ rumuzu kullandık. [394]

Müstensihinin titiz tertibi bakımından en muteber gördüğümüz L (Laleli) nüshasını esas alarak edisyon kritikli metni oluşturduk. Çalışmamızı yürüttüğümüz altı nüshanın tavsifi aşağıdaki gibidir:

3.3.1. L (Laleli) Nüshası

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli bölümünde 01895 numara ile kayıtlı olan mecmuanın 204[b]-230[a] varakları arasında yer almaktadır. Eserin ismi mecmuanın 1[a] sayfasında yer alan listede 6 numarada *Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî* olarak kaydedilmiştir. Yanı sıra nüshanın başladığı sayfada serlevha içerisinde "امیر سیفی فرماید" ifadesi bulunmaktadır. 27 varaktan müteşekkil nüsha, 185*95, 105*52 mm ebadında, talik hattıyla, ortalama 12 satır olarak kaleme alınmıştır. Nüshada istinsah kaydı bulunmamaktadır. Ancak mecmua içerisindeki üç ayrı eserin 52[a], 156[a] ve 203[a] sayfalarında yer alan istinsah kayıtlarında Pir Hüseyin el-Katip ismi geçmektedir. Mecmuanın tümünde yazı karakterinin aynı olmasına istinaden Seyfî'nin *Dîvân*ının da aynı müstensih tarafından kaleme alındığı söylenebilir.

Mecmuanın 1[a] sayfasında Sultan III. Mustafa'nın vakıf mührü (1171/1757-1187/1774) bulunmaktadır.[395] Mecmuanın 27[b], 52[a], ve 367[a] sayfalarında birer adet, 368[a] sayfasında iki adet (bunlardan biri 367[a]'daki mühürle aynı olmalı) okuyamadığımız mühürler mevcuttur.

---

[394] Her ne kadar biz bu altı nüsha üzerinden çalışmış olsak da bunlardan başka nüshalar olduğunu da tesbit ettik. Münzevî oluşturduğu katalogda özellikle şu üç nüshayı zikretmiştir: 1) Kâhire, Darü'l-kütüb 182-m edeb-i fârsî (h. 886); 2) Tahran, Dânişgâh 225/6; 3) Tahran, Meclis 8546/4. Bkz.: Münzevî, **a.g.e.**, C. III, s. 2369.
Eserin farklı nüshalarına erişim için Kitabhâne, Mûze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şurâ-yi İslâmî sayfasına Bkz.: https://dlib.ical.ir/ (خطی – سنگی)

[395] Mühür hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Günay Kut; Nimet Bayraktar, **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, haz. Ahmet Çınar; Tenzile Derin Şahal, çev. Muhammed Şahin; Muhammed Fatih Ünlü, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021, s. 69; http://muhur.yek.gov.tr/muhur/yekmu0057

Bu mecmuada sırasıyla şu eserler bulunmaktadır:

Müntehâb-ı Dîvân-ı Hüsrev(1^{b}-52^{a}), *Müntehâb-ı Dîvân-ı Câmî*(53^{b}-95^{a}), *Müntehâb-ı Dîvân-ı Kemal-i Hocendî*(96^{b}-130^{a}), *Müntehâb-ı Dîvân-ı Kâtibî*(131^{b}-156^{a}), *Dîvân-ı ? Mesud*(157^{b}-203^{a}), *Dîvân-ı Seyfî-yi Buhârî*(204^{b}-230^{a}), *Müntehâb-ı Dîvân-ı Riyâzî-yi Semerkandî*(231^{b}-255^{a}), *Dîvân-ı Hayrânî*(256^{b}-274^{a}), *Dîvân-ı İbn Eymen*(275^{b}-306^{a}), *Rubaiyyât-ı Ömer Hayyam*(307^{b}-361^{a}), *Metâli'*(362^{b}-370^{a}).

Nüshanın temmet kaydı şu şekildedir:

تم الديوان افصح المتكلمين مولانا سيفى بخارى

والحمدلله رب العالمين والصلوه على محمد و آله اجمعين الطيّبين الطاهرين

م

3.3.2. N (Nuruosmaniye) Nüshası

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye bölümünde 03824 numara ile kayıtlı olan mecmuanın 1^{b}-26^{a} varakları arasında yer almaktadır. Eserin ismi kütüphane kaydında *Dîvân-ı Seyfî* şeklinde belirtilmiştir.

26 varaktan oluşan nüsha, 209*130, 135*70 mm ebadında, talik hattıyla ortalama 12 satır olarak kaleme alınmıştır. Eserde istinsah kaydı bulunmamaktadır.

Mecmuanın 1^{a} sayfasında 2 mühür yer almaktadır. Sayfanın üst kısmında Sultan III. Osman'ın vakıf mührü bulunmaktadır.[396] Aynı sayfadaki diğer mühürde ise "Bende-i Latîf İbrahim Hanîf"[397] yazılıdır. Mecmuanın 21^{a} ve 26^{a} sayfalarında birer adet birbirinin aynı olduğu anlaşılan, okuyamadığımız mühürler mevcuttur.

Mecmuanın 27^{b}-62^{a} sayfaları arasında *Dîvân-ı Süheylî* yer almaktadır.

Nüshanın temmet bölümü şu şekildedir:

قد تم و الحمدلله رب العالمين والصلوظ و السلم على رسوله محمّد و آله

[396] Mühür hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Kut; Bayraktar, **a.g.e.**, s. 65; http://muhur.yek.gov.tr/muhur/yekmu0056

[397] http://muhur.yek.gov.tr/muhur/yekmu0032

3.3.3. A (Ali Emiri) Nüshası

Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nde Ali Emiri Koleksiyonu Farsça Yazmalar bölümünde 00656 numara ile kayıtlı nüsha 20 varaktan müteşekkildir. 140*90, 100*50 mm ölçülerinde, talik hattıyla ortalama 12 satır olarak kaleme alınmıştır. Nüshada istinsah kaydı bulunmamaktadır. Nüshanın 1[a], 11[b], 12[a] ve 20[b] sayfalarında Ali Emiri Efendi (ö.1342/1924)'nin vakıf mührü yer almaktadır.[398]

3.3.4. Ü (İÜ Nadir Eserler) Nüshası

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde FY 1012 numarada kayıtlı nüsha 16 varaktan oluşmaktadır. 113*190, 55*130 mm ölçülerinde, nestalik hattıyla ortalama 16 satırda tanzim edilmiştir.

*Dîvân*ın kütüphane kaydında müellifi Emîr Yadigâr Bey Seyfî şeklinde kaydedilmiştir. Ancak bunun tezimize konu olan şair Seyfî-yi Buhârî ile aynı kişi olmadığına dair çalışma içerisinde daha önce değinmiştik.[399]

Eserin 1[a] sayfasında I. Selim(Yavuz Sultan Selim)'in vakıf mührü mevcuttur.[400] Bu mührün hemen solunda, içerisinde Ahmed Tevhid yazan bir başka mühür mevcuttur. Ahmed Tevhid mührünün sağında da bir mühür bulunmaktadır. Simetrik biçimde tanzim edildiği anlaşılan mührü tesbit edemedik.

Dîvân metninden sonra şu beyit yer almaktadır:

از طبایع هرآنچه موجود است
آدمی زآن میانه‌ای مقصود است

3.3.5. M (TBMM Kütüphanesi) Nüshası

Diğer nüshalara kıyasla hacimce daha küçük ancak karşılaştırdığımız diğer nüshalarda yer almayan, onlardan farklı olarak 3 gazeli bulunan bu nüsha TBMM

[398] Mühür hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Kut; Bayraktar, **a.g.e.**, s. 249.
[399] Bu çalışmada şu başlığa bakınız: "2.1. Hayatı"
[400] Mühür hakkında daha fazla bilgi için Bkz.: Kut; Bayraktar, **a.g.e.**, s. 38.

Kütüphanesi Mikrofilm Bölümü[401] YZ 22/2 numarada[402] kayıtlı mecmuanın 1[b]-6[a] sayfalarında yer almaktadır. 262*152-138*75 mm ölçülerinde, nestalik hattıyla 12 satırda kaleme alınan nüsha, 5 varaktan müteşekkildir. İlgili sayfada müstensih kaydı olarak İmad el-Hasanî ismi yer almaktadır.

Mecmuanın 1[a] sayfasının en üst kısmında 'Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi' mührü yer almaktadır. Sayfanın daha aşağısında 'Abdehu Ebubekir' şeklinde okuduğumuz bir mühür yer almaktadır. *Dîvân*'ın başladığı sayfa olan 1[b]'de serlevha içerisinde "مولانا سیفی بخاری فرماید" ifadesi yer almaktadır. Birçok beytin bulunmaması ve gazeller arası birçok gazelin atlanmasına binaen müntehâp bir nüsha olduğunu söylemek mümkündür. Bu mecmuada yer alan eserler ve şairleri şu şekildedir:

Seyfî-yi Buhârî: *Dîvân-ı Seyfî* (1[b]-6[a]), Emîr Şâhî Melik b. Emîr Cemâleddîn: *Dîvân-ı Şâhî* (6[b]-14[a]), Garîbî Şah Gâlip Mirza: *Dîvân-ı Garîbî* (14[b]-18[a]).

Her bir eser ayrı ayrı dosyalar şeklinde kaydedilmiştir.

3.3.6. İ (İran Meclis Kütüphanesi) Nüshası

Bu nüsha Kitâbhâne, Mûze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî'de 9653 numara ile kayıtlı mecmuanın 105[b]-133[a] sayfaları arasında yer almaktadır. Nestalik hattıyla 15 satırda kaleme alınmıştır. İstinsah kaydında nüshanın 967'nin Recep ayında Katip Mahmud tarafından Mekke'de tamamlandığı bilgisi bulunmaktadır. Mecmua içerisinde yer alan bir başka eserin istinsah kaydından müstensihin tam isminin Mahmud b. Hasan-ı İsfahânî olduğunu tesbit ettik.

Temmet kaydı şu şekildedir:

وصلّی الله علی خیر خلقه محمّد و آله و اصحابه الطّاهرین

تمت الدّیوان بعون الملک المنّان به مکّه المشرّفه فی شهر رجب سنه سبع و ستین و تسعمائه به ید محمود کاتب

[401] Bkz.: https://kutuphane.tbmm.gov.tr (Divân-ı Seyfi)
[402] Eserin önceki yer numarası: LD-194/132

3.4. Metinde Geçen Edebî Sanatlar

Seyfî-yi Buhârî’nin *Dîvân’*ında klasik şiirin gereği olduğu üzere birçok edebî sanata yer verilmiştir. Aşağıda bunlardan birkaçına örnek getirildi.

Cinas

منِ بیدل ندانم با که گویم **دردِ یارِ خود**
ندارد هیچ پروایِ غریبان **در دیارِ خود**[403]

Gönlünü yitirmiş ben bilmem kime diyeyim yâr derdini; garipler kendi memleketlerinde (hiçbir şeyden) korkmazlar.

Dolaylama

رویت از **حلقهٔ زر** حسنِ دگر یافت ولی
حسنِ رخسارِ بتان را کُند افزون حلقه[404]

Yüzün altın halkadan(güneşten) dolayı başka bir güzellik buldu o halka güzellerin yüzünü daha da güzelleştirir.

Hüsn-i Talil

رخِ تو دید شبی شمع و زد به جان آتش
به عمرِ خویش همین بود کارِ روشنِ او[405]

Bir gece mum yüzünü gördü de kendini ateşe verdi. Ömrü boyunca yaptığı en parlak/güzel iş buydu.

Îham/Tevriye

به دل گفتم مرو در زلفِ او بیش
ولی نگْذاشت او راهِ **کجِ** خویش[406]

[403] Metin, be. 173
[404] Metin, be. 679
[405] Metin, be. 632
[406] Metin, be. 343

Gönle "gitme onun zülfüne fazla" dedim ama o eğri/kıvrık yolundan vazgeçmedi.

İntak

به ابروىِ او **لاف زد ماهِ نو**
ولى مانْد دعوىِ او ناتمام[407]

Yeni ay onun kaşına söz söyledi ama kavgası yarım kaldı.

İrsal-i Mesel/İrad-ı Mesel

در ميانِ دل و جان فتنه ز چشمانِ تو خاست
ميرِ مجلس چو دُو شد فتنه شوَد در صحبت[408]

Gözlerinden ötürü gönülle ruh arasında fitne çıktı; Mecliste iki emîr bulununca sohbette fitne çıkar.

İstiare

چنين كه **تيغ** به خونريزِ من حمايل كرد
اگر هلاک شَوم خونِ من به گردنِ او[409]

Ok (gibi kirpikler) beni öldürmeye kastettiğinde ölürsem günahım onun boynuna.

İstifham

سيفى **چه كُند** چاره به آن غمزۀ خونريز
كَى مرغِ گرفتار به صيّاد **بر آيد**[410]

Seyfî o öldürücü gamzeye nasıl bir çare bulsun? Tutsak kuş ne zaman avcıların önüne çıkar ki?

[407] Metin, be. 467
[408] Metin, be. 110
[409] Metin, be. 630
[410] Metin, be. 253

İştikak

هرکجا یادِ لبِ آن بتِ **قنّاد** کُنند
شَکر و **قند** چه باشد که از آن یاد کُنند[411]

Her nerede o şekerci (şeker dağıtan) sevgilinin dudağını ansalar, bahsettikleri o (diğer) şekerlerin (onun dudağının yanında) ne anlamı var?

Kinaye

این‌چنین کز پهلویِ دلدار دور افتاده‌ام
زود باشد کز فراقش **بر زمین پهلو نهم**[412]

Sevgilinin yanından öyle uzağa düştüm ki onun ayrılığından ötürü ölümüm erken olacak.

Mecâz-ı Mürsel

غم و دردم **تمامِ شهر** دانست
تو نیز ای ماه می‌باید که دانی[413]

Derdimi, kederimi bütün şehir bildi, anladı. Senin de bilmen gerek ey sevgili.

Mübalağa

گریه‌ام وقتِ عتابِ او نبود از بیمِ جان
پاک می‌کردم به آبِ دیده راهِ خویش را[414]

Ölüm korkusuyla beni azarladığında ağlamadım; Gözyaşımla yolumu temizliyordum. / Beni azarladığında ağlamadım; can korkusundan gözyaşımla yolumu temizliyordum.

---

[411] Metin, be. 234
[412] Metin, be. 499
[413] Metin, be. 716
[414] Metin, be. 7

Nidâ

ندانم تا چه بیداد است **یا رب** گلعذاران را
که در فریاد می‌آرند هر ساعت هزاران را[415]

Bilmem ne zulümdür Ya Rabb bu gülyüzlülerden; feryat eder her an binlercesi

Paradoks

خواهم آن رو بینم اما چون کُنم کز خویِ او
هرکجا پیدا شوَد باید شدن پنهان مرا[416]

O çehreyi görmek isterim ama her nerede ortaya çıksa, onun huyundan (dolayı) saklanmam gerekir.

Reddü'l-acüz Ale's-sadr

ندارم ناله و افغان **ز دلدار**
ز دل دارم هر افغانی که دارم[417]

Sevgiliden yana bir derdim yok. Her inleyişim gönlümdendir.

Sihr-i Helal

گر من از خالِ لبت آه بر آرم **چه عَجب**
مردمان از شَکرِ خویش مگس باد کُنند[418]

Dudağındaki (dudağının kenarındaki) beni yüzünden âh edersem ne garip! İnsanlar şekerlerinden sineği kovarlar (ne garip!)

[415] Metin, be. 11
[416] Metin, be. 28
[417] Metin, be. 449
[418] Metin, be. 237

Tecâhül-i Ârif

مگو گَی اختیارِ کُشتنِ خود میکُنی سیفی
چه میپرسی ز من جانا تو داری اختیارِ من[419]

"Kendi ölümünle ilgili nasıl seçim yapıyorsun Seyfî" deme. Ey sevgili, benim seçimimi ne diye soruyorsun?

Tekrir

سیفی ز غمت دربه‌در و کوی به کوی است
یک روز نپرسی که **کجایی و چه جایی**[420]

Seyfî senin kederinle derbeder ve perişandır. Bir gün olsun neredesin diye sormuyorsun.

Telmih

قصهٔ فرهاد و مجنون است پندارند خَلق
هرکجا بنیاد کردم داستانِ خویش را[421]

Her nerede kendi hikâyemi yazacak olsam; Ferhatla Mecnun'un hikâyesi sanıyor halk.

Tenasüp

آنها که **شهیدِ** تو نباشند به **محشر**
از شرم نیآرند برون سر ز **کفن‌ها**[422]

Onlar mahşerde sana şahitlik etmezler; utançlarından başlarını kefenlerinden çıkarmazlar.

---

[419] Metin, be. 546
[420] Metin, be. 709
[421] Metin, be. 3
[422] Metin, be. 48

Teşbih

دل که با خود می‌پَرد سوداىِ خطّ و خالِ او
هست چون مرغی که باشد نامه‌ای بر بالِ او[423]

Onun çehresinin(yüzündeki ben ve çizgilerin) sevdasıyla kendi kendine kanatlanan gönül, kanatlarında mektup olan bir kuş gibidir.

Teşhis

چه دعوی می‌کُنی با رُویش **ای شمع**
که پندارم ترا سر نیست بر تن[424]

Onun yüzüyle ne kavga edersin ey mum. Sanıyorum ki aklın başında değil.

Tezat

ترا گر **جنگ** ما را **آشتی**هاست
تو گر **بیگانه**‌ای ما **آشنا**یيم[425]

Sana göre savaşsa bize barıştır; sen yabancıysan biz tanıdığız.

---

[423] Metin, be. 639
[424] Metin, be. 586
[425] Metin, be. 472

3.5. Esas Nüshanın Dil Ve İmla Özellikleri

- Fiilerde olumsuzluk hali “-م ،-نه ،-ن” ile; isimlerdeki yoksunluk anlamı “ -بی، -نا” önekleriyle sağlanmıştır.

تا گی از خود دور داری ناتوانِ خویش را[426]

Şu güçsüz beni daha ne zamana kadar kendinden uzağa koyacaksın?

- Soru edatı kullanılmaksızın soru anlamı verilmiştir.

گلرخان پادشاهانند که بیداد کُنند[427]

Gül yüzlüler padişah mıdırlar ki adaletsizlik yapıyor olsunlar?

- “این” işaret zamirinin tek başına “این را” anlamı taşıdığı da olmuştur.

که هرگز **این** نخواهد کرد اگر بیگانه‌ای باشد[428]

Yabancı biri olsa bunu yapmaz kesinlikle.

- “باشد”, “است” anlamında da kullanılmıştır.

رسْم **باشد** ماهِ نو کردن به رویِ دوستان[429]

Dostların yüzünde hilal görmek kuraldır.

- “است” yerine “هست” de kullanılmıştır.

جانِ من دور از تو سیفی **هست** زار و ناتوان[430]

Canım senden uzakta Seyfî perişan ve zayıf.

- Muzâri-yi istimrârîde bazen “همی” de kullanılmıştır.

همی‌گویی گدایِ ماست سیفی[431]

Seyfî bizim dilencimizdir diyorsun.

---

[426] Metin, be. 5
[427] Metin, be. 238
[428] Metin, be. 185
[429] Metin, be. 664
[430] Metin, be. 5
[431] Metin, be. 347

- Mâzi-yi istimrârîde bazen fiilden önce “می” yerine fiilin sonuna istimrârî yâ’sı (ی-) getirilmiştir.

کسی از آبِ چشمِ من **نکردی فرق** باران را[432]

Kimse gözümün yaşını yağmurdan ayıramazdı.

- Mâzi-yi mutlak çekiminde fiil önüne “-ب” eki getirilerek, tekit anlamı katması sağlanmıştır.

یار پیش آمد و رسواییِ من دید و **بگفت**[433]

Sevgili yanıma geldi rezilliğimi gördü ve şöyle dedi.

- “به” harf-i izafisi “با”, “برای” ve “در” anlamlarında da kullanılmıştır.

دردِ من بِهْ شُدنی نیست طبیبا **به علاج**[434]

Benim derdim ilaçla iyi olmaz ey tabip!

تیغِ جفا **به کُشتنِ** سیفی چه می‌کَشی[435]

Seyfî’yi öldürmek için ne diye eziyet okunu çekersin?

آنها که شهیدِ تو نباشند **به محشر**[436]

Onlar mahşerde sana şahitlik etmezler.

- “را” harf-i nişanesi “در”, “برای”, “به” ve “از” anlamlarında da kullanılmıştır.

به وقتِ گل **همه کس را** بوَد میلِ تماشایی[437]

Güller yeşerdiği vakit herkeste onu görme isteği olur

خدا را ای اجل رنجِ فراقش بر من آسان کُن[438]

Allah aşkına ey zaman, onunla ayrılışımı bana kolaylaştır.

[432] Metin, be. 13
[433] Metin, be. 39
[434] Metin, be. 111
[435] Metin, be. 45
[436] Metin, be. 48
[437] Metin, be. 700
[438] Metin, be. 375

گـویـد **او را** چـه گـنـه بـود مـرا ایـن در راه[439]

Benim bu yolda ne günahım var diye söyler ona.

بـه زاری مـیدهـم جـان و نـمـیپـرسـد **مـرا** جـانـان[440]

Ağlayarak ölüyorum da sormuyor (halimi) sevgili.

Harf-i nişâne "را", iyelik takısı yerine de kullanılmıştır.

اگـر **سـگـانِ تـرا** مـیـلِ ایـن طـعـام بـوَد[441]

Eğer senin köpeklerin bunu yemeye meylettiyse.

- Çekimli fiilin sonuna nesne görevinde bitişik şahıs zamiri getirilmiştir.

هـمـیـن **مـیبـیـنـدم** مشـغـول مـیگـردد بـه کـارِ خـود[442]

Beni görür görmez kendi işiyle meşgul oluyor.

İsmin veya zamirin sonuna bitişik şahıs zamiri getirilerek de meful anlamı sağlanmıştır.

چـو در حسـابِ **سـگـانـم** نـمـیشـمـارد یـار[443]

Beni köpek yerine (bile) koymuyor sevgili.

قضـا ز کـویِ **تـوام** بُـرد و مـانْـد دل آری[444]

Kader beni senin yanından aldı götürdü de gönül kalakaldı.

Bitişik şahıs zamiri işaret zamiri "این"le birleşerek meful makamında kullanılmıştır.

کـه جـز **ایـنـم** بـه وصـالِ تـو رهِ دیـگـر نـیسـت[445]

Zira sana kavuşmamın bundan başka bir yolu yok.

[439] Metin, be. 672
[440] Metin, be. 558
[441] Metin, be. 246
[442] Metin, be. 174
[443] Metin, be. 19
[444] Metin, be. 564
[445] Metin, be. 147

- Bitişik şahıs zamirleri terkîb-i izâfîde muzafun ileyh(tamlayan) olarak da kullanılmıştır.

  به **کویت** آمدن هردَم مناسب نیست میدانم[446]

  Senin yanına her zaman gelmek uygun değil, biliyorum.

- Sıfat tamlamalarında bazen sıfat ve mevsuf yer değiştirmiştir.

  زآن **هلالابرو** چرا دایم جدا میدارَدم[447]

  Niye o hilal kaşlı sevgiliden hep ayrı kalıyorum?

- "ای/یا" gibi seslenme edatları yerine sözcüğün sonuna nida elifi getirilerek de seslenme edatı anlamı verilmiştir.

  ساقیا بیلبِ او نیست سرِ مَی ما را[448]

  Ey sâkî!Onun dudağı yoksa bizim mey düşüncemiz yok.

- Vâv-ı hâliye (و) kullanılmıştır.

  تخمِ مهرِ دوستان است **و** ببیند چشمِ بد[449]

  Dostluk mührünün tohumudur halbuki nazar değebilir.

- Mazi fiilinin 3. tekil şahsının sonuna elif-i cevap getirilerek "cevap verdi" anlamında kullanılmıştır.

  بگفتا راست است آری نشانی[450]

  "Doğru, sen hedefsin." diye cevap verdi.

- Üçüncü tekil kişi zamiri "او" yerine "وی" de kullanılmıştır.
- Bazı sözcüklerin her iki yazım şekli de mevcuttur: "بیرون/بورن، دیگر/دگر" gibi.

- Fiilerin Pehlevice kullanımlarına yer verilmiştir.

---

[446] Metin, be. 176
[447] Metin, be. 27
[448] Metin, be. 402
[449] Metin, be. 637
[450] Metin, be. 718

گل‌ها **شکفد** گر بگشایند دهن‌ها[451]

Ağızlarını açarlarsa güller çiçek açacak.

افتادن(افت): به کویَت آنکه غریب **اوفتاده** می‌داند[452]

Senin mahallene düşen bir garip bilir.

تا گدا دور **فتاد** از درت ای شاهِ بتان[453]

Ey güzeller şahı! Dilencin kapından uzağa düşünceye dek

- Fiil kökünden sıfat yapılmıştır.

ترکِ عشقِ تو کُنم گویم و **ناگفته** هنوز[454]

Senin aşkını terk edeceğimi söylüyorum ama henüz dile getirmedim.

- Terkîb-i teşbihi mevcuttur.

مهرِ رویش به دلِ هرکه بر افروخت چراغ[455]

Onun güneş gibi yüzü herkesin gönlünde bir çerağ yaktı.

- Terkîb-i teşbihi yaparken izafet kesresinin kaldırıldığı olmuştur.

گر نمی‌بینم دمی **ابروکمانِ** خویش را[456]

Bir an görmezsem o keman kaşı.

- Bazen basit mastarla aynı anlamı taşıyan birleşik mastar kullanılmıştır.

دیده هرگه که به رخسارِ تو **دیدن گیرد**

دلِ سودازَده فی الحال **طپیدن گیرد**[457]

Göz her zaman senin yüzünü gördüğünde bu sevdazedenin gönlü çarpıyor.

---

[451] Metin, be. 46 (Fiilin günümüzdeki mastarı ve hâl kökü: (شکوفتن(شکوب

[452] Metin, be. 227 (Fiilin günümüzdeki mastarı ve hâl kökü: (افتادن(افت

[453] Metin, be. 455 (Fiilin günümüzdeki mastarı ve hâl kökü: (افتادن(افت

[454] Metin, be. 512

[455] Metin, be. 242

[456] Metin, be. 4

[457] Metin, be. 200

- Gelecek zamanda asıl fiil mastar olarak da kullanılmıştır.

وه که جانم در غمِ آن دلستان **خواهد شدن**[458]

Yazık ki o sevgilinin derdiyle öleceğim.

- Gereklilik kipi yaparken asıl fiilin mastar hali de kullanılmıştır.

هرکجا پیدا شوَد **باید شدن پنهان** مرا[459]

Her nerede ortaya çıksa, saklanmam gerek.

- Gereklilik kipinde asıl fiilin önüne dilek kipi takısı بـ getirilmemiştir.

تو نیز ای ماه می‌باید که دانی [460]

Sen de bilmelisin ey ay yüzlü sevgili!

- Muzârî-yi sade, istikbal anlamında da kullanılmıştır.

تا به کی **فاش کُنی** رازِ منِ شیدا را[461]

Âşık benin sırrını ne zamana kadar ifşa edeceksin?

- Yeterlilik kipinde yardımcı fiil olarak "یارستن" de kullanılmıştır.

منِ مشتاق در کویَت **نیارم** هر زمان **آمد**[462]

Âşık ben, her zaman yanına gelemem.

- Yeterlilik kipi ve mutlak yeterlilik kipinde asıl fiil mastar halinde de kullanılmıştır.

حالم چو به نوعیست که **گفتن نتوانم**[463]

Öyle bir haldeyim ki söyleyemem.

نه از آنجا **می‌شوَد رفتن** نه **بودن می‌توان**[464]

---

[458] Metin, be. 516
[459] Metin, be. 28
[460] Metin, be. 716
[461] Metin, be. 36
[462] Metin, be. 181
[463] Metin, be. 436
[464] Metin, be. 523

Ne oradan gitmek ne orada kalmak mümkün.

- Bazen çoğul yapımında Arapça cem-i mükesser(kırık çoğul) kalıbı da kullanılmıştır. (علاف، الطاف gibi)
- Emir kipinde üçüncü tekil şahsın çekimi "گو" ile yapılmıştır.(emr-i gâib)

گرچه با من می‌کُند صد جَور **گو می‌کن** که من[465]

Bana yüz defa zulmetse de bırak (zulmetsin).

- Emir kipi muzârî ön edatı "می" ile de verilmiştir.

تو عاشق **می‌کُش** و از کس میندیش[466]

Sen âşıkları öldür de korkma kimseden

- İşaret zamirlerinin "از" edatından sonra geldiği durumlarda bazen zamirin bazen de edatın "ا" harfi hazfedilmiştir: "ازین، ازان، زین، زان" gibi.
- "من، تو، که، چه" sözcüklerinden sonra gelen "را" harf-i nişanesi bu sözcüklere daima bitişik yazılmıştır. Bu şekilde yazılırken ilk sözcüklerin son harfi hazfedilmiştir: "مرا، ترا، کرا، چرا" gibi.
- "او" zamirinin "از" ve "در" ön edatlarından sonra geldiği durumlarda "او"da bulunan "ا" harfi hazfedilmiştir: "ازو، درو" gibi.
- "که" bağlacından sonra "این" ve "آن" getirildiğinde bazen bağlaçtaki "ه" hazfedilmiştir. "کاینجا" gibi.
- "که" bağlacı üçüncü tekil bitişik şahıs zamiriyle birleşince "کِش" biçiminde yazılmıştır.
- "چه" soru zamiri veya soru sıfatı, bazen önüne geldiği kelimeden ayrı veya kelimeye bitişik yazılmıştır. Bitişik yazıldığında "چه"nin sonundaki "ه" harfi hazfedilmiştir.

چه کنم/چکنم، چه باشد/چباشد، چه گونه/چگونه

- "از" harf-i izâfîsi, "که" ve "و" bağlaçlarıyla bir arada kullanıldığında "کز، وز" şeklinde yazılmıştır.

---

[465] Metin, be. 8

[466] Metin, be. 346

- “مى” sürek eki bazen fiile bitişik ve bazen de fiilden ayrı yazılmıştır.

  Hâ-yı gayr-ı melfuz (ه) ile biten kelimelerin kendisinden sonra gelen kelimeyle terkip oluşturması durumunda; sözcüğe teklik, herhangilik anlamı vermek için veya ikinci tekil şahıs fiil çekimi yapılırken “ه” üzerine hemze (ء) konmuştur.

  Terkip anlamında kullanımına;

  قصۀ فرهاد و مجنون است پندارند خَلق[467]

  Ferhat ile Mecnun’un hikayesi sanıyor halk.

  İkinci tekil şahıs fiil çekimi kullanımına;

  گفتۀ نزدیک شد روزِ وصالم غم مخور[468]

  “Kavuşma günüm yaklaştı, üzülme” demişsin.

  Teklik anlamında kullanımına;

  که ماهِ خویش را در **هفتۀ** یک بار میبینم[469]

  Zira ay (yüzlü sevgilimi) haftada bir defa görürüm.

  örnek verilebilir.

- “به” harf-i izafisi, آن ،این ve او zamirleriyle kullanıldığında “د” kaynaştırma harfini alarak بدين ،بدان ve بدو şeklinde kullanılmıştır.

- “ا” harfiyle başlayan fiilerin olumsuzluk halinde “نيفتادى” şeklinde “ا” harfi hazfedilerek veya, “نيآيد” şeklinde şeklinde “ا” harfi hazfedilmeden fiille ek arasına kaynaştırma sesi veren “ى-” getirilmiştir.

  Emir kipinde, olumsuzluk edatı “م-”den sonra “ا” harfiyle başlayan fiil geldiğinde “ميندیش” şeklinde “ا” harfi hazfedilip veya, “ميآزار” şeklinde “ا” harfi hazfedilmeden fiille ek arasına kaynaştırma sesi veren “ى-” getirilmiştir.

- Hâ-yı gayr-ı melfuzla biten sözcükler “آن” ile çoğul yapılırken “ه” hazfedilerek kaynaştırma sesi veren “گ” getirilmiştir. “افتادگان” gibi

[467] Metin, be. 3
[468] Metin, be. 304
[469] Metin, be. 374

Hâ-yı gayr-ı melfuzla biten sözcükler “ها” ile çoğul yapıldığında “ه”lerden biri hazfedilerek bitişik yazılmıştır. “دانها” gibi.

- Mâzî-yi naklîde üçüncü tekil şahıs bazen yardımcı fiil “است”siz kullanılmıştır.

یار پیش آمد و رسوایی من دید و گفت

که دگر باز چه **پیش آمده** این رسوا را[470]

Sevgili huzura geldi, benim rezilliğimi gördü ve şöyle dedi: “Bu rüsva kişi huzura ne sebeple çıktı?”

- Mâzî-yi naklî yaparken fiilin edilgen ortacı “ه”siz, ek fiilin üçüncü tekil şahıs çekimi “است” de “ا”siz şekilde kullanılmıştır.

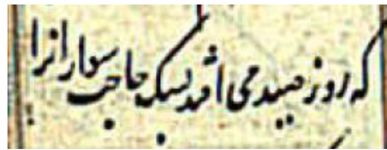
ای دل ترا ندانم باری چه **اوفتادست**[471]

Ey gönül ne olup bittiğini bilmiyorum.

- Sessiz bir harf veya uzun sesliyle(آ-، ی-، و-) biten bir sözcüğün ardından gelen yardımcı fiil “است”in ilk harfi “ا” bazen hazfedilmiştir.

“باقیست، اوست، کجاست، مجنونست” gibi

- “به” harf-i izâfîsi, önüne geldiği kelimeden bazen ayrı bazen önüne geldiği kelimeye bitişik yazılmıştır. Bitişik yazıldığı sözcüklerde “ه” hazfedilmiştir.
- Noktalı yazılması gereken sözcüklerin noktaları bazen eksik yazılmış (پ yerine ب ; چ yerine ج ; ذ yerine د gibi) veya hiç yazılmamıştır.

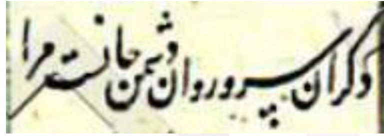
- ب ve ی harfinin peşpeşe geldiği sözcüklerde bu iki harf پ şeklinde yazılmıştır.
- “گ” harfi serkeşsiz biçimde yazılmıştır.

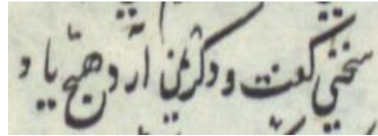
[470] Metin, be. 39
[471] Metin, be. 100

- Medli yazılması gereken “ا” harfi yer yer medsiz yazılmıştır.
- “س” harfi bazen dişsiz biçimde; altına üç nokta konarak yazılmıştır.

- “بی” öneki kimi zaman kendinden sonra gelen isme bitişik kimi zaman da ayrı olarak yazılmıştır.
- Bazen beyit içinde yazımdaki yanlış yine ilgili beyite yakın şekilde bazı işaretlerle belirtilmiştir. Aşağıdaki görselde هیچ ve نمی‌آرد ifadeleri diğer nüshalarda birbirinin yerinde yer almaktadır. Ü nüshasına ait bu görselde sözcüklerin üzerine işaretleme yapılmıştır.

سخنی گفت و دگر **هیچ نمی‌آرد** یاد[472]

- Zaman zaman vezin zaafiyeti yapıldığı tesbit edildi:

گه سؤالِ تو خواهم گه حالِ خود گویم[473]

اقبال و جاه و منزلت بر دوامِ توست[474]

---

[472] Metin, be. 231

[473] Metin, be. 18 (Gazelin vezni: مفاعلن فعلان مفاعلن فعلن/فعِلن)

[474] Metin, be. 95 (Gazelin vezni: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

3.6. Metin Tesisinde İzlenen Yol

Tez metni hazırlanırken metin içerisindeki Farsça ifadelerin yazımında *Ferhengistân-ı Zebân ve Edeb-i Farsî* yayını olan "Ferheng-i İmlâyî-yi Hatt-i Fârsî"[475]den istifade edilmiştir.

- "بی" eki -istisnalar hariç- önüne geldiği sözcükten ayrı ama sözcüğe yakın, yani yarım ara ile yazıldı. بیزار، بی‌تو gibi.
- "می" sürek eki, önüne geldiği fiille yarım ara bırakılarak yazıldı.
- "به" harf-i izâfîsi önüne geldiği isimden ayrı yazıldı.
- Beyitlerde kısa şekliyle gelen "ز" eki, vezne etki etmediği müddetçe -"کز" ve "وز" hariç- müstakil olarak yazıldı. Aynı şekilde "در" ve "از" ön eklerinden sonra gelip "ا" harfi hazfedilen "او" zamiri için de aynı durum söz konusudur. Yani vezin bozulmadığı için "او" zamiri tam biçimde yazıldı.
- "این" ve "آن" işaret sıfatları önüne geldiği sözcükten daima ayrı yazıldı. "از" ekinden sonra geldiklerinde ise "زین" ve "زان" biçiminde yazımları olduğu gibi bırakıldı; "ازین" ve "ازان" biçiminde yazımları "از این" ve "از آن" şeklinde ayrı yazıldı. Aynı şekilde "درین" biçiminde yazılan ifadeler "در این" olarak düzeltildi.
- Hâ-yı gayr-ı melfuz "ه"den sonra gelen ve terkip görevi gören hemze (ء) olduğu gibi bırakıldı; teklik, herhangilik anlamı ve ikinci tekil şahıs fiil çekimi anlamı vermek maksadıyla kullanılan hemze kaldırılıp yerine "ای" getirildi. Bu ek ardına geldiği sözcükle yarım ara bırakılarak yazıldı.

Terkip anlamında kullanımına;

قصــــهٔ فـرهـاد و مـجـنـون اســـت پـنـدارنـد خَـلـق[476]

---

[475] İmla sözlüğü için Bkz.: Ali Eşref Sâdıkî; Zehra Zindî Mukaddem, **Ferheng-i İmlâyî-yi Hatt-i Fârsî ber Esâs-i Destûr-i Hatt-i Fârsî**, Tahran, Ferhengistân-i Zebân ve Edeb-i Fârsî, 1394 h.ş. (Eserin dijital formatına ulaşmak için Bkz.: https://apll.ir [فرهنگ املایی خط فارسی (نسخهٔ نهایی)]

[476] Metin, be. 3

İkinci tekil şahıs fiil çekimi kullanımına;

گفتهای نزدیک شد روزِ وصالم غم مخور[477]

Teklik anlamında kullanımına;

که ماهِ خویش را در هفتهای یک بار میبینم[478]

örnek verilebilir.[479]

- Okurken yanlış anlamaya sebebiyet verebilecek sözcükler harekelendirildi; izafet kesresi getirilmesi gereken yerlere daima kesre yazıldı. (Sesli harf ile biten bir sözcüğün kendisinden sonraki kelimeyle tamlama yapması durumunda araya terkip ya'sı ve kesre kondu. Örneğin: سودایِ گل‌رخان، وفایِ او)

- "ها" çoğul eki, "اینها", "آنها", "زینها" gibi istisnalar hariç ardına geldiği sözcük ile daima yarım ara boşluk bırakılarak yazıldı.

  Hâ-yı gayr-ı melfuzla bitip "ها" ile çoğul yapılan sözcüklerde hazfedilmiş olan "ه" yazıldı. "دانها yerine دانه‌ها" gibi.

- İsim+fiilimsiden oluşan sözcükler -genellikle- yarım ara boşlukla yazıldı.

  دعاگویان، دل‌شده gibi.

- Birleşik kelime hükmü kazanmış tamlamaları oluşturan kelimeler -genellikle- yarım ara boşluk bırakılarak yazılmıştır. **منِ دل‌خسته** gibi.

- "هم" sözcüğü -istisnalar hariç("همین، همان، همره، همراه")- önüne geldiği kelime ile daima yarım ara boşluk bırakılarak yazıldı. هم‌راز gibi.

- "را" harf-i nişânesinin "من، تو، که، چه" sözcüklerinden sonra geldiği durumlarda "کرا", "ترا", "چرا" ve "مرا", nüshada geçtiği şekliyle bırakıldı.

- Eklendiği kelimeye üstünlük anlamı katan "تر" eki -istisnalar hariç(بهتر)- ardından geldiği kelime ile yarım ara boşluk bırakılarak yazıldı. شیرین‌تر gibi.

---

[477] Metin, be. 304

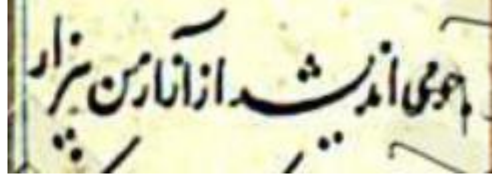
[478] Metin, be. 374

[479] Bu mısralar daha önce "Esas Nüshanın Dil ve İmla Özellikleri" başlığı altında ilgili maddede örnek verilmiştir. Dolayısıyla mısraların yeniden tercümelerini vermeyi gerek görmedik.

- “پر” sözcüğü önüne geldiği mevsuf ile yarım ara boşluk bırakılarak yazıldı.
- Sözcük içerisinde nokta, keşide ve med konmayan harfler doğru şekliyle yazıldı.
- تو zamiri, üçüncü tekil ek fiili ile birleşince تست biçiminde yazılmıştı. Metinde توست şeklinde düzeltildi.
- “است”in sessiz bir harften sonra gelip “ا” harfi düşmesi halinde ardından geldiği kelimeden ayrı ve “است” biçiminde yazıldı: “مجنون است” gibi. “است”in uzun seslilerden sonra gelip “ا” harfi düşmesi halinde ise olduğu gibi bırakıldı: “باقیست، اوست، کجاست” gibi
- Mâzî-yi naklî yaparken fiilin edilgen ortacı “ه”siz, ek fiilin üçüncü tekil şahıs çekimi “است” de “ا”siz şekilde kullanılmıştır. Sunulan metinde bu kullanım aynı şekilde bırakıldı.
- Şiirlerin başında köşeli parantez içerisinde şiirin yazıldığı tür ve kaçıncı sırada olduğu; bunun alt satırında yine köşeli parantezle şiirin vezni ve bahri belirtildi.
- Metnin sağında beyit numarası, solunda ise nüshalarda yer aldığı varak numarası belirtildi.
- Metinde yazılması gerekli olup nüshalarda yazılmamış olan, metne sonradan eklenen kısımlar köşeli parantez “[ ]” içerisinde yazıldı. Yine nüshada okunamayan kelime(ler) için boş bir köşeli parantez verildi.
- Beyit sonlarında cetvele sığmadığı için nüsha üzerinde yazılmayan harf(ler) veya sözcük(ler) nüsha farkı olarak gösterildi.

چو می‌اندیشد از آزارِ من بیزار **می‌گردد**[480]

[480] Metin, be. 179(Koyu ile işaretli bölüm A, İ, Ü nüshalarında bulunurken; L nüshasında yazılmamıştır.)

- Metin oluşturulurken nüsha karşılaştırmasında L rumuzlu nüsha esas alındı. Karşılaştırmasını yürüttüğümüz nüshaların çoğunda gazeller alfabetik düzende sıralanmıştır. Ancak özellikle Ü ve İ nüshalarında zaman zaman bu düzenin bozulduğu tesbit edildi. Ü rumuzlu nüshada, diğer nüshalardan farklı bir gazel tesbit edilmediği için bu nüshadaki sıralama farkı diğer nüshalarla karşılaştırılarak giderildi. Ama İ rumuzlu nüshada diğer nüshalardan farklı gazel, şiir ve beyitler yer aldığı için bu nüshadaki gazeller alfabetik düzende son sırada düzenlendi. Örneğin diğer nüshalarda ortak olan "ا" redifli gazellerden sonra yalnızca İ'de bulunan gazeller -bu nüshada yer aldığı sıraya göre- yazıldı. M nüshasında da diğer nüshalardan farklı olarak 3 gazel bulunmaktaydı. Bunlar da İ'deki farklı gazellerin peşine eklendi. Yine İ ile M'de bulunup diğer nüshalarda yer almayan 98 numaralı gazel İ'deki sıralama göz önünde bulundurularak eklendi.
- 'Dizin oluşturulurken yalnızca inceleme bölümü dikkate alınmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÎVÂN-I SEYFÎ-Yİ BUHÂRÎ (METİN)

[غزل 1]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A1b, İ105b, L204b, M1b, N1b, Ü1b

1 تا عیان کردم به او[481] عشـــقِ نهانِ خویش را[482]
ســــاختم بیگـانـه مـاهِ مـهربـانِ خـویش را

2 ز آتشِ دل شـــعله بر[483] جانم نیفتادی[484] چو شـــمع
گر نـگـه مـی‌داشــــتم اوّل زبـانِ خـویش را[485]

3 قصّــــهٔ فرهاد و مجنون[486] اســــت پندارند خَلق
هرکـجـا بـنـیـاد کـردم داســـتـانِ خـویش را[487]

4 خاک بر سر می‌کُنم چون تیر[488] هرجا می‌رسم[489]
گر نـمـی‌بـیـنـم دمـی ابـروکـمـانِ خـویش را[490]

5 جانِ من دور از تو سیفی هست زار و ناتوان[491]
تا گی از خود دور داری ناتوانِ[492] خویش را[493]

[481] به او A L N Ü : بدو İ
[482] تا عیان کردم به او عشق نهان خویش را A L M : تا عیان کردم به او راز نهان خویش را Ü : تا به او کردم عیان عشق نهان خویش را N
[483] بر L : در A İ M N Ü
[484] نیفتادی A L M N Ü : بیفتادی İ
[485] را A L M Ü : - N
[486] فرهاد و مجنون A İ L N Ü : مجنون و فرهاد M
[487] را A L M Ü : - N
[488] تیر A İ L M N : به Ü
[489] می‌رسم L M : می‌روم A N Ü
[490] را A L M Ü : - N
[491] ناتوان A L N M : ناتو Ü
[492] ناتوان İ L M N Ü : ناتوانی A
[493] خویش را A L M Ü : خو N

[غزل 2]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

6 با که گویم کینه[494] جُویِ‌هایِ ماهِ خویش را
ریخت خونِ من نمی‌دانم گناهِ خویش را[495]

7 گریه‌ام[496] وقتِ عتابِ او نبود از بیمِ جان
پاک می‌کردم[497] به آبِ دیده راهِ خویش را[498]

L205ª, N2ª

8 گرچه با[499] من می‌کُند صد جَور گو می‌کن که من
غیرِ لطفِ او نمی‌دانم پناهِ[500] خویش را

9 گر بریزد خونِ ما[501] چشمت نمی‌بینم از او
نیک[502] می‌دانیم ما بختِ سیاهِ خویش را[503]

İ106ª, M2ª

10 هست سیفی از دعاگویان مجو آزارِ او
کس چرا بدخواه باشد نیک‌خواهِ خویش را[504]

---

494 کینه A İ L M N : کین Ü
495 را A İ L M Ü : - N
496 گریه‌ام A İ L M N : گریهٔ Ü
497 می‌کردم A L N M Ü : می‌داریم İ
498 خویش را A İ M Ü : خویش L : خو N
499 با A İ L M N : بر Ü
500 پناه A İ L M N : گناه Ü
501 ما A L N M Ü : من İ
502 نیک A L M N : خوب Ü
503 را A M N Ü : - L // این مصراع در نسخهٔ İ چنین است: کس چرا بدخواه باشد نیک‌خواه خیش را
504 را A İ L M Ü : - N

[غزل 3]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A2a

11 ندانم تا چه بیداد[505] اســـت یا رب گلعذاران[506] را
که در فریاد می‌آرند هر ســـاعت هزاران[507] را

12 چو بستم بار[508] از آن در ای دل اکنون با سَگانِ او
بــه کو رفتیم اگر از مــا ملالی بود یــاران را

13 اگر سیلِ سرشــکم را نبودی[509] رنگِ خون هرگز
کســـی از آبِ چشـــمِ من نکردی فرق باران را[510]

14 چو صـــیدِ دل کُند من از پیِ اســـبش دَوم آری
که روزِ صید می‌افتد به سگ حاجت سواران را[511]

Ü2a

15 به روزِ مرگ هردَم خاک بر ســر می‌کُند سـیفی
که مُردیم و نکردی[512] یاد روزی[513] خاکساران را[514]

---

505 بیداد A İ L N Ü : افتاد M
506 گلعذاران İ L M N Ü : گلعذان A
507 هزاران İ L M N Ü : هزان A
508 بار A İ L M N : باز Ü
509 نبودی İ L M N Ü : نبود A
510 را A İ L M Ü : - N
511 سواران را İ L M Ü : سواران N : سوان را A
512 نکردی A İ L M N : نکرد او Ü
513 روزی A L M N : هرگز İ : - Ü
514 خاکساران را İ L M Ü : خاکسان را A : خاکساران N

[غزل 4][515]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

16 شبی که ماهِ رُخت دیده شد به خواب مرا
زیاده می‌شوَد آن روز اضطراب مرا

17 به مهرماهِ رُخت گشته‌ام چنان سرگرم
که ذرّه‌ای نکَشد دل به آفتاب مرا

L205b, N2b

18 گه سؤالِ تو خواهم گه حالِ خود[516] گویم
ولی مجالِ سخن نیست در جواب مرا

19 چو در حسابِ[517] سگانم نمی‌شمارد یار
به کویِ او که[518] دهد ره به این[519] حساب مرا[520]

20 خیالِ تیغ چو آبِ تو در سرِ سیفیست[521]
کَشد به دشتِ عدم آخر این سراب مرا[522]

---

515 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
516 خود A L N Ü : دل İ
517 حساب A İ L N : شمار Ü
518 که L N Ü : - A
519 به این L : بدین A İ N Ü
520 مرا A İ L Ü : - N
521 سیفیست A L N Ü : سیفی İ
522 مرا A L Ü : - N

[غزل 5][523]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

İ106b

21 تا شد آگه که به او[524] دل نگران است مرا
دیگر[525] آن سروِ روان دشمنِ[526] جان است مرا

22 گر به سوداىِ بتان رفت متاعِ دل و دین
عاشق و رندم از اینها چه زیان است مرا[527]

23 تا به روىِ تو گرفتند مقابل خود را[528]
به[529] مه و مهر شب و روز[530] قران است مرا

A2b

24 آنکه[531] هر لحظه ترا با دگران مى‌بینم
در فراقِ تو بلاىِ دگران است مرا[532]

25 گفتى آخر به جفا خونِ تو ریزم سیفى
به وفاىِ[533] تو که مقصود همان است مرا[534]

---

[523] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[524] که به او A L N : که بدو İ : به یادش Ü
[525] دیگر A : دگر İ L N Ü
[526] دشمن İ L N : آفت A Ü
[527] مرا A İ Ü : - L N
[528] مقابل خود را İ L N Ü : خود را مقابل A
[529] به A L N Ü : با İ
[530] شب و روز A L N Ü : شب افروز İ
[531] آنکه A İ L N : ایکه Ü
[532] مرا A İ L Ü : - N
[533] به وفاى A İ L N : باقى عمر Ü
[534] مرا A İ L Ü : - N

[غزل 6][535]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

26 بی‌رخِ او می‌کَشد هردَم غمِ هجران مرا
گر خیالش درنیآید[536] در میانِ جان مرا
İ106[a]

27 زآن هلال‌ابرو چرا دایم جدا می‌داردم[537]
گر نمی‌خواهد فَلک پیوسته سرگردان مرا[538]
İ106[b]

28 خواهم آن رو بینم اما چون کُنم کز خویِ او
هرکجا پیدا شوَد باید شدن پنهان مرا[539]
L206[a], N3[a]

29 پیش از اینم بود مشکل تَرکِ او[540] گفتن ولی
هرچه مشکل بود در عشقِ تو شد آسان مرا[541]

30 گرچه می‌میرم[542] چو سیفی از غمِ خوبان ولیک[543]
تا دمی باقیست می‌دارد غمِ ایشان مرا

[535] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[536] خیالش در نیآید L N : خیال او نیآید A İ Ü
[537] می‌داردم A L N : می‌داریم Ü
[538] مرا A İ L Ü : - N // این بیت در نسخهٔ İ، به عنوان چهارمین بیت این غزل آمده است.
[539] این بیت در نسخهٔ İ، به عنوان دومین بیت این غزل آمده است.
[540] او L : جان A İ N Ü
[541] مرا A İ N Ü : - L // این بیت در نسخهٔ İ، به عنوان سومین بیت این غزل آمده است
[542] می‌میرم A İ L N : میرم Ü
[543] ولیک A L N Ü : مرا İ

[غزل 7][544]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

Ü2b, İ107a

31 خواستم بی‌تو اجل گشت رقیبت پیدا
کاشکی چیزِ[545] دگر می‌طلبیدم[546] ز خدا

32 به گدا هیچ ندانم که چه دارد سگِ تو[547]
که به هرجا[548] روم آرد به سرِ من غوغا

33 زاهدان گوشهٔ محراب غنیمت دانید[549]
که ندارد خمِ ابروی بتان[550] نقشِ شما

34 گرچه پامالِ جفا شد سرم از دستِ رقیب
راضیم گر به همین دور شوَد از سرِ ما

35 گر تو صد تیغ زنی روی نتابد سیفی
عاشقِ رویِ ترا نیست[551] از اینها پروا

---

[544] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[545] چیز A İ L :چیزی N : خیز Ü
[546] می‌طلبیدم A İ L N : می‌طلبید Ü
[547] تو İ L N : او A Ü
[548] هرجا A İ L N : هرکه جا Ü
[549] دانید A İ L N : دارپند Ü
[550] بتان A İ L N : - Ü
[551] ترا نیست İ L N Ü : تراست A

[غزل 8][552]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

36	تـا بـه گَی فـاش کُنـی رازِ منِ شـــیـدا را[553] برو ای اشـــک[554] همـان دان کـه نـدیدی[555] مـا را	A3[a]
37	جان به سـوداىِ سـرِ زلفِ تو بازم شـبِ وصـل[556] نیســـت معلوم کـه یـابم دگر این[557] ســـودا[558] را	İ107[b]
38	میرم از[559] رَشـــک چو همراهِ کســـانـت بینم گر نخواهی که شَـــوم کشـــته گذار[560] اینها را[561]	L206[b], N3[b]
39	یـار پیش آمـد و رســـوایيِ من دیـد و بگفـت کـه دگر بـاز چـه پیش آمـده این رســـوا را[562]	
40	چون شـدی[563] خاکِ کفِ پایِ سـگانش[564] سـیفی مـده از دســـت کـه خوش یـافتـه‌ای این پـا[565] را	

552 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
553 را A İ L N : - Ü
554 اشک İ L N : ناله A Ü
555 ندیدی A İ L N : ندید Ü
556 شب وصل İ L N : شب و روز A : امروز Ü
557 این İ L N : آن A Ü
558 سودا A İ N Ü : سود L
559 میرم از İ L N : می‌برم A Ü
560 گذار A L N Ü : گدا İ
561 را A İ L Ü : - N
562 این بیت در نسخه‌های A، N و Ü وجود ندارد
563 شدی A İ L N : شد Ü
564 سگانش L : سگِ او A İ N Ü
565 این پا A İ L N : اینها Ü

[غزل 9][566]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

İ108ª

41 گفتم کســـی حریفِ ســـگت نیســـت در وفــا
در خنــده رفــت و گفــت نبــاشـــــد بِــهْ از شـــمــا

42 ای دل مــکُــن نــگــاه در آن چشـــمِ پــرخــمــار
پــیــدا مســـــاز دردِ ســـــری از بــــراىِ مــــا

43 دل مــبــتــلاىِ دلــبــر و مــن[567] مــبــتــلاىِ دل
آری کــه هرکســـی بــه بلاییســـت[568] مبتلا

44 ای ســـرو بــا قــدش چــه زنــی لاف راســـتــی
چیزی مگو کــه راســـت نیــآیــد بــه هیچ جــا

45 تیغِ جفــا بــه کُشـــتنِ ســـیفی چــه میکَشـــی
باری چو[569] میکُشـــی مکش او را به این[570] جفا

[566] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[567] من A İ L N : دل Ü
[568] بلاییست A L N Ü : بلا هست İ
[569] چو İ L N Ü : چه A
[570] به این L N : بدین A İ Ü

[غزل 10][571]

[هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

46 هســـــت از دهنـت در دلِ هر غنچـه ســخن‌هـا
گـل‌هـا شـــکـفـد گـر بـگشـــایـنـد دهـن‌هـا

47 گل ســـاخت همه برگِ[572] چمن لیک چه حاصـــل
چون بی‌تو مرا نیســـت ســـر و برگِ چمن‌ها[573]

L207a, Ü3a
48 آنهـا کـه شـــهیـدِ تو نبـاشـــنـد بـه محشـــر
از شـــرم نیـآرنـد برون[574] ســـر ز کفن‌هـا

N4a
49 در چـاهِ ذقـن[575] زلـفِ تـو جُـویـد دل اگـرچـه
بیرون نتوان آمـد از آن[576] چَـهْ بـه رســـن‌هـا

A3b
50 مـرغِ دلِ ســـیـفـی طـلـبـد زلـفِ تـو آری
پـرواز کُـنـد روحِ غـریـبـان بـه وطـن‌هـا

---

571 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
572 برگ A İ L N : پرک Ü
573 سر و برگ چمن‌ها A L N : سر برگ چمن‌ها İ : سر برگ و چمن‌ها Ü
574 برون A İ L N : بیرون Ü
575 ذقن A İ L N : زقن Ü
576 آن L N : این A Ü

[غزل 11][577]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

İ127b

51 دو رُود گشــــته روان زین[578] دو چشــمِ تر ما را
بــه یــادِ قــامــتِ ســـــروِ درودگــر[579] مــا را

52 حـدیـثِ تیشـــــهٔ فرهـاد گَی کُنیم کـه هســـــت
فــگــارِ پــایِ دل از[580] تــیشـــــهٔ دگــر مــا را

53 تـوان چـو ارّه تـمـنّــایِ دســـــتبـوســــش کـرد
اگـر چـو گِـردبُـرِ او بـوَد دو ســــر مــا را[581]

54 ز کویِ او نـگَشـــد دل بـه ســـرو و[582] شـــمشـــادم
بــه چـوبهــا نـتـوان رانـد زیـن[583] گـذر مــا را

55 کجا شــوَد ز تو ســیفی جدا به تیغ که[584] ســاخت
دلِ چو ســــنـگِ تو از تیغ تیزتر[585] مــا را

577 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
578 زین A L N Ü : از İ
579 سرو درودگر A İ L N : سروت رود دگر Ü
580 دل از İ L N Ü : از دل A
581 این بیت در نسخهٔ İ وجود ندارد
582 و A L N : - İ Ü
583 زین A Ü : از آن L : از این İ N
584 به تیغ که A L N Ü : که تیغ تو İ
585 تیزتر A İ L Ü : تیرتر N

[غزل 12][586]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعلن]

İ106b

56 شفا چو در قدمِ توست مبتلای ترا
برون خرام که دردی میاد پایِ ترا

57 چنین که پای نگارم گرفته‌ای ای درد
اگر به دستِ من اُفتی دَهم دوایِ ترا

58 مساز تکیه به جایی دگر که اهلِ نظر
درونِ دیدهٔ روشن کنند جایِ ترا

59 کجا ز بیمِ رقیبان توانمت پرسید
که نیست زهره‌ای پرسیدَنَم برایِ ترا

İ107a

60 به خاکِ پایِ تو شاها خدای می‌داند
که روز و شب به دعا خواستم شفایِ ترا

[586] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 13][587]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

61 خاکِ ره گشتم و سویم گذری نیست ترا
نیست پرواي مَنَت یا خبری نیست ترا

62 با مَنَت کز نظری نیست چنان نیز مکن
که بدانند که با من نظری نیست ترا

63 بس که شوریده سر از عشق فراوان داری
هیچ با عاشقِ شوریده سری نیست ترا

64 در دلَت زان نکُند نالهٔ زارم اثری
کز وفا در دلِ بی‌رحم اثری نیست ترا

65 گفته‌ای می‌گذرم از می و شاهد سیفی
چند گویی چو از اینها گذری نیست ترا

[587] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 14][588]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

İ107b

66 مگو کز عارضش بردم سبق را
بیا ای گل بگردان این ورق را

67 به حق راهیست از رخسارش ای زلف
چرا می‌پوشی آخر راهِ حق را

68 خویِ رخسارِ ساقی به هوش می‌برد
عَجب کیفیّتی بود این عرق را

69 نما در چشمِ پُرخونِ من ابرو
منوّر کن به ماهِ نوشفق را

70 ز جان گر یک رمق باقیست سیفی
فدایِ تیغِ او کن آن رمق را

[588] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 15][589]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعلن]

71 تـا شـــکســـتـی طـرفِ طـاقـیـهٔ گـلـگـون را
هر طرف از تو شـــکســتســـت دلِ پُرخون را

72 رنــگِ تـاجِ تو ز ســـرچشـــم مرا گریــه فزود
آب وقـتِ گـل اگـر بـیـش شــــوَد جـیـحـون را

73 هـرکـجـا بـیـنـم از او دفـعِ جـنـون مـی‌تـرســـم
کـه کســـی غیرِ تو معلوم کنـد مضـــمون را

74 بــه دعــا ســـاخـت ترا معتقـدِ خود ســـیفی
هســـت تســـخیرِ پری خاصـــیت این افســـون را

[589] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد. // غزل ناتمام است.

[غزل 16][590]

[رجز مثمن سالم: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

İ108[a]

75 تا گی غمِ دل کفتنم در خانه با دیوارها
خواهم زد از بی‌طاقتی فریاد در بازارها

76 از بارِ هجر و بارِ غم دارم بسی دردِ دلم
چون پیشم آهی ای صنم خواهم که گویم بارها

İ108[b]

77 دایم به عشّاقِ حزین‌کارِ تو باشد جور و کین
ای سنگ‌دل گویا همین دانسته‌ای از کارها

78 در باغ تا رفتم درون شد سیلِ اشکم لاله‌گون
بی‌یار ما را بویِ خون می‌آید از گلزارها

79 خواهم که پوشم مهرِ او لیکن چو گردد روبرو
روشن شوَد حالم بر او از زردیِ رخسارها

80 سیفی ببین تا می‌توان هر لحظه دیدارِ بتان
باشد غنیمت در جهان دانسته‌ای دیدارها

[590] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد.

[غزل 17][591]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

81 به غیر از این المی نیست از رمد ما را
که دیدنِ تو میسّر نمی‌شوَد ما را

82 به شامِ هجر مبیناد رویِ نیکویی
چنین که از تو جدا کرد چشمِ بد ما را

83 چگونه دردِ تو با دیگری توان دیدن
که از دو دیدهٔ خود می‌شوَد حسد ما را

84 به گنجِ خانهٔ تاریک بی‌تو زآن بنْشست
که زنده زنده گذارنده در لحد ما را

85 حذر چه بود ز دردِ پریوَشان سیفی
که دیدنیست المها به چشمِ خود ما را

[591] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 18][592]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

86 می‌خورم خونابه تا شد مسکنم کویِ حبیب
جانِ من این است تا دارم دمِ آبی نصیب

87 خستهٔ بحران شناسد لذّتِ دیدارِ دوست
چون شوَد بیمار می‌داند کسی قدرِ طبیب

88 گاه دیوار است گه در مانعِ دیدارِ او
وه که در کویش در و دیوار می‌بینم رقیب

89 با غریبانِ دیارِ خویش می‌گویی سخن
از تو ما را این سخن بسیار می‌آید غریب

90 روی بر خاکِ مذلّت مانده هر شب تا سحر İ109a
می‌کُند سیفی دعایِ وصل [ ][593] با مجیب

[592] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[593] این قسم غیر قابل خواندن است

[غزل 19][594]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

A3b, İ207a, N4a, Ü3a

91 ای کعبـهٔ کـه قبلـهٔ جـان‌هـا مقـامِ تـوســـت
احرامِ انس و جان ســوی بیت‌الحرامِ توســـت[595]

92 خـاکِ درِ تو محتشـــمـان راســـت تـاجِ ســـر[596]
گـردون زمـیـنِ بـارگـهِ احـتشـــام تـوســـت

L207b

93 بـر بـامِ عـرش نـوبـتِ قـدرِ[597] تـو مـی‌زنـنـد
چون در دو کَوْن خطبهٔ شـــاهی به نامِ توســـت[598]

N4b

94 شـــامِ غمش بـه صـــبح ســعـادت شـوَد بـدل
آن را کـه در ملازمتِ صـــبح و شـــامِ توســـت

95 شـــاهِ زمـان امـام رضـــایی[599] کـه تـا ابـد
اقبـال و جـاه و[600] منزلـت بر دوامِ توســـت[601]

96 ســـیفی کـجـاســـت قـابـلِ داغِ غـلامیَـت
پس این[602] ســعـادتش کـه غلامِ غلامِ توســـت

[594] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[595] توست A İ Ü : - L N
[596] تاج سر A L N Ü : در جهان İ
[597] نوبتِ قدر A L N Ü : نوبت و ورد İ
[598] توست A İ L N : - Ü
[599] رضایی İ L N : رضا آن A Ü
[600] و A İ N Ü : - L
[601] توست A İ N Ü : - L
[602] پس این A L N Ü : این پس İ

[غزل 20][603]

[مضارع مثمن اخرب: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

97 گر اعتقـادِ آن مـه بـا مـا کم و[604] زیـاد اســـت
مـاییم و[605] مهرِ رویش مقصـــودِ اعتقـاد اســـت
A4[a]

98 ای دل بــه چـاکِ ســینــه از تیرِ او چــه نــالی
کـانـدر رهِ محبّـت زینهـا بســـی گشـــادســـت

99 گـفـتــی چـرا نـداری بـر وصـــلـم اعـتـمـادی
عمرِ من[606] و بر عمرِ کس را چـه اعتمـاد اســـت
Ü3[b]

100 ما را به کویَش از[607] اشک ماندست پای در گل[608]
ای دل تــرا نــدانــم بــاری چــه اوفــتــادســـت

101 هســـت ای[609] مرادِ جانم جایِ تو چشـــمِ ســیفی
خوش باش[610] بی‌تکلّف این[611] خانۀ مراد اســـت[612]

---

603 این غزل در نسخۀ M وجود ندارد
604 و A L N Ü : ار İ
605 و A İ L N : - Ü
606 من A : منی İ L N Ü
607 از İ L N : ای A Ü
608 پای در گل A L N Ü : یادگاری
609 هست ای A İ L N : هستی Ü
610 باش L N Ü : باش و A
611 این A L N Ü : کین İ
612 است A İ L Ü : - N

[غزل 21][613]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A4b, İ109b

102 دولتِ ما دیدنِ دیدارِ[614] زیبا طلعتیست
گر رَود جان در غمِ[615] این کار آن هم دولتیست

L208a, Ü4a

103 لذّتی[616] شیرین‌تر از دُشنامِ تلخِ یار نیست
گر مرا دُشنام می‌گویی[617] عجایب لذّتیست

N5a, Ü3b

104 آب اگر جویی[618] شرابت می‌دهد پیرِ مُغان
زاهدانند آن‌که مَی را پیشِ[619] ایشان حرمتیست

105 خاکِ من یکسان به ره سازید ترسم کآن[620] سوار
نَگْذرد زین ره[621] اگر داند که اینجا تربتیست[622]

Ü4a

106 تا تعلّل کرد در درمانِ دردِ من طبیب
شُد منِ دل‌خسته را[623] معلوم کاینجا علّتیست[624]

107 غم مخور سیفی اگر صورت نبندد[625] وصلِ یار
با خیالِ رویِ او خوش باش این[626] هم صورتیست

---

613 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
614 دیدار İ L N : رخسار A Ü
615 غم A L N Ü : سر İ
616 لذتی A İ L N : لذت Ü
617 می‌گویی İ L N Ü : می‌گوی A
618 جویی İ L N Ü : جوی A
619 پیش A İ L N : نزد Ü
620 کآن İ L : آن A N Ü
621 ره İ L N Ü : راه A
622 در نسخه‌های A و Ü دومین و چهارمین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است
623 را L N Ü : - A
624 این بیت در نسخهٔ İ وجود ندارد
625 نبندد A İ L N : نبندت Ü
626 این A L N Ü : کان İ

[غزل 22][627]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

A4a, Ü3b

108 هســـت بی‌دولـتِ وصـــلِ تو مرا صـــد محنـت
تــا چــرا دور شُـــدم از تــو مــنِ بــی‌دولـت

109 گفتــه‌ای هســـت بر احوالِ تو صـــد رحم مرا
ســـخن این اســـت که گفتی مهِ من صـــد رحمت

110 در میانِ دل و جان[628] فتنه ز چشمانِ تو خاست[629]
میرِ مجلس چو دُو شـــد فتنه شــوَد[630] در صـــحبت

111 دردِ من[631] بِـهْ شُـــدنی نیســـت طبیبـا بـه علاج
خویش را بهرِ چــه انـداختــه‌ای در زحمـت[632]

112 می‌کُنی منّـتِ ســـیفی کـه چـه خوبـت کُشـــتم
کـارِ خوبیســـت[633] کـه کردی مکُنش بی‌منّـت

627 این غزل در نسخۀ M وجود ندارد.
628 در میانِ دل و جان A İ L Ü : در دل و جانِ من این N
629 خاست İ Ü : خواست A L N
630 شود A İ L N : بود Ü
631 من İ L : ما A Ü
632 زحمت A İ L Ü // این بیت در نسخۀ N وجود ندارد
633 خوبیست A İ L N : خویش Ü

[غزل 23][634]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعلن]

L208b

113 غنیمتیست[635] وصالِ بُتانِ باده‌پرست
بگیر ساغر و این عیش را مَده از دست

114 بلایِ عیشِ[636] بتانم[637] هلاک کرد و هنوز
نمی‌رَود[638] ز سرِ من عَجب بلایی[639]هست

N5b

115 لبِ فسونگرِ او ساحر است می‌گویند[640]
کسی زبانِ کسی را نمی‌تواند بست

A4b, İ110a

116 دلِ شکستهٔ من آرزویِ تیرِ[641] تو داشت
چه آرزو که منِ خسته را به دل نشکست[642]

117 چنان به تیغِ تو[643] بود اشتیاق سیفی را
که تا نباخت[644] سرِ خویش را ز پا ننشست[645]

---

[634] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[635] غنیمتیست Ü İ : غنیمت است A L N
[636] عیش L : عشق A İ N Ü
[637] بتانم A İ L N : بلاتم Ü
[638] نمی‌رود İ L N Ü : نمی‌رو A
[639] بلایی İ L N : بلای A Ü
[640] می‌گویند A İ L N : و می‌گوید Ü
[641] تیر İ L N : روی A Ü
[642] نشکست A İ L N : نشست Ü
[643] تو A İ L Ü : - N
[644] نباخت A İ L N : شناخت Ü
[645] ننشست A İ L N : شست Ü

[غزل 24]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

M2[a], Ü4[a]

118 ز بس کـه دردِ تو بر جـانِ نـاتوانِ من اســـت[646]
هلاکِ من طلبـد هرکـه مـهربـانِ من اســـت

119 طبیـب چـارهٔ من[647] چون کُنـد کـه گرمیِ عشـــق
حرارتیســـت کـه در مغزِ اســـتخوانِ من اســـت

120 غمِ تو گفتم و رســـوا شُـــدم کســـی چـه کُنـد
شـــکـایتی کـه مرا هســـت از زبـانِ من اســـت

121 مکُن کنــار[648] کز این برطرف نخواهـد شـــد
محبّتی کـه میـانِ تو و میـانِ من اســـت[649]

M2[b]

122 چنین کـه زیســـتنم[650] بی‌خیـالِ اوســـت محـال[651]
خیـالِ یـار تصـــوّر کُنی کـه جـانِ من اســـت

123 بـه غیرِ بـاده و ســـودایِ گـل‌رخـان ســـیفی
بـه هرچـه عمرِ گرامی رَود زیـانِ من اســـت

[646] من است A İ L M N : منیست Ü
[647] من A İ L M N : - Ü
[648] کنار İ L N : کناره M Ü
[649] این بیت در نسخهٔ A وجود ندارد
[650] زیستنم A İ L M N : زیستم Ü
[651] محال A İ L M N : مجال Ü

[غزل 25][652]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

A5[a], L209[a]

124 چو گویم از ســـرِ مســـتی لبت مَیِ نـآب اســـت
مـرنـج از ســـخـنِ مـا کـه عـالـمِ آب اســـت

N6[a]

125 فســـونِ چشـــمِ تو گفتم کـه بســـت خوابِ[653] مرا
هنوز گفت کجـایی[654] ســـرِ تو در خواب اســـت

126 نـقـابِ تـابِ رُخـت گـر نـیـآورد چـه عَـجـب
همـان حکـایـتِ کتّـان و نورِ مهتـاب اســـت

127 ز ابـرویِ تـو کشـــیـدســـت[655] مـاهِ نـو الـمـی
کـه چنـد روز گـذشـــت و هنوز بی‌تـاب اســـت

128 بـه عـالمی ســـگِ کویَت فروخـت ســـیفی را
چرا کـه یـار فروشـــی طریقِ احبـاب اســـت

[652] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[653] خواب A L N Ü : خون İ
[654] گجایی L N Ü : گجای A
[655] کشیدست A İ L N : کشیده‌ست Ü

[غزل 26]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M2b, İ110b

129 بازم هوایِ آن لبِ مَیگون گرفته‌است
معلوم می‌شوَد که مرا خون گرفته‌است

130 چون جان بَرم که خانهٔ تن رازِ چشم و[656] دل
آتش درون و آب ز بیرون گرفته‌است[657]

Ü4b

131 داند چه دیده[658] مردُمِ چشمم[659] ز موجِ اشک
آن کس که خانه بر لبِ جیحون گرفته‌است[660]

132 گردد خیالِ چشمِ سیاهِ تو گردِ دل
چون[661] آهویی[662] که انس به مجنون گرفته‌است[663]

133 سیفی بساز با ستم و جَور و کینِ یار
کاینها[664] نه شیوه‌ایست که اکنون گرفته‌است[665]

---

656 و A İ L M N : - Ü
657 گرفته‌است A İ N Ü : گرفته‌ا L
658 دید İ L Ü : دیده A M N
659 چشمم A İ L M N : چشم Ü
660 گرفته‌است A İ N Ü : گرفته L
661 چون A İ L M N : که Ü
662 آهویی İ L M N : آهوی A : آهو Ü
663 در نسخه‌های İ و M سومین و چهارمین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است
664 کاینها A L N Ü : کینها İ M
665 گرفته‌است İ L M : گرفته A N Ü

[غزل 27][666]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

İ111b, L209b

134 چون[667] می‌کُشــی مرا بگُشـا رخ نقاب چیســت
گر قصــدِ خونِ ماســت ترا این حجاب چیســت

N6b

135 تـا در حســابِ روزِ[668] فـراقِ تـو مـانـده‌ام
دانســته‌ام کـه محنتِ روزِ حســاب چیســت[669]

136 گر نیســتم[670] چو زلفِ تو آشــفتـه بر رُخـت
چون بینمت[671] ز دور مرا اضــطراب چیســت[672]

A5b

137 خوش ســاعتی کـه پرســشِ حـالم کُنی و من
از ذوقِ آن ســؤال نـدانـم جـواب چـیســت

138 ســیفی شــدســت کُشــتۀ ناز و[673] عتابِ تو
ای تُرکِ شــوخ این همه ناز و عتاب چیســت[674]

---

666 این غزل در نسخۀ M وجود ندارد
667 چون A İ L N : چو Ü
668 در حساب روز A L N Ü : روز در حساب İ
669 چیست A N Ü : - L
670 نیستم A L N Ü : بینیم İ
671 بینمت A İ L N : بینمث Ü
672 چیست A İ N : - L Ü
673 و A İ L N : - Ü
674 چیست A İ L : - N Ü

[غزل 28][675]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ127b

139 هرکه صیدِ دانهٔ خالِ[676] مهِ علّاف نیست
بو العجب مرغیست کِش گویی[677] جَوی انصاف نیست[678]

140 ماه و پروینند[679] گردِ خرمنِ او خوشه‌چین
کس[680] به حسنِ ماهِ[681] من امروز در اطراف نیست[682]

141 از دهانِ تنگِ او در شهر شوری[683] دیگر است
بسته[684] گو مگشا دهان[685] دیگر[686] که جایِ لاف نیست[687]

142 می‌بَرم با گریه از کویَش غبارِ خویشتن
خاطرِ آن مه چو می‌بینم که با[688] من صاف نیست[689]

143 از توای کانِ نمک سیفی به دشنامی خوش است
لطف کن هرچند او درخوردِ این الطاف نیست[690]

675 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
676 خال A İ L N : - Ü
677 گویی İ L N : گوی A Ü
678 نیست A İ Ü : - L N
679 پروینند A İ L Ü : پروین‌اند N
680 کس A L N Ü : کش İ
681 ماه A İ L N : یار Ü
682 نیست A İ L Ü : - N
683 شوری A İ L N : شور Ü
684 بسته İ L N : پسته A : سته Ü
685 دهان L N : دهن A İ Ü
686 دیگر A İ L Ü : خود N
687 نیست A İ Ü : - L N
688 با İ L N Ü : - A
689 نیست A İ N Ü : - L
690 نیست A İ Ü : - L N

[غزل 29][691]

[رمل مثمن مخبون وخذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعلن]

İ111[b], L210[a], N7[a]

144 رخِ زردِ تو مگو مهرِ مرا درخور نیست
ای[692] بتِ سیم‌ذقن چیست زرِ ما زر نیست

145 می‌کُند دیدنِ چشمِ تو سیه روزِ مرا
بین به چشمِ خود اگر گفتِ مَنَت باور نیست[693]

146 به خیالِ دهنش باش دلا تا هستی
هیچ فکری به گمانِ من از این بهتر نیست

147 گر سرِ راهِ تو ای ماه نگیرم چه کُنم
که جز اینم به وصالِ تو رهِ[694] دیگر نیست[695]

İ112[a], Ü5[a]

148 هوسِ تیغِ تو دارد سرِ سیفی آری
هیچ کس نیست که او را هوسی در سر نیست[696]

---

[691] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[692] ای İ L N Ü : این A
[693] نیست A İ Ü : - L N
[694] ره L : رهی İ
[695] این بیت در نسخه‌های A، N و Ü وجود ندارد
[696] نیست A İ L Ü : - N

[غزل 30][697]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

149 سگش را از رخِ زردم ملال است
مگر گویی[698] زرِ ما از سفال است

150 پس از تشریفِ[699] دشنام از[700] دهانش — A6[a]
چو جُستم بوسه[701] گفت این خود[702] محال است

151 به رویت لاف زد خورشید گویی[703]
که آن بدروز را وقتِ زوال است

152 بکُن[704] صرفِ خیالم گفته‌ای عمر
مرا عمریست تا این در خیال است

153 خراب است از فراقت حالِ سیفی
ز حالِ او[705] نمی‌پرسی چه حال است

---

697 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
698 گویی İ L N : گوی A Ü
699 تشریف A İ N Ü : شریف L
700 از A L N : - İ Ü
701 بوسه İ L N : - A Ü
702 خود L N : خود از A Ü : - İ
703 گویی İ L N : گوی A Ü
704 بکن A İ L N : مکن Ü
705 او A İ L N : - Ü

[غزل 31][706]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

İ110b

154 فداىِ یک ســـخنت گفتمش دو صـــد جان اســـت
خموش گفـت کـه اینهـا بگفتن آســـان اســـت

155 دهـانِ تنـگِ خود آن مـه نمود و بـا من گفـت
گمـان مبر کـه مرا هیچ از تو پنهـان اســـت

156 بـه وقـتِ گـریـه خـیـالِ لـبِ تـو مـیبُـردم
کـه ذوقِ مَی همـه کس را بـه روزِ یـاران اســـت

157 مرا کـه قطع تعلّق ز یـار ممکن نیســـت
گـذشـــتنم ز ســـرِ کویِ او چـه امکـان اســـت

158 ز بیمِ خلق مرو ز آســـتـانش ای ســـیفی
چرا کـه بودن و نـابودنِ تو یـکســـان اســـت

[706] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 32][707]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

159 دل که در عشـــقِ تو با دیوانگی افســـانه اســـت
چون کُنم بـا او نمی‌دانم کـه پر دیوانـه اســـت

160 گر بدان بدخو شـــوم هر روز صـــد بار آشـــنا
بـاز اگر پیش آیـدم جـایی هم او بیگـانـه اســـت

161 بـــس کـــه دورم از وصـــــالِ [ ][708] بـــدان
کز رقیبـان بشْـــنوم کـان مـاه‌رو در خـانـه اســـت

İ111a

162 ذرّه‌ای راحـت از ایـن بـالِ خـرابِ مـن مـجـوی
ور ز رنجش گنج‌ها خواهی در این ویرانه اســـت

163 چون به رندان می‌رسد در طورِ سیفی زهد نیست
آفرین بر طورِ او این‌طورهـا رنـدانـه اســـت

[707] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[708] این قسم غیر قابل خواندن است

[غزل 33][709]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

164 در عشـــقم از زمـانــه غمِ پیکرانــه‌ای‌ســـــت
عشـــقِ بتـان نکوســـت ولی بـدزمـانـه‌ای‌ســـت

165 دیگر بــه کویِ او بــه چـه حیلـت رَوم کـه خلق
بــاور نـمـی‌کـنـنـد ز مـن گـر بـهـانــه‌ای‌ســـت

166 گر در نمـاز نیســـت حضـــورم عجـب مـدار
رُویَم بـه ســـویِ کعبـه ولی دل بـه خـانـه‌ای‌ســـت

167 ســـیفی کـه ســـاخت ســـینـه ســـپر نـاوکِ ترا
از عاشـــقانِ دل‌شـــده مســـکین نشـــانه‌ای‌ســـت

[709] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد. // غزل ناتمام است.

[غزل 34][710]

[هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف: مفعول مفاعلن فعولن]

168 گفتی لبِ من چو انگبین است
خود گو مزه در کجای این است

169 با زلفِ تو مشک چین چه باشد
در هر خَمِ او هزار چین است

170 گلزار جو کویِ گل‌رخان نیست
صد عیش در این گل زمین است

171 بستی کمرِ جفا به کینم
ای شوخ ترا به من چه کین است

172 سیفی به گمان مباش در عشق
چون تَرک نمی‌کنی یقین است

[710] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد.

[غزل 35]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A6a, L210b, N7a, M2b, Ü5a

173 منِ بیدل[711] ندانم با که گویم دردِ یارِ خود
نـدارد هیچ پرواىِ غریبـان در[712] دیـارِ خود[713]

İ111b, N7b

174 چو چشمش بر من افتد[714] جز تغافل نیست کارِ او
همین[715] می‌بیندم مشـغول می‌گردد به کارِ خود[716]

175 توای سـلطـانِ خوبـان بی‌رقیبی نیسـتی هرگز
منِ مسـکین[717] چگونه با تو گویم حالِ زارِ خود[718]

M3a

176 بـه کویَت آمدن هردَم منـاسـب نیسـت می‌دانم
ولیکن بر[719] نمی‌آیم بـه جـانِ بی‌قرارِ خود

177 به تیغِ کین همی‌خواهی که ریزی خونِ سیفی را
کسی هرگز چنین دشمن شوَد با دوستدارِ خود[720]

---

711 بیدل A L M N Ü : مسکین İ
712 در A : - İ L M N Ü
713 خود A İ L M Ü : - N
714 من افتد İ L M N : من افتاد A : افتد من Ü
715 همین A L N Ü : همی İ M
716 خود A M N Ü : - L
717 مسکین A L M N Ü: بیدل İ
718 خود A İ M N : - L Ü // در نسخهٔ Ü دومین و سومین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است
719 بر L : پس A İ M N Ü
720 خود A İ L M : - N Ü

[غزل 36][721]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

İ112b

178 مرا هجران رفیق و یار با اغیار می‌گردد
چه باید[722] کرد وصلِ گل[723] نصیبِ خار می‌گردد

179 در اوّل پس چرا همرازِ[724] خود می‌سازدم آخر
چو[725] می اندیشد از آزارِ من[726] بیزار می‌گردد[727]

180 دلم هر لحظه گردد گردِ چشمِ ناتوانِ او
بسانِ دوستی کو بر سرِ بیمار می‌گردد[728]

181 منِ مشتاق در کویَت نیارم هر زمان آمد
نگویی[729] کو[730] چرا[731] در کویِ ما بسیار می‌گردد[732]

A6b

182 از آن پیشِ سگِ کویَش ندارد حُرمتی[733] سیفی
که هر کو می‌رَود بسیار جایی[734] خوار[735] می‌گردد

---

721 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
722 باید A L N Ü : شاید İ
723 گل A İ L N : - Ü
724 همراز A L Ü : همراه İ
725 چو A İ L : چه Ü
726 از آزار من İ L : آزار من و A Ü
727 می‌گردد A İ Ü : - L // این بیت در نسخهٔ N وجود ندارد
728 می‌گردد A İ N Ü : می‌گرد L
729 نگویی İ L N : نگوی A Ü
730 کو A L N Ü : او İ
731 چرا A İ L N : چر Ü
732 می‌گردد A İ Ü : می‌گر L : می N
733 حرمتی A İ N Ü : غرتی L
734 جایی İ L N : جای A Ü
735 خوار A L : خار İ N Ü

[غزل 37][736]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

L211[a], Ü5[b]

183 بـه کویِ او مرا گر جـای در ویرانـه‌ای بـاشـــد
از آن بهتر که در بـاغِ بهشـــتم خـانـه‌ای بـاشــد[737]

184 به شــهر افســانه گشـتم مهربانی کو که حالِ[738] من
بگوید گر شـــبی او را ســـرِ افســـانه‌ای باشــد[739]

N8[a]

185 چنـان بر آشـــنـایـان می‌کُنـد بیـداد آن بـدخو
کـه هرگز این نخواهد کرد اگر بیگـانـه‌ای بـاشـــد

186 ز رَشـــکِ آنکـه گردِ شـــمع رویِ او چرا گردد
بـه دودِ آه ســـوزم هرکجـا پروانـه‌ای[740] بـاشـــد

187 منِ درویش دارم ســـلطنـت از دولـتِ خـالش
ســـلیمانی کُند موری که[741] او را دانه‌ای[742] باشــد

188 به کویِ[743] آن پری مجنون صفت زآن[744] می‌رَود سیفی
کـه طفلانِ ســـرِ آن کوی را دیوانـه‌ای بـاشـــد

---

[736] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[737] باشد A İ N Ü : با L
[738] حال A L N Ü : جان İ
[739] باشد A İ N Ü : - L
[740] پروانه‌ای A İ L N : ویرانه Ü
[741] که A İ L N : گر Ü
[742] دانه‌ای A L N Ü : خانه‌ای İ
[743] کوی A İ L N : کو Ü
[744] زآن A İ L N : چون Ü

[غزل 38]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعلن]

M3[a] 189 چون ز حالِ مَنَت ای شوخ[745] ملالی باشد
هیچ دانی که مرا باز[746] چه حالی باشد

İ113[a] 190 هجرِ یک روزۀ احباب کم از سالی نیست
وای روزی که رَود[747] آن مه و[748] سالی باشد[749]

191 آن‌چنانم به[750] فراقِ تو که باور نکُنم
که[751] کسی را به همه خویش وصالی باشد

192 خونِ عشّاق بسی ریخت خیالت چه شوَد
که[752] به خون‌ریزِ مَنَت نیز خیالی باشد[753]

193 حالِ[754] من زار و محلِّ سخنی نیست به دوست[755]
ور بوَد نیز محل کاش مجالی[756] باشد

L211[b] 194 از تمنّایِ تو سیفی نکُند قطعِ امید
گرچه داند که تمنّایِ محالی باشد

---

745 شوخ A İ L M N : دوست Ü
746 باز A L İ N Ü : بی‌تو M
747 وای روزی که رود A İ L M N : وه که روزی برود Ü
748 و A İ L M N : - Ü
749 باشد A İ M N Ü : با L
750 به İ L M : ز A N Ü
751 که A İ L N Ü : گر M
752 که L M Ü : گر A N
753 این بیت در نسخۀ İ وجود ندارد
754 حال İ L M N : دل A Ü
755 به دوست A L M N Ü : بدو İ
756 مجالی A İ L M N : محالی Ü

[غزل 39][757]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعلن]

A7[a], N8[b]

195 سخنِ وصلِ تو جان با دلِ من[758] می‌گوید
هرکس آری[759] به دلِ خویش سخن می‌گوید

196 آه تا چند سخن با دگران گوید و من
شاد سازم دلِ خود را که به من می‌گوید

M3[b]

197 ای[760] که تعلیمِ وفا[761] می‌دهدش[762] هست چنان
که کسی مسئله[763] با صاحبِ فن می‌گوید

198 چون خورَد خونِ من آن غمزه کَشد خنجرِ کین
تُرک چون مست شد از تیغ زدن می‌گوید[764]

Ü6[a]

199 می‌کُند وصفِ سگانِ سرِ کویَش سیفی
چون غریبی که ز یارانِ وطن می‌گوید

---

[757] این غزل در نسخهٔ İ وجود ندارد

[758] جان با دل من L M N : با جان دل من A Ü

[759] هرکس آری A M Ü : آری هرکس L N

[760] ای A L M N : آن Ü

[761] وفا L : جفا A M N Ü

[762] می‌دهدش Ü : می‌دهیش A L M N

[763] مسئله A L Ü : مسله M : مسیله N

[764] می‌گوید A M N Ü : - L

[غزل 40][765]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

200 دیده هرگه که[766] به رخسارِ[767] تو دیدن گیرد
دلِ سودازَده[768] فی الحال طپیدن گیرد

201 تر[769] نکرده لبِ لعل[770] از[771] مَی و خون می‌ریزد[772]
آه از آن دَم که مَیِ لعل کشیدن گیرد[773]

202 جگرم خون شد از این غصّه که آن[774] طُرفه غزال
رام ناگشته به من[775] از چه رمیدن گیرد[776]

203 مرغِ تیرش[777] چو به سویِ من[778] غمگین آید
چشمِ شادیِ من آن[779] لحظه پریدن گیرد

204 شبِ هجران منشین تیره که سیفی روزی L212[a]
صبحِ وصلش به دعایِ تو دمیدن گیرد

---

[765] این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
[766] که A L N : - Ü
[767] رخسار L N : دیدار A Ü
[768] سودازده A L Ü : سوازده N
[769] تر A N Ü : تو L
[770] لعل A L N : لعلی Ü
[771] از A L N : ز Ü
[772] می‌ریزد A L N : -ریزد Ü
[773] گیرد A N Ü : - L
[774] آن A L N : - Ü
[775] ناگشته به من A L N : به من ناگشت Ü
[776] گیرد A L N : کرد Ü
[777] تیرش A L : ترش N : شیرین Ü
[778] من A L N : - Ü
[779] آن A L N : - Ü
[780] گیرد N Ü : - A L

[غزل 41][781]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

205 مرا بـه کویِ تو[782] از آه و نـالـه راه نمـانْـد N9[a]
رهـی نـمـای[783] کـه دیـگـر مـجـالِ آه نـمـانْـد

206 ز مهرِ ماهِ رُخـت گشـــت[784] دشـــمنم شـــهری
بـه غـیـرِ ســـایـهٔ لـطـفِ تـوأم پـنـاه نـمـانْـد

207 گهی بـه حـالِ من آن مـه نهـان نگـاهی داشـــت A7[b]
ز من چـه دیـد نـدانم کـه آن نـگـاه نمـانْـد[785]

208 بـه غـیـرِ زیســـتـنـم بـی‌تـو چـون گـنـاه نـبـود
ببخش بر منِ بیچـاره چون گنـاه نمـانْـد[786]

209 بـه تیغِ هجر چو کردی هلاک ســیفی را
در اینکـه ســنـگـدلی هیچ اشـــتبـاه نمـانْـد

---

[781] این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
[782] تو N L A : - Ü
[783] نمای Ü N L : نمایی A
[784] گشت Ü N L : گشته A
[785] نماند Ü N A : - L
[786] نماند N A : نما L : - Ü

[غزل 42][787]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

210 ز هـر مـنـزل کـه مـاهِ مـن سـفـر کـرد
مـنِ آواره را آواره‌تـر کـرد

211 بـه جُسـت و جویِ آن مـه سـیـلِ اشـکم
تـمـامِ شـهـر را زیـر و زبـر کـرد

212 چـو مـیـلِ قـتـلِ مـردُم کـرد چشـمـش
جـهـانـی دیـد گشـتـه تـا نـظـر کـرد

213 دگـر کـردی دلِ نـازک ز آهـم
بـه هـر چـیـزی نـبـایـد دل دگـر کـرد

214 جـدایـی[788] جُسـتـی از تـیـغِ تـو سـیـفـی L212b
اگـر بـی‌او[789] تـوانسـتـی بـه[790] سـر کـرد

[787] این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
[788] جدایی L N : جدای A Ü
[789] بی‌او A L Ü : بی‌تو N
[790] به A L N : - Ü

[غزل 43][791]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

N9[b], Ü6[b]

215 هر خـدنـگِ غم کز آن ابروکمـانم میرسـد
تـا نشـیند[792] در دلم صـد پی بـه جانم میرسـد

216 میرسـد بر جانِ من دور از تو هردَم صـد بلا
چون نگفتم شُـکرِ وصـل اینها از آنم میرسـد[793]

217 شاد باش ای دل که خواهد[794] بست غم بارِ[795] سفر
کز سـفر امروز مـاهِ[796] مهربـانم میرسـد[797]

218 جان[798] به استقبال رفت ای دیده[799] راهش آب زن
کین[800] زمان از گردِ[801] ره سروِ روانم میرسد[802]

219 دولتِ وصلش چو حاصل میشوَد سیفی چه باک
تیغِ هجرِ یـار اگر[803] بر اسـتخوانم میرسـد

---

791 این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
792 نشیند A L N : شیند Ü
793 میرسد A N Ü : - L
794 خواهد A L N : بخواهد Ü
795 غم بار A L : عم بار N : بار غم Ü
796 ماه A L N : یار Ü
797 میرسد A N Ü : میر L
798 جان L N : دل A Ü
799 دیده A L N : - Ü
800 کین L N : این A Ü
801 از گرد L N : کز گرد A : کزد Ü
802 میرسد A N : مرسید Ü : - L
803 اگر A L N : کز Ü

[غزل 44][804]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فع‌لن]

A8[a]

220 هزار شُــکر کـه بـازم نویـدِ وصـــل رســید
اگـر فـراقِ تـو کشـــتـی مـرا کـه مـی‌پـرســـیـد

221 نمی‌کُنـد نظری ســـویِ من بــه گوشــــهٔ چشـــم
کــه ایــن قَــدر بــه غــریــبــان نــمــی‌تــوانــد دیــد

222 قـتـیـلِ نـاوکِ مـژگـانِ او شـــدی ای دل
بـه روزِ وصـــل نـدانم ترا چـه چشـــم رسـید

223 چو مـاهِ چـارده گـل[805] بـا رخِ تو دعوی داشـــت
ولیـک قصّـــهٔ او هم بــه هفتــه‌ای نکشـــیـد[806]

L213[a]

224 اگر بــه کویِ تو دل کم نگشـــت ســیفی را
بـه گردِ کویِ تو شـــب تـا ســحر چـه می‌طلبید

---

[804] این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد.
[805] گل A L N : هم Ü
[806] نکشید A L N : نرسید Ü

[غزل 45][807]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

N10[a]

225 فـراقِ يـار نصـــــيـبِ مـنِ غـريـب بـوَد
رَسَـــم بــه خوانِ وصــــالش اگر نصـــيـب بوَد

226 مـرنـج اگـر بـه تـو بـيـنـنـد[808] نـاتـوانـيِ چـنـد
کــه چشــــمِ مـردُمِ بـيـمــار بـر طـبـيـب[809] بـوَد

227 بــه کويَـت[810] آن‌کــه غريـب اوفتــاده مـی‌دانـد[811]
کــه از تـو پرســـشِ افتــادگــان غريـب بوَد[812]

228 به نالۀ دلِ ســيفی خوش اســت آن ســر کوی[813]
کــه حســــنِ بــاغ بــه آوازِ عـنـدلـيـب بـوَد

---

807 اين غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد. // غزل ناتمام است.
808 بينند A L N : ببينند Ü
809 طبيب A L N : طبيت Ü
810 به کويت A L N : بگويد Ü
811 می‌داند A L Ü : می‌دانند N
812 بود A Ü : - L N
813 کوی A N Ü : کو L

[غزل46][814]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

229 بــاز[815] اشـــکم بــه هوس در طلــبِ یــار افتــاد
خــاکســـاری هـوســـی کـرد خـدا یـارش بـاد

Ü7a

230 خواســـتم دســـت بـه دســـتم دهد آن مـه روزی
ســـعـیِ بســـیــار نـمـودیـم ولـی دســـت نـداد

231 یــار مــیکفـت گـهـی یــادِ تـو آرم چــه کُـنـم[816]
ســـخـنـی گـفـت و[817] دگـر هـیـچ نـمـیآرد یــاد

A8b

232 بــاز بنیــادِ بهــار اســـت و[818] مرا کــار بــه مَی
نـکُـنـم[819] تـوبــه کــه ایـن کــار نـدارد بـنـیــاد

233 گفتــهای هســـت مرادِ دلِ ســـیفی رخِ من
خوب گفتی کــه مرا نیز همین[820] بود مراد

---

[814] این غزل در نسخههای İ و M وجود ندارد
[815] باز A L N : بازم Ü
[816] چه کنم A L N : روزی Ü
[817] و Ü L N : - A
[818] و A L N : - Ü
[819] نکنم A L N : بکنم Ü
[820] همین A L N : همی Ü

[غزل 47][821]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

İ127[b], L231[b]

234 هـرکــجــا یــادِ لــبِ آن بــتِ قــنّــاد کُــنــنــد
شَـــکر و قند چه باشـــد که از آن[822] یاد کُنند[823]

N10[b]

235 در همه شـــهر به شـــیرینیِ تو[824] ماهی نیســـت
شـــایـد از نـامِ محبّـانِ تو[825] فرهـاد کُنـنـد[826]

236 آسـتین بر زدی و[827] خاسـت[828] فغان از[829] همه شـهر
جایِ آن اســـت که از دســـتِ تو فریاد کُنند[830]

İ128[a]

237 گر من[831] از خـالِ لبـت آه بر آرم چـه عَجـب
مردمان[832] از شَـکرِ خویش[833] مگس[834] باد[835] کُنند

238 همچو بلبـل چـه کُنی نـالـه از آن گـل ســیفی
گـلرخـان پـادشـــهـاننـد کـه بیـداد کُننـد[836]

---

821 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
822 که از آن L N : که از او A İ : کز او Ü
823 کنند A İ N Ü : - L
824 تو A İ L N : - Ü
825 محبان تو A İ L N : محبانه Ü
826 کنند A İ N : کند Ü : - L
827 بر زدی و A İ L N : بردی Ü
828 خاست N : خواست A İ L Ü
829 از A L N : در İ Ü
830 کنند A İ L Ü : - N // این بیت در نسخهٔ L به عنوان آخرین بیت این غزل آمده‌است
831 من A İ L N : - Ü
832 مردمان A İ L N : مردم Ü
833 خویش A İ L N : - Ü
834 مکس A İ L N : مکش Ü
835 باد A L N : یاد İ Ü
836 در نسخهٔ Ü مصراع‌های دوم بیت‌های چهارم و پنجم این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است

[غزل 48][837]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

İ129a

239 بتِ پردازگرم[838] کو به کسان می‌سازد
هیچ با[839] حالِ منِ خسته نمی‌پردازد

240 گه زند بر سرِ من تیغ و گهی سنگِ جفا
غالب آن است که دیوانه‌ترم می‌سازد

241 تا که نقّاشِ ازل دید قلم‌کاریِ او
به همه صورت از این دست و[840] قلم می‌نازد[841]

242 مهرِ رویش به دلِ هرکه بر افروخت چراغ
گر بوَد سنگ چو مومش به دَمی‌بگُدازد[842]

243 اگر آن شوخ به دل رحم[843] ندارد سیفی
دل میناز[844] خدا[845] در دلِ او اندازد

837 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
838 پردازگرم A İ : پروازگرم Ü : پردازه‌گرم L N
839 با Ü A L N : بر İ
840 و A İ L N : - Ü
841 می‌نازد A İ L N : می‌سازد Ü
842 در نسخهٔ N دومین و سومین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است
843 رحم İ L N : مهر A Ü
844 میناز İ L N : میندازد Ü : میآزار A
845 خدا A İ L N : خذا Ü

[غزل 49][846]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

A9[a], İ128[b], L214[a]

244 بســـوزِ عشـــق کبــابی[847] دلی[848] کــه خــام بوَد
بــه گــردِ خــوانِ مــحــبّــت نــمــک حــرام بــوَد

N11[a]

245 بــه پــایــدار بســـی گشـــتــه‌ای محبّــتِ اوســـت
ولــی حــبــیــبِ مــرا تــا ســــرِ کــدام بــوَد[849]

Ü7[b]

246 دلم کباب شـــد و هرچه هســـت در[850] طبق اســـت
اگــر ســــگــانِ تــرا مــیــلِ ایــن طــعــام بــوَد

247 گــهی کــه بر ســــرِ بــازارِ حســـن جلوه کُنی
هــزار یــوســــفِ مصـــری تــرا غــلام بوَد[851]

248 مقام بر ســــرِ این[852] کوی[853] چون کُند ســـیفی
اگــر رقــیــبِ تــو بــا او در ایــن مــقــام بــوَد

[846] این غزل در نسخۀ M وجود ندارد
[847] کبابی İ L : کباب A N Ü
[848] دلی A İ L N : دمی Ü
[849] بود A İ N Ü : - L
[850] در A L Ü : بر İ N
[851] بود A İ N Ü : - L
[852] این L : آن A N Ü : - İ
[853] کوی A L N Ü : کوی تو İ

[غزل 50][854]

[هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

İ129b

249 هرگـه کـه[855] مـهِ کنگرِ من بـاد [856] بر آیـد
از هـر طـرفِ مـعـر کـه فـریـاد بـر آیـد

250 عشّـــاقِ حزینش بـه[857] مقـامی کـه بنـالنـد
افــغــان ز دلِ بــنــده و آزاد بــر آیــد

251 چون کـاکـلِ آن ســروِ روان نیســـت بـه خوبی
گر ســنبـلِ تر[858] بر ســرِ شــمشـــاد بر آیـد

252 جـانم بـه تو بنیـادِ وفـا دارد[859] و ترســم[860]
کـآخـر بـه وفـایِ تـو ز بـنـیـاد بـر آیـد

253 ســیفی چه کُند چاره به آن[861] غمزهٔ خون‌ریز
کَی مرغِ گرفتـار بـه صـــیّـاد بر آیـد[862]

[854] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[855] هر گه که İ Ü : هرکه A L N
[856] کنگر من باد İ : کنگر بی‌بنیاد A L N : کنگری بنیاد Ü
[857] به A İ L N : - Ü
[858] تر A İ L N : - Ü
[859] دارد A L N : دارم İ : ر دارد Ü
[860] و ترسم A İ L N : بر ستم Ü
[861] به آن A L N Ü : بدان İ
[862] بر آید A İ L Ü : بر آمد N

[غزل 51][863]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ112[a]

254 سوخت جانم تا بُریدی کاکلِ مشکینِ خود
یکســـرِ مویی نکردی رحم بر مســـکینِ خود

255 بـود آیـینِ تـو بـا آشــــفـتـگـان جَـور و جـفـا
جـانِ من از ســـر گرفتی این زمـان آیینِ خود

256 بی‌قرارم شـــمّـه‌ای از کـاکلـت بـا من رســـــان
چون از آن ســـنبل بـه بویی میدهم تســـکینِ خود

257 در محبّـت مو نمی‌گنجـد نگـارِ من چـه خوب
دور کـرد از هـر بـلایـی کـاکـلِ پـرچـیـنِ خـود

258 حســـنِ مه ظاهر شــوَد چون نیســت آن ابرِ ســیاه
از تراشِ خود طلـب ای مـاه‌رو تحســـینِ خود

259 دینِ ســـیفی مهرِ رویِ توســـت کو کاکل مباش
هـیـچ زنّـاری نـمـی‌بـایـد مـرا در دیـنِ خـود

---

[863] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 52][864]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ128[a]

260 گلعذارِ رنگِ رزگارِ مسیحا می‌کُند
کُشته‌ها را از لبِ جان‌بخش احیا می‌کُند

261 رنگ‌هایِ شوخ اگر عیسی بر آوردی زخم
شوخِ من از مَی به‌غایت رنگِ اعلا می‌کُند

262 نیست ما را در غمش جز اشکِ سرخ و رویِ زرد
عاقبت مهرِ بتان این رنگ پیدا می‌کُند

263 پنجۀ خورشید دستِ توست ای زیبا نگار
گر نمی‌سازی کبودش کارِ بیضا می‌کُند

264 اینکه گلگون است آبِ چشمِ سیفی در فراق
آنکه کارِ اوست می‌دانم که با ما می‌کُند

[864] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 53][865]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

265 تـا بـه نقـدِ جـانِ مـه خبّـازِ من نـان میدهـد
عـاشـــقِ بیچـاره نـان میگویـد و جـان میدهـد

266 چون به دســـتِ خویش آن مه میکُند نان را دو نیم
یـاد از شـــقِّ قـمـر بـا اهـلِ دوران مــیدهـد

267 بـر لــبِ شــــیریـنِ او تـا دیـد خـطِّ عـنـبـریـن
جور از گیســـویِ خود او را مگسران میدهـد

268 ســـازد از مژگان دلش خون گر دهد نان با رقیب
با ســـگِ گیرنده ســـوزن بین که در نان میدهد

269 گرچه شهری را ز خوانِ وصلِ خود معمور کرد
لیک ســـیفی را کجا ره کرد آن خوان میدهد

---

[865] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 54][866]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

İ128b

270 پری‌رخسارِ حمّامی همه جایِ نکو دارد
ندارد هیچ کس این‌طور حمّامی که او دارد

271 چو دیدم آن تن و اندام دست از جان و دل شُستم
بدین حمّام آید هرکه میلِ شست و شو دارد

272 معطّر می‌شود حمّام از بویِ خوشِ آن گل
که بر رخسارِ آتشناک خالِ مشک‌بو دارد

273 اگر گویم که آب است آن گلِ رخسار می‌رنجد
نگارِ گلعذارِ من نمی‌دانم چه خو دارد

274 چه سود از آب‌رویِ عاشقان هر سو روَد جویی
که آبِ رو در این حمّام قدرِ آب‌جو دارد

275 چو شد دیوانه سیفی زآن پری‌رخسارِ حمّامی
به گنجِ گلخنی افتاده با خود گفت و گو دارد

[866] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 55][867]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

İ129[a]

276 آنچه در شیوه‌گری خواجه حسن می‌داند
صد هنرمند کجا این همه فن می‌داند

277 می‌کُند در بُرشِ موزه هنرمندی‌ها
از همه کار همه تیغ زدن می‌داند

278 رشتهٔ تافته چون در حرکت می‌آید
زندگیِ خود از آن آبِ دهن می‌داند

279 کوبه را در کفِ دستش که پردازگری
حالتی هست که آن را دلِ من می‌داند

280 سیفی از وصفِ مهی شعرِ تو پُر صنعت شد
که کسی شعرِ ترا شعرِ حسن می‌داند

[867] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 56][868]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

281 بس که باید کردَتیم کفش دوزانم دوید
هر دو سه روزی مرا یک کفش می‌باید درید

282 من ندارم تابِ سودایش مسلمانی کجاست
تا که سوداىِ میانِ ما کُند گفت و شنید

283 می‌نهم بر دیده رو مالی که می‌مالد به کفش İ129b
روی مالم بر تهِ کفشی که دستِ او رسید

284 چون بدو سودا کُنم هر سو کَشندم حاسدان
لیک از سوداىِ او نتْوان به اینها پا کشید

285 گفتمش هرگه که بینی سویِ من جان می‌دهم
گفت سیفی می‌زنی لافی ولی خواهیم دید

[868] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 57][869]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

M3b

286 آن ماه رخ نمود و به قلبم شتاب کرد
ما می‌شدیم کشته چرا اضطراب کرد

287 هرجا که دید همرهِ خویشم به زعمِ من
گاه ایستاد در ره و گاهی شتاب کرد

288 خوش‌تر مرا ز لطف نماید عتابِ او
لطفی نمود یار که با من عتاب کرد

289 دایم حسابِ روزِ فراقِ تو می‌کُنم
روزِ مرا فراقِ تو روزِ حساب کرد

290 سیفی ز گریه ساخت بسی خان و مان خراب[870]
تا در کدام کوی دگر گل در آب کرد

---

[869] این غزل در نسخه‌های A، İ، L، N و Ü وجود ندارد

[870] و خراب M

[غزل 58][871]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

291 یک سخن هرکه مرا از یار می‌باید شنید
صد سخن از جانبِ اغیار می‌باید شنید

292 عاشقِ بیچاره را از طعنِ مردُم چاره نیست
هرکه عاشق شد از این ناچار می‌باید شنید

293 راز می‌گویی به خلوت با رقیبان و مرا
این حکایت از پسِ دیوار می‌باید شنید

M4[a]

294 قصّهٔ دردِ دلم پرسید از چشمانِ او
دردِ دل از مردُمِ بیمار می‌باید شنید

295 سیفیِ دل‌خسته را بی‌درد می‌گوید رقیب
دردمندان را از این بیمار می‌باید شنید

[871] این غزل در نسخه‌های A، İ، L، N و Ü وجود ندارد

[غزل 59][872]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A9[a], L214[b], N11[a], Ü7[b]

296 بس که سوزم هر شب[873] از شمعِ دل‌افروزی[874] دگر
می‌شـــوَد روزم بتر هر روز از روزی[875] دگر[876]

N11[b]

297 تیرِ دل‌روزت مرا پیونـد جـان شــــد کـاشـــکی
بر دلِ صـــــد پـاره آیـد تیرِ دلروزی[877] دگر[878]

298 غمزه‌اش را[879] رســـمِ بیدادی[880] میآموز ای رقیب
کآن جفا چو نیســـت محتاجِ بد آموزی[881] دگر[882]

A9[b]

299 بـا خیـالِ مـاهِ[883] رخســــار و خطِ ســـبزت مرا
نگذرد هرگز به خاطر عید و نوروزی[884] دگر[885]

300 گر دلت بر آهِ سیفی سوزد ای جان[886] دور نیست
آتشِ اهـلِ محبّـت را بـوَد ســــوزی[887] دگر

---

872 این غزل در نسخي İ وجود ندارد
873 سوزم هر شب A L Ü : هر شب سوزم M N
874 دل‌افروزی N : دل‌فروزی L M : شب‌افروزی Ü : شب‌افروز A
875 روزی L M N Ü : روز A
876 دگر A M N Ü : - L
877 دلروزی L N : دلروز Ü : دول وزی M
878 دگر A M N Ü : - L
879 را A L N : - M Ü
880 بیدادی A L M N : دل‌داری Ü
881 بدآموزی L M N : بدآموز A Ü
882 دگر A M N : - L Ü
883 ماه L M : خال A N Ü
884 نوروزی L M N : نوروز A Ü
885 دگر A M N Ü : - L
886 جان L M N : مه A Ü
887 سوزی L M N : سوز A Ü

[غزل 60][888]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

301 وه کـه پنـدِ نیـکخواهـان[889] رفـت از یـادم دگر
در بـلایِ عشـــقِ بـدخـویـی[890] در افتــادم دگـر

302 عاشـــق و دیوانه‌ام ســـر می‌نهم در کوه و دشـــت
بعـد از این پی بر پیِ مجنون و فرهـادم دگر[891]

303 چون شـــوَد تن خـاک بر دارنـد[892] ســـنـگِ تربتم
تـا پس از[893] عمری بـه کویِ او بَرد بـا دَم دگر

Ü8a

304 گفته‌ای نزدیک شـــد[894] روزِ وصـــالم غم مخور
گرچه دور است این حکایت با همین شـادم دگر[895]

305 نـالـه و فریـادِ ســـیفی دور از آن مـه تـا بـه کَی
نیســـتم طـاقـت بَرَس یـا رب بـه فریـادم دگر

---

888 این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
889 نیک‌خواهان Ü L N : نیک‌خوان A
890 بدخویی A L N : بدخوی Ü
891 دگر Ü A N : - L
892 بر دارند L : بر دارید Ü A N
893 از Ü L N : - A
894 شد A L N : - Ü
895 دگر Ü : - A L N

[غزل 61][896]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

306	ماهِ من کرد اختیارِ ساعت و شد زین دیار هرکجا او می‌رَود من می‌رَوم بی‌اختیار	L215a
307	چشمِ مشتاقان به راهِ[897] انتظارت خاک شد جانِ من باز آ که بر راه است چشمِ انتظار	N12a
308	چون میسّر نیست جز در رهگذارت دیدنم گر منِ مسکین سرِ راهِ تو گیرم در گذار	
309	روزگارم در غمِ عشقت به رسوایی[898] گذشت هیچ کس رسوا نبودست این‌چنین در روزگار	
310	هم‌چو بلبل پیشِ او نالیدنَت[899] سیفی چه سود چون نخواهد گوش کرد آن گل اگر گویی[900] هزار	

[896] این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
[897] راه A L N : ره Ü
[898] رسوایی L N : رسوای A Ü
[899] نالیدنت L N : نالدنت Ü : نالدت A
[900] گویی L N : گوی A Ü

[غزل 62][901]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

A10ᵃ

311 ز دردِ عشق کارِ ماست دشوار
کسی داند که دارد[902] دردِ این کار

312 پری تا با تو لافی زد[903] نخواهم
که بینم نقشِ او بر هیچ دیوار

313 به دورِ نقطهٔ خالِ سیاهت
منِ سرگشته افتادم ز پَر[904] کار

314 به یک جامم نکردی یاد ساقی
یکی پیشِ تو این را یاد میدار

315 مگوی[905] ای یوسف از خوبانِ دیگر[906]
که سیفی نیست اینها را[907] خریدار

---

901 این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
902 دارد A L N : داند Ü
903 لافی زد A L N : زد لافی Ü
904 ز پر A L N : زین Ü
905 مگوی L : مگو A N Ü
906 خوبان دیگر L N : خوبی دگر بار A Ü
907 را A L N : ر Ü

[غزل 63][908]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

316 از پـافتـاده همچو[909] قلم میرَوم بـه[910] سـر
باشـد که[911] دسـت گیردم آن شـوخِ کاسـه‌گر[912]
İ130a, L215b

317 شـد خـاک کـاسـهٔ سـرم از چرخِ لاجورد
نـقشِ خیـالِ خطِ تـو بیـرون نشـد ز سـر
N12b

318 خون می‌خورم ز کاسـهٔ چشـمِ پُر آبِ خویش[913]
مـا را بـه یـادِ لـعـلِ تـو ایـن اسـت آبـخـور

319 از آبِ چشـمِ ما[914] که به خاکِ درت یکیسـت
پـا در گِـل اسـت دشـمن و بـادا[915] از این بتر

320 سـیفی چـه خوب دید کـه در کـارگـاهِ صـنع
جـز نـقـشِ آن نـگـار نـیـآوَرْد در نـظـر
Ü8b

---

908 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
909 پافتاده همچو A İ L Ü : پافتادم و چو N
910 به A İ L N : - Ü
911 که A İ L N : - Ü
912 کاسه‌گر A İ L N : کاسهٔدگر Ü
913 خویش İ L N Ü : خود A
914 ما A L N Ü : تا İ
915 بادا A İ L N : پادار Ü

[غزل 64][916]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

İ129b

321 شـــــد حـالِ من ز عشـــقِ مـهِ قصّــــه‌خوان دگر
بـد قصّـــــه کـه نیســـت ز حــالِ منش خبـر

322 تــا عــاشـــقــان بــه معر کـه بخشـــنـد نقـدِ جـان
بنیـادِ چنـد خـواه بــه عشـــقِ خـود ای پســـر

323 ســـلطــانِ عــالمی چو نشـــینی بـه صـــنـدلی
تـاجِ ســـران تویی چو نهی دســـت بر [ســـر][917]

324 هســــتــنـد اهـلِ دیـده هـلاکِ نـگـاهِ تـو
گر نیســـت به دُورت به چپ و راســـت می‌نگر

İ130a

325 ســیفی گـهی کـه قصّــــۀ او می‌کُنـد بیـان
آخـر هنـوز نـاشــــده مـی‌گیـرَدش ز ســـر

[916] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[917] این قسم غیر قابل خواندن است

[غزل 65][918]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A10a, L215b, N12b, Ü8b

326
گر به راهت سـجده‌ای کردم مرنج ای سـروِ ناز
مردمان را می‌شـوَد هم سـهو[919] گاهی در نماز

327
گر نه آن[920] بت را رسـد از سـجدهٔ من تهمتی
کـافرم گر بـاشَـدم از سـجـده کردن احتراز

328
ناز[921] افزون می‌کُند آن سروِ ناز[922] از سرکشی
اشـکِ مـا در پـایِ او هرچنـد می‌ریزد نیـاز

A10b

329
مـا بـه دورِ لعـلِ جـانـان فـارغیم از زنـدگی
کو[923] خضـر آبِ بقـا[924] می‌نوش بـا عمرِ دراز

330
بـا مَیِ لعـلِ تو جـان‌بـازم چو سـیفی گفتمش
نـاچشـیده جرعـه‌ای بنیـاد کردی گفت بـاز[925]

918 این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
919 سهو A L N : سو Ü
920 آن A L N : این Ü
921 ناز A L N : ناز و Ü
922 سرو ناز L N Ü : سرو باز A
923 کو A L Ü : چون N
924 آب بقا A L N : آبی بکا Ü
925 باز A L Ü : ناز N

[غزل 66][926]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

L216a

331 نـامهٔ جانـان که هر ســـاعت بـه جان میخوانمش
یـاد شـــد آن نـامـه و من همچنــان میخوانمش

N13a

332 تــا نبینـد چشــم غیر و نشْــنود گوشِ کســی
گوشــه میگیرم از او[927] هردَم نهان میخوانمش[928]

333 چون گشـــایم نـامـه میخوانم نشـــانِ رحمتش
ور همیپیچم بـه هم تعویـذِ جـان میخوانمش[929]

334 صفحهٔ آن نامه افشان شد ز[930] خونابِ سرشک[931]
بس که هر ساعت به چشمِ خونفشان میخوا[نمش][932]

335 گریــهام از خوانـدنِ آن نـامــه گی مــانع شـوَد
من که چشمِ بسته چون آبِ روان میخوا[نمش][933]

336 تـا دلِ چون ســنـگِ او مُحکم نگردد در جفـا
بـا همـه نـامـهربـانی مـهربـان مـیخـوانـمش

337 تـا چو ســیفی دیدهام در نـامه نـامِ دوســت را
دیگر از شادی نمیدانم چهسان میخوا[نمش][934]

---

926 این غزل در نسخههای A، İ، M و Ü وجود ندارد
927 او L : - N
928 میخوانمش N : میخوا L
929 میخوانمش N : میخوا L
930 ز L : به N
931 سرشک L : جگر N
932 میخوا N : - L
933 میخوا N : - L
934 میخوا L : - N

[غزل 67][935]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعلن]

A10b, Ü8b

338 شوخ چشمی که به صد عشوه[936] و فن بینیدش[937]
صـــد گرفتار به هر گوشـــه چو من بینیدش[938]

339 جانبِ لالـه‌رخان هرکـه رَود جامـهٔ چاک[939]
زود باشـــد کـه همان جامـه کفن بینیدش[940]

340 چشـــم برهم زدنش می‌کُشَـــدم ای مردُم[941]
کشـــته کردید و[942] یکی چشـــم زدن بینیدش[943]

341 گفتمش گر به مَنَت نیســـت ســـخن ســـویم بین
دید ســـویِ دگر و گفت ســـخن بینیدش[944]

L216b

342 ســـیفیِ خســـته که آواره شـــد از عشـــقِ بتان
پس غریب اســـت که دیگر به وطن بینیدش[945]

---

935 این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
936 عشوه A L N : عشق Ü
937 بینیدش A L N : در بیندبیندش Ü
938 بینیدش A L N : در بندش Ü
939 چاک A L Ü : پاک N
940 بینیدش A N : بینید L : در بندش Ü
941 زدنش می‌کشدم ای مردم A L N : بر زدنش می‌کشد مردم را Ü
942 و A N : - L Ü
943 بینیدش A N : بینید L : در بندش Ü
944 بینیدش A L N : در بندش Ü
945 در نسخهٔ N چهارمین و پنجمین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است

[غزل 68][946]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

N13[b]

343 به دل گفتم مرو در زلفِ او بیش
ولی نگذاشت او راهِ کجِ خویش

344 لبش نی[947] گفت از او چون بوسه[948] جُستم
جراحت‌هاست بر جانم از آن نیش[949]

345 نخواهم غیرِ رسوایی از این پس
نمی‌دانم مرا تا چیست در پیش

346 همه مشتاق[950] را اندیشهٔ توست[951]
تو عاشق می‌کُش[952] و از کس میندیش

347 همی‌گویی[953] گدایِ ماست سیفی
کرم‌ها می‌کُنی سلطانِ درویش

[946] این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
[947] نی A L N : نه Ü
[948] بوسه A Ü : بوس L : نوش N
[949] نیش A L N : بیش Ü
[950] مشتاق L : عشاق A N Ü
[951] توست A L N : نیست Ü
[952] می‌کش A L N : می‌کشی Ü
[953] همی‌گویی L N Ü : همی‌گوی A

[غزل 69][954]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

A11[a], Ü9[a]

348 رَود هرجا رَود[955] آن تُرکِ بدکیش
حبابِ اشکِ ما[956] چون خیمه در[957] پیش

349 به هرجا مجلس[958] افروزد مهِ من
ز خجلت شمع میگیرد سرِ خویش

350 مبین مسکینیِ خالِ[959] سیاهش
که آن مسکین[960] به صد خون نیست درویش[961]

351 سیه شد روزِ من از زلفت ای ماه[962]
مپوش آن روی و از رویِ من اندیش[963]

L217[a]

352 به سیفی نازِ تو هرچند بیش است
نیازِ اوست[964] جانا بیش از آن[965] بیش

---

954 این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
955 رود A L N : دوان Ü
956 ما A L N : من Ü
957 در A Ü : - L N
958 مجلس A L N : مجلسی Ü
959 مسکینی خال A L N : مشکین خط و خال Ü
960 مسکین A Ü : هند و L N
961 نیست درویش A L N : هست در پیش Ü
962 ماه A L N : یار Ü
963 مپوش آن روی و از رویِ من اندیش L : مپوش آن روز روزِ من بیندیش A Ü : مپوش آن رو و از روزِ من اندیش N
964 اوست A L N : دست Ü
965 آن A Ü : - L N

[غزل 70][966]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

İ130a

353 هـرچـنـد مـیکُـنـم نـظـر از روی احـتـیـاط
چون بوریـا فروش مهی نیسـت در بسـاط

354 هـرگـه لـبـاسِ خـود کُـنـم از بـوریـا فـروش
دیـگر بـه هیـچ جـامـه نمـیگـنجم از نشـاط

355 بر خویش چون حصـیر بـه هیچم ز حسـرتش
بـا هـرکـه افـکـنَـد مـهِ مـن طـرحِ اخـتـلاط

356 تـا سـینـۀ مرا نشـکـافـد چو نـی بـه تیـغ
نـگُشـایـدم دل و نـدهـد دسـتِ انـبسـاط

357 خس را بـدار خوار کـه در دیـده مَـی خلـد
سـیفی بـه کویِ دوسـت قدم نـهْ بـه احتیـاط

[966] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 71][967]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

A11[a], L217[a], N14[a], Ü9[a]

358
در دو زلفِ تو کــه شـــــد دامِ[968] گرفتــارىِ دل
جاىِ گنجیدنِ مو[969] نیســـــت ز بســـیارىِ دل[970]

359
ســـینــه بشْـــکــافم و بیرون[971] فکنم این دلِ زار
طــاقتم نیســـــت کــه دیگر شـــنوم زارىِ دل[972]

360
دل کـه در زلفِ تو آویخت دلیل اســـت[973] مرا
بر پریشـــــانیِ احوال و[974] نگونســـــارىِ دل[975]

361
چند جویم[976] دلِ گم کرده در آن کوى که[977] هست
بیمِ گم کردنِ خویشـــم ز طلبکـارىِ دل[978]

362
دردِ دل چنـد کُنی پیشِ طبیبان ســـیفی
کــه مســـیحـا نـکُنـد چـارۀ بیمـارىِ دل

---

[967] این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
[968] شد دام A L N : جاى Ü
[969] مو A L N : دل Ü
[970] دل A N Ü : - L
[971] بیرون L N : برون A Ü
[972] دل A Ü : - L N
[973] دلیل است A L N : دلی نیست Ü
[974] و A L N : - Ü
[975] دل A N Ü : - L
[976] جویم A L Ü : گویم N
[977] که L N Ü : - A
[978] دل N Ü : - A L

[غزل 72][979]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

363 ای تـرا چـون دلِ عشّـــاق پـریشـــان کــاکـل M4[a]
قــامـتــت فتنــه و ســـر فتنــهٔ دوران کــاکـل[980]

364 بر تو ظـاهر شـــوَد[981] ای دیـدهٔ روشـــن کـه مرا
گشـــت آن چشـــمِ ســیه ظاهر و پنهان[982] کاکل[983]

365 همچو دودیســـت کـه بر گردِ ســـرِ شـــمع بوَد M4[b]
حلقـه حلقـه بـه[984] ســـرِ آن مـهِ[985] تـابـان کـاکـل

366 در ســـرِ مـن هـوسِ کـاکـلِ او خـواهـد بـود A11[b]
ســـر چـو بـربــاد رَود در هـوسِ آن کــاکـل[986]

367 روزِ ســیفی ســیه از کاکلِ مشــکینِ تو شـــد L217[b]
که ترا هســت ســیه چون شــبِ هجران کاکل[987]

[979] این غزل در نسخهٔ İ وجود ندارد
[980] کاکل Ü A M : کا L : - N
[981] شود A L M N : شده Ü
[982] پنهان A L M N : نهان Ü
[983] کاکل A M N : کا Ü L
[984] به A L M N : - Ü
[985] مه A L M N : - Ü
[986] در نسخهٔ M سومین و چهارمین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است
[987] کاکل L M : کا A : - Ü N

[غزل 73][988]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

N14b, Ü9b

368 چـگـونـه رویِ تـو بـینـم دوبـاره حـیـرانـم
کـه در نـظـارهٔ اوّل هـمـی‌رَود جـانـم

369 بـدین خوشـم کـه زد آتش بـه دل فراق مرا
کـه روشـنـت شـوَد ای شـمع سـوزِ پنهـانم

370 به هجر سـاخته‌ام چون نمی‌رسـم[989] به وصـال
بـه درد هسـت مرا خو چو نیسـت درمـانم

371 ز خویِ بـد مـهِ من زلفِ خود بُرید کـه بـاز
شـوَد مشـوّش از آن خـاطـرِ پـریشـانـم

372 ز خـوف و بـیـمِ رقـیـبـان نـمـی‌تـوانـم دیـد
دهـانِ آن مـه و تـدبـیـرِ آن[990] نـمـی‌دانـم

373 چرا[991] بـه تیغِ جفـا خون نریخـت سـیفی را
چو هیچ دسـتِ مرا شـوق[992] گشـتـهٔ آنم

---

988 این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
989 چون نمی‌رسم A L N : چون میرسیم Ü
990 پر آن A L Ü : پر این N
991 چرا A L N : چر Ü
992 شوق A N Ü : شوق و L

[غزل 74][993]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

374 چو شب زآن روزِ عیشِ خویشتن را[994] تار[995] می‌بینم
که ماهِ خویش را در هفته‌ای یک بار می‌بینم

375 خدا را ای اجل رنجِ فراقش بر من آسان کُن
که جان بُردن ز دستِ[996] هجرِ او دشوار[997] می‌بینم[998]

376 اگر گویم رُخت را مهر و مه نبْوَد عَجب چون من
نمی‌دانم چه می‌گویم که[999] آن رخسار می‌بینم[1000]

377 به دشمن می‌نماید دوستی و جَور و[1001] کین با[1002] من L218a
نبیند هیچ دشمن آنچه من از یار می‌بینم

378 منال از[1003] جَور و[1004] کینِ آن پری بسیار شد سیفی N15a
که در عشقِ پری‌رُویان[1005] از این بسیار می‌بینم[1006]

---

993 این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
994 را L N Ü : - A
995 تار A L Ü : بار N
996 دست A L N : - Ü
997 دشوار A L N : بسی دشوار Ü
998 می‌بینم Ü : - A L N
999 که L : چو N
1000 می‌بینم N : می- L // این بیت در نسخه‌های A و Ü وجود ندارد
1001 و A L N : - Ü
1002 با A L N : بر Ü
1003 از A L Ü : ار N
1004 و A L N : - Ü
1005 پری‌رویان A L N : پری‌رویا Ü
1006 می‌بینم L Ü : می A : - N

[غزل 75][1007]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

A12[a]

379 بـه امـیـدی کـه رخِ شـــاهســـواری بـیـنـم
شـــاد کـردم اگـر از دور غـبـاری بـیـنـم

380 دســـتِ خود کـاش بـه خونم بَنَگـارد تـا من
خونِ خـود ریـخـتـه بـر دســـت نـگـاری بینم

381 حســـرتم کم نشَـوَد گرچـه ز گـل‌رخســـاران
بـی‌گُـلِ رویِ تـو هـر لـحـظـه مـزاری بـیـنـم

382 میرم از غصَّـــه کـه نـاگـه[1008] نبُوَد عـاشـــقِ او
هـرکـجـا دل‌شـــده‌ای عـاشـــقِ زاری بـیـنـم

383 چون کَشی تیغِ ستم[1009] روی متاب از[1010] سیفی
کـه اگر کُشـــتـه شَـــوم رویِ تو بـاری[1011] بینم

[1007] این غزل در نسخه‌های İ، L و M وجود ندارد
[1008] ناگه A N : تا کس Ü
[1009] ستم N : جفا Ü A
[1010] متاب از A N : نتابد Ü
[1011] باری A N : یاری Ü

[غزل 76][1012]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

L218a

384 روزِ عید اســـت و[1013] نخواهم کـه قراری گیرم
تـا بـعـیـدی بـه هـمـه خـویـش کـنـاری گـیـرم

Ü10a

385 شـــب نبُرد از هوسِ دیـدنِ آن مـه خوابم[1014]
که[1015] شـوَد روز و[1016] سـرِ راه گذاری گیرم[1017]

386 تـا بـه کـویَـش نـبُـوَد آمـدنـم بـیتـقـریـب[1018]
خویش را[1019] هر نفَســـی همرهِ یـاری گیرم

387 تـا کســـی را نشَـــوَد نـام نـگـارم[1020] معلوم
هـر زمـانـی بـه زبـان نـام نـگـاری گـیـرم

N15b

388 هیچ عیدی بِهْ از این نیســـت که ســـیفی امروز
ســـاغرِ[1021] مَی ز کفِ لالـه غـداری گیرم

1012 این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
1013 و L : - Ü N A
1014 خوابم N L A : خواهم Ü
1015 که N L A : چو Ü
1016 و N L A : - Ü
1017 گیرم Ü N A : - L
1018 بی‌تقریب N L A : بی‌تغریب Ü
1019 را N L A : - Ü
1020 نام نگارم Ü L A : نام نگاری N
1021 ساغر N L A : ساغری Ü

[غزل 77][1022]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

389 گرچــه بِــهْ هر نظری از ســـرِ جــان میگــذرم
چون[1023] رَسم پیشِ تو بیخواست روان[1024] میگذرم[1025]

390 هــرکــه از جــان گــذرد حــالِ مــرا مــیدانــد
که من از پیشِ تو[1026] ای شوخ چهسان میگذرم[1027]

391 تــا نــدانــنــد کــه بــا او نــگــرانــیســـــت[1028] مــرا
چشـــم از او بســـته و هر ســـو نگران میگذرم[1029]

A12b, L218b

392 چون نگریَم چــه کُنم کــآن[1030] گــلِ رعنــا بر من
می کُند خنده اگر اشـــــکفشــــان میگذرم[1031]

393 رازِ مــن تــا نشَـــــوَد زود عــیــان در کــویَــش
دیــر دیــر آمــده از خــلــق نــهــان مــیگــذرم

394 گفتــهای گر گــذری خونِ تو ریزم ســـیفی
دمبـــهدم بــر ســـــرِ کــویِ تــو از آن مــیگــذرم

1022 این غزل در نسخههای İ و M وجود ندارد
1023 چون A L N : چو Ü
1024 بیخواست روان A L N : ای مه به روان Ü
1025 میگذرم A L Ü : - N
1026 من از پیش تو A L N : تو پیش منی Ü
1027 میگذرم A : میگذر L : - Ü N
1028 نگرانیست A L N : نگران است Ü
1029 میگذرم A N Ü : - L
1030 کآن A N Ü : چون L
1031 میگذرم A L Ü : می N

[غزل 78][1032]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

İ113a

395 هرکـه را بینم از آن مـه خبری میپرســم
چـون از او مـیگـذرم از دگـری مـیپـرســم

396 تـا بـر آیـد مـگـر از مـاهِ من آنـجـا ســخـنی
هر زمـان قصّـــهٔ زیبـا بـه ســری میپرســم

397 مـینــهـم پـیـشِ قـدح رازِ دلِ خـود بـه مـیـان
چـارهٔ درد ز خـونـیـن جـگـری مـیپـرســم

398 تـا بـوَد کز[1033] دهنـی نـامِ بـتِ خـود شــنـوم
هـر زمـان نـامِ یـکـی ســیـمبَری میپرســم

399 گر بپرســد ز تو ســیفی ســخنی رویِ مهتاب
کین ســخن از تو براىِ نظری میپرســم

[1032] این غزل در نسخه‌های A، M، N و Ü وجود ندارد
[1033] کز L : از İ

[غزل 79][1034]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

A12b, N15b, Ü10a

400 پیش از این گرچه به بویت[1035] رخِ گل می‌دیدیم
چون گلِ رویِ تو دیدیم[1036] از او[1037] واچیدیم

401 ای مهِ نو به خمِ ابرویِ آن شوخ نگر[1038]
پیشِ ما لاف مزن پیشِ ترا هم دیدیم

L219a

402 ساقیا[1039] بی‌لبِ او نیست سرِ مَی ما را
گر همه آبِ حیات است به تو نچْشیدیم

N16a

403 مُردم از هجر و ز من یاد نکردی[1040] هرگز
ما به یادی[1041] مگر ای دوست نمی‌ارزیدیم

İ113b

404 بُرد خوابِ اجل از خاکِ درَت سیفی را
عمرها بود کز این واقعه می‌ترسیدیم

1034 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1035 به بویت A İ L N : به بوید Ü
1036 دیدیم A İ L N : دیدم Ü
1037 او İ L N Ü : - A
1038 نگر L : دگر A İ N Ü
1039 ساقیا A L N Ü : قیا İ // اولین هجای این کلمه در نسخهٔ İ خراب شده‌است
1040 یاد نکردی A İ L N : یادی Ü
1041 ما به یادی A L N Ü // این قسم در نسخهٔ İ خراب شده‌است

[غزل 80][1042]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعلن]

405 چون[1043] دم از مهر زنم[1044] تیغ کَشـــد بر جـانم
منِ مســـکین گنــهِ خـویش همـین مـی‌دانم[1045]

406 بر فلک شـــد ســـرَم[1046] از رهگذرِ[1047] مَهرویـان Ü10b
دارم ایــن مــرتــبــه تــا در قــدمِ ایشــــانـم[1048]

407 ریختی خونِ من[1049] ای اشک و[1050] به خود[1051] گر مَی لیک
زود بـاشـــد کـه بـه خـاکِ ســیهت[1052] بنْشـــانم

408 گُفْتِیَمْ[1053] جانِ تو این اســت و[1054] نمودی لبِ خویش
آفـریـن بــاد عَـجـب خـوب نـمـودی جــانـم[1055]

409 چنـد گویی[1056] کـه بگو حـالِ دلِ خود ســیفی
این[1057] که گفتم به تو پس چیست غزل می‌خوانم[1058]

[1042] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[1043] چون A İ L N : چو Ü
[1044] زنم A İ L N : زن Ü
[1045] همین می‌دانم A L N Ü // این قسم در نسخهٔ İ خراب شده‌است
[1046] شد سرم A İ L N : بر شدم Ü
[1047] رهگذر A İ L N : رهگذاری Ü
[1048] ایشانم A L N Ü // این قسم در نسخهٔ İ خراب شده‌است
[1049] خون من A İ L N : من خون Ü
[1050] و L N : - A İ Ü
[1051] خود A İ L N : خون Ü
[1052] سیهت A İ L N : سهت Ü
[1053] گفتیم A İ L N : گفتش Ü
[1054] و İ L N : - A Ü
[1055] جانم A İ L N : لب خویش Ü
[1056] گویی İ L N : گوی A Ü
[1057] این A L N Ü // این قسم در نسخهٔ İ غیر قابل خواندن است
[1058] می‌خوانم A L N Ü // این قسم در نسخهٔ İ غیر قابل خواندن است

[غزل 81][1059]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

A13[a], Ü12[a]

410 گر بـه عشــقِ صــنمی نیســت گرفتــار دلم
چون[1060] رخش دید چرا می‌رود[1061] از کار دلم[1062]

İ114[a]

411 بــهــرِ آزارِ دلــم چــنــد کُــنــی بــیــزاری
جــانِ مــن بــهــرِ خــدا بــیــش مــیــآزار دلــم

L219[b], N16[b]

412 مـرو و بـر دلِ مـن بـاز منَـه[1063] بـارِ فـراق
کـه نـدارد بـه خـدا طـاقـتِ ایـن بـار دلـم

413 کــارِ زهّــاد جز انـکــارِ رخِ خوبــان نـیســت
لله الحمـد کـه دور اســت از این کــار دلم[1064]

414 کم نشـد مهرِ تو یک ذره ز[1065] دل سـیفی را[1066]
گرچـه از تیغِ جفـاىِ تو شـــد افکـار دلم[1067]

1059 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1060 چون A İ L Ü : چو N
1061 می‌رود A İ L N : مرود Ü
1062 دلم A L N : - Ü // این قسم در نسخهٔ İ خراب شده‌است
1063 من باز منه A İ N Ü : بار منه چون L
1064 دلم A İ N Ü : - L
1065 ز A L N Ü : از İ
1066 را A L N Ü : - İ
1067 دلم A İ L N : - Ü

[غزل 82][1068]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

415 هرکــه را بینم ســـخن بــا او ز هرجــا می‌کُنم
تــا کُنــد ذکرِ تو صـــــد تقریــب پیــدا می‌کُنم[1069]

416 می‌شـــنیـدم کز تمـاشـــــایِ رخش جـان می‌رَود
می‌رَود اینـک مرا جـان و[1070] تمـاشـــا می‌کُنم[1071]

417 چون[1072] ز دوری[1073] کارِ من خواهد به رسوایی[1074] کشید
خویشتن را هم در این[1075] نزدیک رسوا می‌کُنم[1076]

418 می‌شـکافم دل که[1077] تا[1078] بیند سـگش داغِ درون[1079]
یــافـتـم یــاری دلِ خــود را بــه او وا مــی‌کُـنـم

419 از فغان و آهِ دل[1080] پیشِ سـگش سـیفی چه سـود
در نمی‌گیرد به او[1081] هرچند از اینها[1082] می‌کُنم

1068 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1069 می‌کنم A İ L N : می Ü
1070 و A İ L N : می Ü
1071 می‌کنم A İ Ü : - L N
1072 چون A İ L N : چو Ü
1073 دوری A İ L N : دور این Ü
1074 به رسوایی İ L N : به رسوای A Ü
1075 این A İ L N : - Ü
1076 می‌کنم A İ L Ü : - N
1077 دل که A L N Ü : سینه İ
1078 تا A İ L N : - Ü
1079 درون A L N Ü : دلم İ
1080 دل İ L N : من A Ü
1081 به او L N : در او A İ Ü
1082 از اینها A İ L N : پنهان Ü

[غزل 83]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ114b, M4b, Ü12b

420 رفت یار و مهربانِ[1083] دیگران شد چون کُنم
رفته رفته ماهِ من نامهربان شد چون کُنم[1084]

421 آنکه[1085] ابرویش مرا خوش‌تر نمودی از هلال
تا نظر کردم ز چشمِ من نهان شد چون کُنم[1086]

L220a, M5a, N17a

422 ناصحم گفتی[1087] مشو عاشق که رسوا می‌شَوی
پندِ او نشْنودم و[1088] آخر همان[1089] شد چون کُنم[1090]

423 تا توانستم منِ بیچاره مهرش رازِ خلق
داشتم پنهان ولی آخر عیان شد چون کُنم[1091]

A13b

424 مردمان گویند[1092] سیفی کم کن این[1093] آه و فغان
وه که عمرم در سرِ آه و فغان شد چون کُنم

1083 مهربان A İ L M N : مهریان Ü
1084 کنم A İ L M Ü : - N
1085 آنکه A İ L M N : آن ک Ü
1086 کنم A İ L M Ü : - N
1087 گفتی A L N Ü : گفتا İ M
1088 نشنودم و A L M N Ü : نشنیدم İ
1089 همان A L M N Ü : همچنان İ
1090 شد چون کنم A İ L M : شد چون N : خواهم شد Ü
1091 چون کنم İ M : - L N // این بیت در نسخه‌های A و Ü وجود ندارد
1092 گویند A İ L M N : گو که Ü
1093 این A İ L M N : - Ü

[غزل 84][1094]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

425 آرزو دارم کـه در کویِ تو یـاری بـاشــــدم[1095]
تـا[1096] طفیـلِ او مگر آنجـا گـذاری[1097] بـاشــــدم

426 مـیرَوم از بـیقـراری هـر زمـان در کـویِ او
یـک زمـان هم کـاشـــکی آنجـا قراری بـاشــــدم[1098]

427 گفتـهای هرکـه رُخم بینـی مشـــو بـیاختیــار
گَی شَـــوم[1099] هرگز چنین گر اختیـاری بـاشــــدم

428 خاکِ راهش گشتم و بگْذشت[1100] از من همچو باد[1101]
شـــایـد ارزین رهگذر بر دل غبـاری بـاشــــدم[1102]

429 گر ز آبِ چشـــم دریا شـــد کنارم باک نیســـت[1103]
چشـــمِ آن دارم کز این دریـا کنـاری بـاشــــدم[1104]

430 گفتم ای گـل بیتو ســـیفی هســـت نـالان بلبلی
گفت میباید کز این[1105] بلبل هزاری باشـــدم[1106]

1094 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1095 باشدم A İ L N : ما شدم Ü
1096 تا A İ L N : با Ü
1097 گذاری A İ L N : گذار Ü
1098 باشدم A İ L Ü : باشد N // در نسخهٔ Ü مصراعهای دومِ بیتهای اول و دومِ این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفتهاست
1099 شوم İ L N : شود A Ü
1100 بگذشت A İ L N : نگذشت Ü
1101 از من همچو باد L N : بر من همچو باد İ : از پیشم چو باد A Ü
1102 باشدم A İ Ü : - L N
1103 باک نیست A L N Ü : نیست باک İ
1104 باشدم A İ Ü : باشد N : با L
1105 کز این İ L N Ü : از این A
1106 باشدم A İ L Ü : باشد N

[غزل 85][1107]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ115a

431 پـای از سـرکرده سـوی دل‌ربـایی[1108] می‌رَوم
بر سـرِ آن کوی هر سـاعت به پایی[1109] می‌رَوم

L220b, N17b

432 بـر امـیدِ آنـکـه بـیـنـم در گـذر آن مـاه را
ره بـه کویَش افکنم هرگـه[1110] بـه جایی[1111] می‌رَوم

433 تـا ز تنـهـا رفتنم ظـاهر نـگردد عشـقِ او
سـویِ آن بیگانه‌وش[1112] با آشـنایی[1113] می‌رَوم[1114]

434 عشـقِ بدخویان بلایِ جان و[1115] من از دسـتِ دل
تـا کـدامین روز آخر در بلایی[1116] می‌رَوم[1117]

435 دردِ سـیفی را دوا جز مرهمِ وصـلِ تو نیسـت
وه که از[1118] کویَت به دردِ[1119] بی‌دوایی[1120] می‌رَوم

1107 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1108 دل‌ربایی İ L N : دل‌ربای A Ü
1109 به پایی İ L N : به پای A Ü
1110 هرگه A L N Ü : هرجا İ
1111 جایی İ L N : جای A Ü
1112 بیگانه‌وش A İ L N : بیگانه Ü
1113 با آشنایی İ L N : با آشنای A : به اشنای Ü
1114 می‌روم A İ Ü : - L N
1115 و A İ L N : - Ü
1116 بلایی İ L N : بلای A Ü
1117 می‌روم A İ N Ü : - L
1118 از A L N Ü : در İ
1119 به درد A İ L N : به دردی Ü
1120 بی‌دوایی L N Ü : بی‌دوای A : بی‌نوایی İ

[غزل 86][1121]

[هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

A14[a], Ü11[a]

436 با یار چه‌ســـــان حـالِ دل[1122] خویش رســـــانم
حـالم چو بـه نـوعیســـت کـه گفتن نتوانم

437 نـه[1123] در دلم آرام و نـه در ســـینـه قراری
صـــبری کـه مرا بـود[1124] کجـا رفـت نـدانم

İ115[b]

438 فـکرِ دهنـت گر بَرَدَم هیـچ عَجـب نیســـت
جـایی[1125] کـه نیـابنـد دگر[1126] نـام و نشــــانم

Ü11[b]

439 در کـویِ بتــان گـرچـه شــــوَد خـاک تـنِ مـن
خـود را نـتـوانـم کـه از ایـن کـو گـذرانـم[1127]

440 جانا[1128] چه کَشـی تیغ که سـیفی ببر[1129] از من
از[1130] تو نبرم گر برســـد[1131] کـار بـه جـانم

1121 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1122 دل A İ L N : - Ü
1123 نه A İ N Ü : نی L
1124 بود A İ L N : بودی Ü
1125 جایی A İ L N : جای Ü
1126 دگر İ L N : از او A Ü
1127 گذرانم A İ L N : گذارانم Ü
1128 جانا A İ L N : جان Ü
1129 ببر A İ L N : مبر Ü
1130 از A L N : گر من از Ü
1131 برسد A L N Ü : چه رسد İ

[غزل 87]

[هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

441 M5a
هـر روز بـه کـویِ تـو رســـیـدن نـتـوانـم
روزی کـه رسـم ســویِ[1132] تو دیـدن نتوانم

442 L221a, N18a
شـــب هـمدمِ مـن[1133] آه بـوَد آه از آن روز
کـز دســـتِ غـمـت آه کشــیـدن نـتـوانـم

443
تو با[1134] همه در گفت و[1135] شــنید[1136] و منِ محروم
آوازِ تــو از[1137] دور شــــنـیـدن نـتـوانـم

444
زین‌ســـان کـه بـه دامِ ســرِ زلفِ تو فتـادم
گـر مـرغ شَــوم نـیـز پـریـدن نـتـوانـم

445
هردَم چه[1138] گَشــی تیغ که سـیفی ببر[1139] از من
چـون از تـو بـه صــــد تیـغ بُـریـدن نتوانم

1132 سوی İ L N : روی A M Ü
1133 من A İ L M N : - Ü
1134 تو با A L M N Ü : با تو İ
1135 و A İ L M N : - Ü
1136 شنید İ L M N : شنود A Ü
1137 تو از A İ L M N : از تو Ü
1138 چه A İ L M N : - Ü
1139 ببر A L M N Ü : برو İ

[غزل 88][1140]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

446 بِهْ از جان است جانانی که دارم İ116[a]
فدایِ او کُنم جانی که دارم

447 چو بینم[1141] چاکِ دامانش نماند
دُرستی در گریبانی که دارم

448 از آن ترسم که بر خاکم نشاند
غمِ سروِ[1142] خرامانی که دارم[1143]

449 ندارم ناله و افغان ز دلدار A14[b]
ز دل دارم هر افغانی که دارم

450 هنوز آشفتهٔ زلفِ بتانم
بدین حالِ پریشانی که دارم

451 مباش ایمن ز اشک و آهِ[1144] سیفی
بترس از تیرِ[1145] بارانی که دارم

1140 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1141 چو بینم İ L N Ü : چو چو بینم A
1142 سرو A İ L N : سر Ü
1143 در نسخه‌های A و Ü دومین و سومین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است
1144 اشک و آه L : آه و اشک A İ N : آه اشک Ü
1145 از تیر A İ L N : - Ü

[غزل 89][1146]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

L221b, N18b

452 صـــــد بـلا هـر نـفـس از مـاه لـقـایـی دارم
منِ محنـت زده یـا رب چـه بلایی[1147] دارم[1148]

453 گر بوَد پیرهنم چاک[1149] عَجب نیســـت کـه من
چاکـها در[1150] جگر از تنـگِ قبایی[1151] دارم[1152]

454 جایِ من بود[1153] ســـرِ کویِ تو تا[1154] دورم از آن
زار مـیـنـالم و این نـالـه ز جـایی[1155] دارم[1156]

Ü12a

455 تـا گـدا دور فـتـاد از درت ای شـــاهِ بـتـان
هـرگـزت یـاد نـیـآمـد کـه گـدایی[1157] دارم[1158]

456 همچو ســـیفی بـه جفـایِ تو نهم دل نـاچـار
تو نـه آنی کـه ز تو چشـــمِ وفـایی[1159] دارم

[1146] این غزل در نسخه‌های İ و M وجود ندارد
[1147] بلایی L N : بلای Ü A
[1148] دارم A N Ü : دا L
[1149] پرهنم چاک A L N : چاک پرهنم Ü
[1150] در A L N : ادر Ü
[1151] قبایی A L N : قبای Ü
[1152] دارم A N Ü : دا L
[1153] بود A L N : - Ü
[1154] تو تا A N : تو و L : - Ü
[1155] جایی A L N : جای Ü
[1156] دارم A N Ü : دا L
[1157] گدایی A L N : گدای Ü
[1158] دارم A L Ü : دار N
[1159] وفایی A L N : وفای Ü

[غزل 90][1160]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A15[a], İ116[a], Ü10[b]

457 بوَد عیدِ من[1161] آن روزی که سازد یار قربانم
بِهْ از[1162] قربان شدن پیشِ رُخش عیدی نمی‌دانم

458 بعید[1163] آزاد باشند[1164] اهلِ زندان[1165] وه[1166] چه عید است این
که عالم بی‌جمالِ یوسفِ خود گشت زندانم[1167]

459 مخوانیدم به سویِ عیدگاه از[1168] کعبهٔ کویَش[1169]
که من بهرِ نماز از قبلهٔ خود رو[1170] نگردانم

460 به رغمِ من رقیبان تا به گی خواهند از او عیدی[1171]
ندانم کین[1172] دل‌آزاران[1173] چه می‌خواهند[1174] از جانم

461 به روزِ عید[1175] اگر آن ماه قربان سازدم سیفی
دعایِ جانِ او می‌گویم و تکبیر می‌خوانم

[1160] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[1161] عید من A İ L N : من عید Ü
[1162] به از A L N Ü : به‌جز İ
[1163] بعید A L N Ü : به بند İ
[1164] آزاد باشند L N : آزاد باشد A İ : باشد از او Ü
[1165] زندان A İ L N : دل Ü
[1166] وه A L N : و İ : - Ü
[1167] زندانم İ L N Ü : حیرانم A
[1168] از A L N Ü : - İ
[1169] کویش A İ L Ü : خویش N
[1170] قبلهٔ خود رو İ L N : قبله روی خود A Ü
[1171] عیدی A İ L N : عید Ü
[1172] کین L N Ü : این A İ
[1173] دل‌آزاران A İ L N : دل‌آزارا Ü
[1174] می‌خواهند A İ L N : مخواهند Ü
[1175] عید A İ L N : عیدی Ü

[غزل 91][1176]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A14[b], N19[a], Ü12[a]

462 ز سنگِ آن پری‌رُو گی به روز[1177] جنگ بگُریزم
چو من دیوانهٔ اویم چرا از سنگ بگُریزم

İ116[b]

463 من از سنگین[1178] دلی‌هایِ[1179] بتان دیدم[1180] جفا چندان[1181]
که چون[1182] بینم بُتی[1183] زآنجا به صد فرسنگ بگُریزم[1184]

464 به بانگِ[1185] چنگ[1186] مَی ده ساقیا کامروز[1187] می‌خواهم
ز دستِ غم چو مطرب در پناهِ چنگ[1188] بگُریزم[1189]

465 به کویِ دوست[1190] ننگِ[1191] دشمنان تا گی[1192] گشم سیفی
گُشم خود را از این ناموس[1193] یا از ننگ بگُریزم[1194]

1176 این غزل در نسخه‌های L و M وجود ندارد. // این غزل ناتمام است.
1177 به روز İ N Ü : به روزی A
1178 سنگین A İ Ü : سنگی N
1179 دلی‌های İ N : دلی‌ها A : دل‌های Ü
1180 دیدم A N Ü : دارم İ
1181 جفا چندان A İ N : - Ü
1182 چون A N Ü : گر İ
1183 بتی A N Ü : تنی İ
1184 بگریزم A İ N : - Ü
1185 به بانگ İ N : به ببانگ Ü : بنانگ A
1186 چنگ İ N : چنگ و دف A Ü
1187 ساقیا کامروز İ N : که من امروز A Ü
1188 چنگ A İ N : - Ü
1189 بگریزم A İ Ü : - N
1190 دوست A İ N : - Ü
1191 ننگ A İ N : نک Ü
1192 کی A İ N : - Ü
1193 ناموس A İ N : - Ü
1194 بگریزم A İ Ü : - N

[غزل 92][1195]

[متقارب مثمن محذوف: فعولن فعولن فعولن فعل]

A15ª, İ117ª, L222ª, Ü10ᵇ

466 ز لعلت[1196] کرم دل گشد سوی جام
حلالِ خدا باد بر من حرام

467 به ابروی او لاف زد ماهِ نو
ولی مانْد دعوی او ناتمام

468 پیامی از او دادی ای[1197] بادِ صبح
هزار آفرین صد صباح و سلام[1198]

469 دلا تا نسوزی به سودای او
ترا هست در عاشقی کار خام

470 به یادِ رخ و زلفِ مهطلعتان
چو سیفی به سر[1199] می‌برم[1200] صبح و[1201] شام

1195 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1196 لعلت L : لعلش A İ N Ü
1197 ای A İ L N : - Ü
1198 صد صباح و سلام N Ü : صد صباحت سلام L : صد صبا صد سلام İ : صباح و سلام A
1199 به سر A İ L N : سری Ü
1200 می‌برم A L N Ü : می‌بری İ
1201 و A İ L N : - Ü

[غزل 93][1202]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

İ113b

471 یکی از دردمندانِ تو ماییم
بیا تا دردمندی‌ها نماییم

472 ترا گر جنگ ما را آشتی‌هاست
تو گر بیگانه‌ای ما آشناییم

473 به کویَت می‌دهم جا دیگران را
نپنداری که ما ازهم جداییم

474 غمت را با دلم پیوندِ جا نیست
نمی‌گویی که ما خود از کجاییم

475 سگانِ کویِ او را دید سیفی
بگفت ای دوستان ما از [ ][1203]

[1202] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1203] این قسم خراب شده است

[غزل 94][1204]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ114a

476 نسبتِ خورشید با رخسارِ آن مه چون کُنم
هیچ نسبت نیست کارِ ناموجّه چون کُنم

477 من گدایِ کویِ اویم لیک آن سلطانِ حسن
خوش ندارد با منِ درویشِ الله چون کُنم

478 گفته‌ای یک روز آیم بر سرِ راهِ وفا
شد تنم خاک و نمی‌آیی بر [ ][1205] چون کُنم

İ114b

479 در رهِ عشق آیدم افسانهٔ ناصح به یاد
لیک آن ره را بدین افسانه کوتهْ چون کُنم

480 گفته‌ای سیفی شبِ غم نیست بی‌صبحِ نشاط
گر نمانم زنده امشب تا سحر که چون کُنم

1204 این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
1205 این قسم خراب شده است

[غزل 95][1206]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ115a

481 یک زمان بی‌یارِ لیلی‌وش قراری نیستم
کُشته‌ام در عشقِ مجنونی که یاری نیستم

482 چون معیّن نیست راهِ آمدن آن شوخ را
حسرتی دارم که بر هر رهگذاری نیستم

483 شرمَم آید هرکه در کویِ تو می‌بیند مرا
زآنکه می‌داند که جز عشقِ تو کاری نیستم

484 با وجودِ آنکه می‌دانم نخواهی آمدن
بس که مشتاقم به تو بی‌انتظاری نیستم

485 گفته‌ای سیفی چرا عشقِ بتان کرد اختیار
من نَیَم راضی و لیکن اختیاری نیستم

[1206] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 96][1207]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

İ115b

486 دلم بُردی و در بندِ جفا بودی ندانستم
نمودی مهر امّا بی‌وفا بودی ندانستم

487 غلط بود آنکه می‌گفتم ترا آرامِ جانِ خود
تو خود از مهرِ جانِ من بلا بودی ندانستم

488 شکستی عهد و پیمان و وفا با دیگران بستی
چنین بیگانه‌وش ناآشنا بودی ندانستم

489 مرا کُشت اینکه آگه نیستم امروز از حالت
از این غم سوختم کامشب کجا بودی ندانستم

490 دعایِ قتلِ من کرد آن پری‌رخسار و می‌گوید
تو سیفی را هلاکِ این دعا بودی ندانستم

[1207] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 97][1208]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

İ116b

491 خرابِ یـک نگـاهم جـانـبِ مـاهی کـه میآیم
ولی دیـدن میسّـــر نیســـــت هم گـاهی کـه میآیم

492 مـگـر از رهگـذارِ مـن غـبـارِ خـاطـری دارد
کـه میگردانـد از من روی در راهی کـه میآیم

493 عنـانِ اختیـارِ خویش تـا دادم بـه دســـــتِ دل
دگر بیاختیـارم ســـویِ دلخواهی کـه میآیم

494 دلم چنـدان بلا دیـدســـــت در چـاهِ زنخـدانش
کـه میلرزد مرا دل بر ســـرِ چـاهی کـه میآیم

495 بـه فریـادم چو ســـیفی در فراقت دار معذورم
بـه کویَت هر زمـان بـا نـالـه و آهی کـه میآیم

[1208] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 98][1209]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

M5a

496 بــاز مـیخـواهم کــه در کـویِ مـلامــت رو نــهم
ننــگ را بگـُـذارم و نــاموس را یــکســـو نـهم

497 نیســـت آن بیمِهر[1210] را در بیوفـایی اختیـار
من چهســـان ای دوســـتان دل بر وفایِ او نهم[1211]

M5b

498 گــر نــه در راهِ وفــایِ او نــهـم امـروز ســـر
بعد از این بر[1212] پایِ او ســـر بـا کدامین رو نـهم

499 ایـنچـنـیـن کـز پـهـلـویِ دلـدار دور افـتــادهام
زود بــاشـــد کز فراقش[1213] بر[1214] زمین پهلو نـهم

İ117a

500 دور از آن کو چون دلِ سیفی نمیگیرد قرار[1215]
بِــهْ کــه بنیــادِ اقــامــت بر ســـرِ آن کو نـهم

[1209] این غزل در نسخه‌های A، L، N و Ü وجود ندارد
[1210] بی‌مهر İ : بد مهر M
[1211] نهم M : - İ
[1212] بر M : در İ
[1213] فراقش M // این قسم در نسخهٔ İ خراب شده‌است
[1214] بر M : بر هر İ
[1215] نمی‌گیرد قرار M : نمی‌گردد فراز İ

[غزل 99][1216]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

501 گر شـــمـا رنـدِ گنـهْ ســـویِ تو کردن نـگـهم
نـیســــت چـون بـی‌تـوام آرام در ایـن بـی‌گـنـهـم

502 ســـویِ من نگْذرد آن ماه مگر ســـال بـه ســـال
عمرهـا شـــد کـه چنین می‌گـذرد ســـال و مَهم

503 نســـیت ممکن کـه برم راه بـه منزلگـهِ دوســـت
آه اگـر تـیـر گـهـی پـیـش نـیـابـد بـه رَهَـم

504 ســـبزه و نرگسِ گلزارِ جهـان را چـه کُنم
کـه خرابِ خطِ ســـبزِ تو و چشـــمِ ســـیَهَم

505 ســـیفیـا چنـد بوَد قیـد رَهَم زلفِ بتـان
کـاش بینم رخِ مقصـــود و از این قیـد رَهَم

[1216] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 100][1217]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلن/فعلن]

İ130b

506 کی به کس عشقِ بتِ ریخته گر می‌گویم
خواهد او خونِ مرا ریخت اگر می‌گویم

507 می‌کُنم یاد چو نقشِ علمش آدم باد
زیرِ اشک از مژه‌ام ریخته‌گر می‌گویم

508 نکُنم جز صفتِ رویش اگر گیرم جام
که برنجد اگر از روی دگر می‌گویم

509 شب که از آتشِ دل دم زدی چون مقبل
شمع دانست که او سوزِ جگر می‌گویم

510 همچو سیفی همه در عشقِ بتِ ریخته‌گر
سخنانی که نویسند زُبُر می‌گویم

[1217] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 101][1218]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعلن]

M4b

511 گـر تـحـمـل کُـنـم و مـحـنـتِ هـجـران بـیـنـم
بِـهْ ز وصـــلـی کـه تـرا پـیـشِ رقـیـبـان بـیـنـم

512 تـرکِ عشـــقِ تـو کُنم گـویم و نـاگفتـه هنوز
خـویش را بـار از ایـن گـفتـه پشـــیـمـان بـیـنـم

513 آشـــکـارا نـتـوانـم کـه بـه رویـت نـگـرم
غـافلـت ســـازم و رخســـارِ تو پـنـهـان بینم

514 بـس کـه از زلـفِ تـو آشـــفـتـه‌ام و ســـودایـی
چون نهم ســـر همـه شـــب خوابِ پریشـــان بینم

515 دیـد ســـیفی بـه رخِ آن مـه و جـان داد روان
مـی‌دهم جـان کـه زمـانـی رخِ جـانـان بینم

[1218] این غزل در نسخه‌های A، İ، L، N و Ü وجود ندارد

[غزل 102]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A15[a], İ117[a], L222[a], N19[a], M5[b], Ü10[b]

516 وه[1219] که جانم در غمِ آن دلستان[1220] خواهد[1221] شدن
زآنچه[1222] می‌ترسیدم آخر آن‌چنان خواهد شدن[1223]

İ117[b], N19[b]

517 سنگِ بیدادِ پری‌رُویان اگر آنیست زود
عاشقِ دیوانه[1224] رسوایِ جهان خواهد شدن[1225]

Ü11[a]

518 چون نگه دارم عنانِ دل که آن چابک سوار
باز پیدا گشت و از دستم عنان خواهد شدن[1226]

A15[b]

519 گر به مِهرم جان دهی گفتی شَوم جانانِ[1227] تو
این نخواهد شد[1228] ولی می‌دانم آن خواهد شدن[1229]

520 چندم[1230] از عیسی دَمِ خود دور می‌دارد[1231] فَلَک
وه کز این غم ناله‌ام بر آسمان خواهد شدن[1232]

521 می‌گشد سیفی جفایِ آن مهِ نامهربان
بر امیدِ آنکه روزی مهربان خواهد شدن[1233]

[1219] وه A L M N : و Ü
[1220] دلستان A L M N Ü // این قسم در نسخهٔ İ خراب شده‌است
[1221] خواهد A İ L M N : خواهم Ü
[1222] زآنچه A L M N Ü : آنچه İ
[1223] شدن A İ L M Ü : - N
[1224] عاشق دیوانه A İ L M N : عاشق و دیوانه Ü
[1225] خواهد شدن İ N : خواهد شد L : خواهد A : خواهم شدن M Ü
[1226] خواهد شدن İ M Ü : خواهد A L : - N
[1227] جانان İ L M N Ü : جاتان A
[1228] شد A İ L M N : - Ü
[1229] شدن A İ M Ü : - L N
[1230] چندم İ L M : چند N
[1231] می‌دارد İ M N : می‌دازد L
[1232] خواهد شدن İ M : خواهد N : خوا L // این بیت در نسخه‌های A و Ü وجود ندارد
[1233] شدن A İ L M Ü : شد N

[غزل 103][1234]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

522 هرکجـا بینم مهی بـا عـاشـــقِ خود مهربـان
افـتـد از بـی‌مـهـریِ مــاهِ خـودم آتـش بــه جــان L222b

523 گشـت این حیرت[1235] مرا یا رب که هرجا دیدمش[1236]
نه[1237] از آنجا می‌شــوَد[1238] رفتن نه بودن می‌توان[1239]

524 حَـاشَ لله[1240] گَی کُنم عشـــقِ تو بـا کس آشـــکـار
کاشـکی گشـتی[1241] میسّر کز[1242] تو هم بودی[1243] نهان

525 گردِ کویَت بی‌مهِ رویِ تو هر[1244] شـــب تا سَـــحر
یـک فغانم بر زمین اســـت و[1245] یکی بر آســـمـان

526 در دعا سیفی خدنگت خواست عمری[1246] از خدا
هیچ کـه تیرِ دعـایِ او نیـآمـد[1247] بر زبـان[1248]

[1234] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[1235] حیرت L N : حسرت A İ Ü
[1236] دیدمش İ L N : بینمش A Ü
[1237] نه A İ N Ü : نی L
[1238] می‌شود A L N : می‌توان İ Ü
[1239] می‌توان A İ L N : متنوان Ü
[1240] حاش لله A İ L N : جاش لله Ü
[1241] گشتی İ L : بودی A N Ü
[1242] کز A İ L Ü : گر N
[1243] بودی A L N Ü : گشتی İ
[1244] روی تو هر A L N Ü : رویت همه İ
[1245] و A İ L N : - Ü
[1246] عمری A L N Ü : هردم İ
[1247] نیآمد A L N Ü : نیآید İ
[1248] زبان L : نشان A İ N Ü

[غزل 104][1249]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

N20[a]

527 دل ز ما بُردی به صد شوخی و[1250] بی‌پروا چنین
شرطِ دل‌داری همین باشد هزاران[1251] آفرین

528 مُردم و بُردم غمِ نادیدنِ رویت به خاک
شاد زی جانا که از کویِ تو رفتم بر همین

529 مردُم از بی‌رحمیِ چشمِ تو می‌گرْیَند خون[1252]
خونِ مردُم چند می‌ریزی چه بی‌رحمیست این[1253]

İ118[a]

530 با نشانِ[1254] نعلِ شبرنگت[1255] برابر گی شوَد[1256]
گر زَنَد از[1257] آسمان خود را مهِ نو بر زمین

531 چند می‌گویی[1258] که سیفی گردِ کویِ ما[1259] مگرد
بر سرم صد تیغ اگر آید[1260] نمی‌گردم از این

1249 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1250 و A İ L N : - Ü
1251 هزاران L : هزارت A İ N Ü
1252 خون A İ L N : به خون Ü
1253 این A İ L N : - Ü
1254 نشان A İ L N : شان Ü
1255 شبرنگت İ L N Ü : شبدیزت A
1256 شود A İ L N : کنم Ü
1257 از A L N Ü : بر İ
1258 می‌گویی İ L N Ü : می‌گوی A
1259 ما İ L : او A N Ü
1260 آید A L N Ü : بارد İ

[غزل 105][1261]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A16ª, L223ª, Ü12ᵇ

532 ای کــه دایــم بــوده‌ای در کــویِ او هــمــراهِ مــن
بُگْذر آن ســو[1262] تا مگر یاد آرد[1263] از من ماهِ من

Ü13ª

533 خواهم[1264] از دســـتِ جفایِ او نَهم ســـر در جهان
بــاز مــی‌گــیــرد خــیــالِ یــار پــیــشِ راهِ مــن

534 بود دل‌خواهم[1265] که سازی چاره‌ای کارم[1266] به وصل
وه که شــد عمر و نشــد یک کار بر دل‌خواهِ من[1267]

535 هرکه دید آینهٔ رویت کَشــید[1268] آهی ز رَشــک[1269]
بیش از این منُما به کس روی و[1270] بترس از آهِ من[1271]

536 شـــاهِ خوبانی و تا[1272] ســیفی گدای کویِ توست
هــیــچ پــروایِ گــدایِ خــود نــداری شـــــاهِ مــن

[1261] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[1262] سو A İ L N : سوی Ü
[1263] آرد A İ L N : آورد Ü
[1264] خواهم A İ L N : خواستم Ü
[1265] بود دل‌خواهم A İ L N : دلم خواهد Ü
[1266] کارم A İ L N : کاری Ü
[1267] من A İ Ü : - L N
[1268] کشید L : کشد Ü : کشم A İ N
[1269] رشک A L N Ü : جان İ
[1270] روی و L N : روی A Ü : رو را İ
[1271] من A İ : - L N Ü
[1272] تا A İ L N : ما Ü

[غزل 106][1273]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

537 آن پری کز نالـه و فریـاد مـی‌رنـجـد ز مـن
گر بـه گوشِ او رســـانـد بـاد[1274] می‌رنجد ز من
N20b

538 خونِ من می‌ریزد و[1275] گر داد می‌خواهم از او
بـاز آن ســـنگین‌دلِ[1276] بیداد می‌رنجد ز من[1277]
İ118b

539 بـنـدهٔ آن ســـروِ آزادم نـمـی‌دارم نـهـان
زین ســخن گر بنـده و آزاد[1278] می‌رنجـد ز من

540 آن فرامش‌کـار کز من هیچ کـه یـادی نـکرد
گر به‌جایی[1279] کردم[1280] از وی‌یاد[1281] می‌رنجد ز من[1282]

541 اشکِ سیفی در رهش افتاد از آن[1283] رنجید یار
چون کُنم هرگـه چنین افتـاد مـی‌رنجـد ز من

1273 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1274 رساند باد A İ L N : رسد باذ Ü
1275 و A L N : او İ : - Ü
1276 سنگین‌دل A İ L N : سگین‌دل Ü
1277 ز من A İ N Ü : - L
1278 بنده و آزاد A L N : بندهٔ آزاد Ü : بنده آزاد İ
1279 جایی A L N : جای Ü : جان İ
1280 کردم A L N Ü : کردیم İ
1281 یاد A İ L N : باز Ü
1282 من A İ N Ü : - L
1283 از آن A L N Ü : زآن İ

[غزل 107][1284]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

542 رَوم از کـار چون افتـد بـه کویِ او[1285] گـذارِ من
که پندارم وقوفی شـــد همه کس را[1286] به[1287] کارِ من L223b

543 به راهش خاک می‌خواهم که کردم لیک می‌ترســـم
که[1288] بر خاطر غباری نآیدش[1289] از رهگذارِ من[1290]

544 نشـــانِ منزلِ آن مـه چو پرســـیدن نمی‌یـارم[1291]
رَوم سرگشته هر سو تا کجا افتد دوچارِ[1292] من[1293]

545 بـه زیرِ ســـنـگ چون در کویِ آن نـامهربـان میرم
گذارید ای رفیقان تا همان باشـــد مزارِ[1294] من[1295] A16b

546 مگو گَی[1296] اختیارِ کُشتنِ خود می‌کُنی[1297] سیفی
چه می‌پرسی ز من جانا تو داری[1298] اختیارِ من[1299]

1284 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1285 افتد به کوی او İ L N : در کوی او افتد A : در کوی او فتد Ü
1286 وقوفی شد همه کس را L : وقوفی شد همه کس راز İ : همه کس را وقوفی شد A N Ü
1287 به A L N Ü : - İ
1288 که A İ L Ü : - N
1289 نآیدش L N : آیدش İ : نگذرد A Ü
1290 من A İ N Ü : - L
1291 نمی‌یارم İ L : نمی‌آرم N Ü // این مصراع در نسخهٔ A خراب شده است
1292 دوچار A İ L N : گذار Ü
1293 من A İ Ü : - L N
1294 مزار A L N Ü : فراز İ
1295 من A İ Ü : - L N
1296 کی A İ L N : که Ü
1297 می‌کنی A İ L N : می‌کند Ü
1298 ز من جانا تو داری A İ L N : جانا تو از من Ü
1299 من A İ L Ü : - N

[غزل 108][1300]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

547 من ار سرِّ[1301] غمت[1302] می‌داشتم زین بیشتر پنهان N21a
چو رازم آشکارا شد چرا دارم دگر پنهان[1303]

548 بلای عشقِ مَهرویان عَجب خاصِیَّتی دارد
که ظاهرتر شوَد هرچند داری بیشتر پنهان[1304]

549 از آن بر حالِ زارِ خویش[1305] هردَم خون نمی‌گریم[1306] Ü13b
که[1307] از بهرِ سگت[1308] در سینه می‌دارم جگر پنهان[1309] İ119a

550 ز چشمت[1310] فتنه[1311] انگیزی نهان می‌دارد آن[1312] ابرو
چو استادی که از شاگرد می‌دارد[1313] هنر[1314] پنهان[1315]

551 حدیثِ قتلِ سیفی چشمت از مردُم چه می‌پوشد[1316]
چو می‌داند[1317] نخواهد ماند آخر این خبر[1318] پنهان

1300 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1301 سر A İ L N : تیر Ü
1302 غمت A L N Ü // این کلمه در نسخهٔ İ غیر قابل خواندن است
1303 پنهان A İ N Ü : - L
1304 پنهان A İ N Ü : - L
1305 خویش A İ L Ü : خودیش N
1306 نمی‌گریم İ L N : همی‌گریم A Ü
1307 که A L N Ü : گر İ
1308 سگت A L N Ü : سگش İ
1309 پنهان A İ N Ü : - L
1310 چشمت A L N Ü : چشمش İ
1311 فتنه A İ L N : - Ü
1312 می‌دارد آن A İ N Ü : می‌دار از آن L
1313 می‌دارد A İ L N : - Ü
1314 هنر A L N : سر İ Ü
1315 پنهان A İ Ü : - L N
1316 می‌پوشد L N : می‌پرسد A Ü : می‌خواهد İ
1317 می‌داند A İ L N : می‌نداند Ü
1318 خبر A L N Ü : سخن İ

[غزل 109][1319]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

552 روان گر از تو بگْذشتم نه از بهرِ[1320] شتاب است این L224[a]
که می‌بینم ترا با غیر و[1321] جای اضطراب است این[1322]

553 چنان از بختِ خواب‌آلودِ خود نومیدیی[1323] دارم
که‌گر بینم‌به‌بیداری[1324] رُخت‌گویم‌که‌خواب[1325] است‌این[1326]

554 شرابم چون[1327] نشاط آرد[1328] که بی‌بزمِ وصالِ او[1329]
نمی‌دانم که من خون می‌خورم یا خود شراب است این[1330]

555 همه سوزند از نزدیکیِ خورشید و[1331] طالع بین
که می‌سوزم من و[1332] از دوریِ آن آفتاب است این[1333]

556 چه سودم[1334] زآنکه بُستان شد بهشت از آتشین[1335] گل‌ها
که‌بر من‌بی‌جمالت[1336] دوزخ‌است‌آن‌و[1337] عذاب‌است‌این[1338]

557 دلِ سیفی که در بر می‌طپید[1339] از شوقِ تیغِ تو[1340]

1319 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1320 بهر A L N Ü : روی İ
1321 و A L N Ü : - İ
1322 این A İ Ü : - L N
1323 نومیدیی L N : نومیدی A İ Ü
1324 به بیداری A L N Ü : نه پندارم İ
1325 خواب İ L N : نخواب A Ü
1326 این İ Ü : - A L N
1327 چون A L N Ü : کی İ
1328 آرد A İ L N : - Ü
1329 او A L Ü : تو İ N
1330 این İ : - A L N Ü // در نسخهٔ İ دومین و سومین بیت‌های این غزل به جای یکدیگر جای گرفته‌است
1331 و A L N : - Ü
1332 و A L N : - Ü
1333 این Ü : - A L N // این بیت در نسخهٔ İ وجود ندارد
1334 سودم A İ L N : سوزم Ü
1335 آتشین A İ L Ü : آتش N
1336 بی‌جمالت İ L N : بی‌جمال او A Ü
1337 دوزخ است آن و İ L : بود دوزخ A Ü : آن بود دوزخ N
1338 این İ L Ü : - A N
1339 طپید A L N Ü : طپد İ
1340 تو A L N : او İ Ü

قتاده ماهیی[1341] بر خشکی[1342] و[1343] جویای آب است این[1344]

[1341] ماهیی L : ماهئ İ N : ماهی Ü A
[1342] خشکی Ü N İ A : خشک L
[1343] و N L İ A : - Ü
[1344] این Ü N İ : - L A

[غزل 110][1345]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A17[a], İ119[b], N21[b]

558 به زاری می‌دهم جان و[1346] نمی‌پرسد مرا[1347] جانان
مسلملنی نمی‌دانم کجا شد ای مسلمانان

559 نه یار از جَور می‌گردد پشیمان نه[1348] دل از مهرش
نمی‌دانم چه سازم چاره با این ناپشیمانان

560 پریشان خاطرند از زلفِ او جمعی و می‌داند
ولی[1349] آن شوخ[1350] خاطر جمع[1351] دارد از پریشانان[1352]

561 نه تنها در شبِ هجر از[1353] رخِ آن ماه[1354] محرومم[1355]
که روزِ وصل هم محرومم[1356] از بیمِ نگهبانان

562 از آن رو حسبِ حالِ خویش می‌گوید غزل سیفی
که باشد بشْنود آن ماه[1357] روزی از غزل‌خوانان

1345 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1346 و A İ L N : - Ü
1347 مرا A L N Ü : ز من İ
1348 نه İ N : نی A L Ü
1349 ولی A İ L N : ولی او Ü
1350 شوخ A İ L Ü : سوخ N
1351 خاطر جمع A İ L N : حاطر Ü
1352 در نسخه‌های A و Ü دومین و سومین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است
1353 از A L N Ü : - İ
1354 ماه A L N Ü : یار İ
1355 محروم İ L N Ü : مجروم A
1356 هم محرومم İ L Ü : محرومم هم N : هم مجرومم A
1357 ماه A L N Ü : شاه İ

[غزل 111]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

L224b, M5b

563 مـرا ز[1358] کـویِ تـو ای مـاهِ مـهـربـان رفـتـن
چنان بوَد که به صـــد حســـرت از جهان رفتن[1359]

İ120a, M6a

564 قضــــا ز کــویِ تــوام بُــرد و مــانْـد دل آری
ز کـویِ تـو[1360] بــه دلِ خـود نـمـی‌تـوان رفـتـن

Ü14a

565 نــمــود مــویِ مــیــانــت رهِ عــدم هــمــه[1361] را
ولـی نصـــیـبِ من آمـد از آن میـان رفتن[1362]

566 بــه[1363] گریـه پیشِ درت جـان دهم کـه می‌خواهم
بـــه آبـروی از ایــن خــاکِ آســـتــان رفــتــن

567 که[1364] وداع[1365] ز سیفی نشان مجوی که هست
طــریــقِ مــردُمِ کــم‌نــام بـــی‌نشــــان رفــتــن

[1358] مرا ز A L M N : هرگز از Ü
[1359] رفتن A İ L M Ü : - N
[1360] تو A İ L M N : خود Ü
[1361] همه A İ L M Ü : ما N
[1362] رفتن A İ L M Ü : - N
[1363] به A L M N Ü : ز İ
[1364] که L M N Ü : کی A
[1365] وداع A L N Ü : وداغ M

[غزل 112][1366]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

N22[a]

568 کسی چگونه بَرد جان[1367] ز مهرِ مَهرویان
که هرکدام بلایِ دلند و آفتِ جان

569 چو شمع در دلم آتش زدی ولی هرگز
دلم نداد که پیشِ تو آورم[1368] به زبان

570 به گردِ کویِ تو فریاد می‌کُنم[1369] همه[1370] شب
ببین که در غمِ هجرِ توام[1371] به حالِ[1372] سگان

A17[b]

571 مگو که بر سرِ خاکت[1373] نمی‌کُنم گذری
به جانِ خود که بیاً خویش را از آن[1374] گذران

572 مدار منتظرِ تیغِ خویش سیفی را
چو[1375] گفته‌ای سخنی زودتر به قطع رسان

1366 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1367 جان A İ L N : دل Ü
1368 آورم A İ L Ü : آورد N
1369 می‌کنم A İ L N : می‌کند Ü
1370 همه A İ L Ü : هر N
1371 توام İ L N Ü : توم A
1372 حال A İ L N : جان Ü
1373 خاکت A L N Ü : خاکم İ
1374 آن L : این A İ N Ü
1375 چو A İ L Ü : که N

[غزل 113][1376]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

573 مـرا کُشـــتـی چـو کـردی جـامـه گـلـگـون — L225[a]
نَـمـانَـد عـاقـبـت پـوشـــیـده ایـن خـون

574 قـدت در جـامـهٔ گـلـگـون عَـجـب نـیســـت
کـه در گـلـزار بـاشـــد ســـروِ[1377] مـوزون

575 بـر آیـد هـر زمـان آن[1378] گـل بـه رنـگـی
بـه صـــد رنـگم کُـنـد بر خـویـش مفتـون[1379]

576 مـــهِ مـــن در قـــبـــایِ ارغـــوانـــی
بـوَد چـون در شـــفـق خـورشـــیـد گـردون

577 بـه مِهرش چـاک زد صـــد جـامـه ســیفی — İ120[b]
ولــی زیـنــهـا نـیـآمـد[1380] هـیـچ بـیـرون

[1376] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[1377] در گلزار باشد سرو A L N Ü : باشد سرو در گلزار İ
[1378] آن A İ L N : این Ü
[1379] مفتون A İ L N : مجنون Ü
[1380] نیآمد A L Ü : نیآید İ N

[غزل 114][1381]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

578 ببین سویم که در بازم دل و دین N22b
چه می‌گویم ترا باری[1382] به من[1383] بین

579 سر و جان باختن در کارِ عشقت
چه داند دیگری کارِ من است این

580 مگو ای دل بلایِ عشق تا چند
ترا بس ما چه می‌گفتیم چندین

581 مرا خاک است بالین آه از آن روز Ü14b
که از هجرِ تو مانم سر به بالین

582 سرِ سیفی به کویِ دوست شد خاک
ببین آخر[1384] کجا سر مانْد مسکین

[1381] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[1382] باری A İ L N : یاری Ü
[1383] به من A İ L N : سویم Ü
[1384] آخر A L N Ü : کاخر İ

[غزل 115][1385]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

A18a, L225b

583 مـرا خـوانـدی ســـگِ خـود پـیـشِ دشــمـن
چـه لطف اســت ای پری‌پیکر ســگـت من

584 اگر دل شــد ز مـا[1386] بیگـانـه غم نیسـت
دگـر او را کـجـا خـواهـیـم دیـدن[1387]

585 نشـد[1388] مـجـنـون عـدم کـز شـعـلـهٔ آه
چـراغِ او هـمـی‌داریـم روشـن

586 چـه دعـوی مـی‌کُـنـی بـا رُویـش ای شـمـع
کـه پـنـدارم تـرا سـر نـیسـت بـر تـن

587 بـه جـان گـفـتـم دعـاگـویِ[1389] تـوام گـفـت
مـگو سـیفی کـه حـاجـت نیسـت گفتن

[1385] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[1386] ما A L N Ü : من İ
[1387] دیدن A İ L N : بدیدن Ü
[1388] نشد A İ L N : بشد Ü
[1389] دعاگوی A İ N Ü : دعای‌گوی L

[غزل 116][1390]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

İ118a

588 بلایِ عشق که هرکز نشد جدا از من
مگر به مرگ جدا گردد این بلا از من

589 گناه بود که گفتم گذر ز چشم و بیا
به لطف در گذران این گنهْ بیا از من

590 میسّرم چو شوَد دیدنِ تو زود ورم
مباد آنکه بلایی رسد ترا از من

591 قرار و صبر و دل و دینم ای بتان بردید
دگر چه می‌طلبید این زمان شما از من

[1390] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد. // این غزل ناتمام است.

[غزل 117][1391]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ119a

592 از هواىِ معتدل شد باغ جاىِ اين‌چنين
باده مى‌بايد كشيدن در هواىِ اين‌چنين

593 يار چون بيگانه شد خوش‌دل نهادم بر جفا
چون طمع دارم وفا از بى‌وفاىِ اين‌چنين

594 چون شوَد در قهر و افروزد رخِ نيكو خوش است
در ميانِ جنگِ خوبان را صفاىِ اين‌چنين

595 دردِ دل با آشنا گفتن بَرَد غم چون كُنم
در غمِ عشقت ندارم آشنايى اين‌چنين

596 در بلاىِ عاشقى افتاد سيفى عاقبت
از كجا افتاد مسكين در بلاىِ اين‌چنين

[1391] اين غزل در نسخه‌هاى A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 118][1392]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

İ119b

597 گرچه دانم که جمالِ تو نخواهم دیدن
گردِ کویِ تو هوس می‌کُنَدَم گردیدن

598 میرم از هجر و نپرسم خبرِ او ز کسی
تا نگوید که غرض چیست از این پرسیدن

599 گویمش دردِ دل و نشْنَوَد از سنگدلی
عادتِ سنگدلان است سخن نشْنیدن

600 دلم از دیدنِ بالایِ بتان می‌ترسد
این بلاییست که می‌باید از او ترسیدن

601 گفت سیفی که همین بخش ز لب دشنامی
گنهی کرد ولی خوب بوَد بخشیدن

[1392] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 119][1393]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

İ130b

602 بـتِ صـــرّاف در بنـدِ زرِ خود بـاش جـانِ من
مـده خـاکِ درِ خود جز بـه چشـــمِ در فشـــان من

603 مرا در عشـــقِ خود گر چون زرِ خالص نمی‌دانی
محــک ســـنــگِ جفـایـت بس براىِ امتحــانِ من

604 لـب و دنـدانِ او بر لعل و گوهر خورده می‌گیرد
کجـا بـاشـــد بـه لطفِ طبعِ شـــوخِ خورده‌دانِ من

605 ز دســـتش چون ترازو میزنم من زمین امّـا
نیـارد ســـر فرو ســـنگین‌دلِ نـامهربـانِ من

606 اگر بر روىِ گردآلودِ ســـیفی می‌نهی پـا را
چه گویم ســـکه بر زر میزنی ســـروِ روانِ من

[1393] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 120][1394]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

607 بـتِ زرگر کـه افکنـدسـت طرحِ دلبری بـا من
دمـادم مـی‌کُنـد از نـاز جنـگِ زرگری بـا من

608 ز مَـهرویـان کـه داغِ مـهرِ او داننـد ننْمـایـد
برایِ گرمیِ بـازارِ خود صـد مشـتری بـا من

İ131[a]

609 مسـخّر سـاختـه دیو و پری را خـاتمِ لعلش
سـلیمـانی کُنم گر بـاشـد آن انگشـتری بـا من

610 گران دُرِّ یتیم از پاره سـنگی سـازَدم خوش‌دل
از آن بهتر که بخشـد دُرّ و گوهر جوهری با من

611 کسـی کو دیـد رخسـارِ پری دیوانـه می‌گردد
مرا دیوانـه کرد و روی ننْمود آن پری بـا من

612 کجا سیفی به وصلِ او رسد کاش این قدر بودی
کـه بودی تیغ او را التفـاتِ سـروَری بـا من

[1394] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 121][1395]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

A18a, İ121a, L225b, N23a, Ü14b

613 عَجب حالی که روزی صـــد ره آرایم[1396] به کویِ تو
نیارم دیدن[1397] از بیمِ[1398] کسـان یک بار سـویِ[1399] تو

614 چگونـه ســیر بینم رویت ای خورشـــیدِ مَهرویان
چو[1400] نبْوَد دیده را تابِ نظر کردن به رویِ تو[1401]

615 همه شـــب ای پری با خود ســخن‌هایِ تو می‌گویم
مرا دیوانه خواهد ساخت روزی گفت و[1402] گویِ تو[1403]

616 ترا ای جان چنین بی‌رحم و ســـنگین‌دل که می‌بینم[1404]
عَجـب گر من نمیرم عـاقبـت در آرزویِ تو[1405]

617 نخواهد داشتن ای سرو دست از دامنت سیفی[1406]
اگرچه خاکِ ره[1407] گردد تنش در جُست و جویِ تو[1408]

1395 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1396 صد ره آرایم A L N : صد ره از آیم İ : راه صد آرم Ü
1397 دیدن A İ N : دیدن دید Ü : از دیدن L
1398 بیم A L N Ü : تاب İ
1399 سوی A L N Ü : روی İ
1400 چو A L N Ü : که İ
1401 تو A İ L Ü : - N
1402 و İ L N : - A Ü
1403 تو İ Ü : - A L N
1404 می‌بینم A İ L N : بینم Ü
1405 تو A İ L Ü : - N
1406 دست از دامنت سیفی A L N Ü : سیفی دست از دامن İ
1407 ره A İ L N : - Ü
1408 تو A İ L Ü : - N

[غزل 122][1409]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

İ121b, L226a, M6a

618 از فلک می‌گذرد آه و فغانم بی‌تو
وه چه گویم که چه‌سان می‌گذرانم بی‌تو

619 دور از ابروی تو جانم هدفِ[1410] تیرِ بلاست
تو چه دانی چه رسیدست[1411] به جانم بی‌تو[1412]

620 ناله‌ام بی‌مهِ روی تو بر افلاک رسید[1413]
گرچه گفتم که به اینها نرسانم[1414] بی‌تو

A18b

621 روزِ هجرانِ تو بستم نظر از مَهرویان
تا نگویی[1415] که به جایی[1416] نگرانم بی‌تو[1417]

Ü15a

622 همچو سیفی بکُشم روزِ وداعت[1418] خود را
زنده بودن نَفَسی چون نتوانم بی‌تو

1409 این غزل در نسخهٔ N وجود ندارد
1410 جانم هدف A İ L Ü // این قسم در نسخهٔ M خراب شده است
1411 رسیدست A İ L M : رسد است Ü
1412 بی‌تو A İ M Ü : بی L
1413 بر افلاک رسید İ L M : به افلاک رسید A : رسیده به فلک Ü
1414 نرسانم A İ L M : نراسانم Ü
1415 نگویی İ L M : نگوی A Ü
1416 جایی A İ L M : جای Ü
1417 بی‌تو A İ L M // این قسم در نسخهٔ Ü غیر قابل خواندن است
1418 وداعت A L N Ü : فراقت İ

[غزل 123][1419]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

623 رُخت کـه خیره شـــوَد چشـــمِ مهر و مـاه در او
بِـهْ از هـزار مــه و مــهـر یــک نــگــاه در او

624 گشـــــاد نیســـــت اســـیرانِ عشـــق را بی‌تو[1420]
ز لشـکری[1421] چه گشـاید که نیسـت شـاه در او[1422]

625 نـبـیـنـم از حســـــدِ رویِ[1423] او[1424] بـــه دیـواری
İ122a
کــه اهـلِ درد[1425] کشـــیـدنـد نقشِ[1426] آه در او

626 بـه جرمِ مســـتیِ ما شـــیشـــه مشـــکن ای زاهد
که هسـت عیبِ من[1427] و نیسـت این گناه در او[1428]

627 چو بخت نیست که سیفی رسد به منزلِ قرب[1429]
نـــگـــاه مـــی‌کُـــنـــد از دور گـــاه گـــاه در او

[1419] این غزل در نسخه‌های M و N وجود ندارد
[1420] بی‌تو A L Ü : بی‌او İ
[1421] لشکری A İ L : لشکر Ü
[1422] در او A İ Ü : - L
[1423] روی A İ Ü : نام L
[1424] او A İ L : خود Ü
[1425] درد A İ Ü : آه L
[1426] نقش A L Ü : نفس İ
[1427] من A Ü : می L
[1428] در او A : - L Ü // این بیت در نسخهٔ İ وجود ندارد
[1429] قرب A İ L : اقرب Ü

[غزل 124][1430]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

L226[b], M6[a]

628 کشـــــیـد در بـرِ خـود بـاز پـیـرهـن تـنِ او
نمـیرســـــد چـه کُنم دســـــتِ من بــه دامنِ او

629 دلا مگوی کـه قـدّش بـه ســـرو میمـانـد[1431]
اگرچه[1432] راست بوَد نیست خوب[1433] گفتنِ او[1434]

630 چنین کـه تیغ بـه خونریزِ من حمـایـل کرد
اگـر هـلاک شـــوَم خـونِ مـن بـه گـردنِ او

631 ســـوارِ ســـرخوشِ من میرســـد ســـرانـدازان
خوش آن سری[1435] که شوَد[1436] خاکِ پایِ توسنِ او[1437]

632 رخِ تو دیـد شـــبی شـــمع و زد بـه جـان آتش
بـه عمرِ خـویش همـین بـود کـارِ روشـــنِ او

633 کنون که یافت به وصـــلِ تو زندگی[1438] ســـیفی
مرو کـه از تو جدا مـانـدن اســـت[1439] مردنِ او

[1430] این غزل در نسخهٔ N وجود ندارد و در نسخهٔ M فقط بیت اولش وجود دارد.
[1431] قدش به سرو می‌ماند A İ L : سروی ماند Ü
[1432] اگرچه A İ L : اگر Ü
[1433] نیست خوب L : خوب نیست A İ Ü
[1434] او İ L Ü : - A
[1435] سری A L Ü : نکنی İ
[1436] شود A L Ü : شوم İ
[1437] او İ Ü : - A L
[1438] زندگی A İ L : زنده‌گی Ü
[1439] ماندن است A İ L : نیست Ü

[غزل 125][1440]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ131ª

634 آن مهِ شــوری که شــهری شــد بر از غوغایِ او
هر زمــان در شـــور مـیآرد مرا ســـودایِ او

635 تـا بـه چشـــمش لاف زد بـادام از آن مژگـانِ تیز
یک سرِ سوزن درستی نیست بر اعضایِ [او][1441]

636 بسـته را در شـور از آن دلتنگ میبینم که نیسـت
هـیـچ کـس را بـا وجـودِ آن دهـان پـروایِ او

637 تخمِ مهرِ دوســتــان اســـت و ببینـد چشـــمِ بـد
دانـههـای خـالِ مشـــکین بر رخِ زیبـایِ [او][1442]

638 ســیفیِ ســودا زده رســوای هر بـازار شـــد
تا به خوبی یافت شـهرت ماهِ شـهرآرایِ [او][1443]

[1440] این غزل در نسخههای A، İ، M، N و Ü وجود ندارد

[1441] L -

[1442] L -

[1443] L -

[غزل 126][1444]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ122a, L227a, Ü15a

639 دل که با خود می‌پَرد[1445] ســـوداىِ خطّ و خالِ او
هســـت چون مرغی که باشـــد نامه‌ای بر بالِ او

640 گر سـگش سـوىِ[1446] من آید می‌رَود جان پیش‌واز[1447]
چون رسـد یاری ز ره شـرط اسـت اسـتقبالِ او[1448]

641 تُرکِ آهوچشـمِ من تا رو[1449] به صـحرا کرده‌اسـت
می‌رَود[1450] هرجا که آهوییســـت در دنبالِ او[1451]

642 چون رخش بینم شـــوَد از ذوق حـالِ من دگر
ذوقِ این معنی کســـی دانـد کـه گردد حـالِ او[1452]

643 در ســـرِ ســـیفی خیـالِ تیغِ آن خون‌ریز بود
کـرد اظـهـارِ کـرامـت غـمـزهٔ قـتّـالِ او

1444 این غزل در نسخه‌های A، M و N وجود ندارد
1445 می‌پرد L İ : می‌پزد Ü
1446 سوی L : پیش İ
1447 پیش‌واز L : پیش‌باز İ
1448 او İ : - L // این بیت در نسخهٔ Ü وجود ندارد
1449 رو L : ره İ
1450 می‌رود L : می‌روم İ
1451 این بیت در نسخهٔ Ü وجود ندارد
1452 او İ Ü : - L

[غزل 127][1453]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A19[a], İ122[b], N23[a], Ü15[b]

644 بلبلِ زاری چو من بی‌یارِ گل‌رخسار کو[1454]
زاریِ احوالِ خود می‌گویم اما[1455] یار کو

645 در دلم جز خارِ غم[1456] بی‌آن[1457] گلِ[1458] رخسار نیست
آنکه[1459] بیرون[1460] آرد از پایِ دلم این خار کو

646 دردِ خود خواهم نگویم[1461] جز به آن بدخو ولیک
تابِ خاموشی کجا و زهرهٔ گفتار کو

647 دولتِ دیدارِ من گفتی شبی[1462] بینی به خواب
دیدهٔ بختِ مرا این دولتِ[1463] بیدار کو[1464]

648 گرچه سیفی نیست مقدارِ خسی پیشِ رقیب
خاکِ راهی در طریقِ عشق این مقدار کو[1465]

1453 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1454 کو A İ L N : او Ü
1455 اما A L N Ü : آیا İ
1456 غم İ L : گل A N Ü
1457 بی‌آن A İ L N : جز آن Ü
1458 گل İ L : مه A N Ü
1459 آنکه A İ L N : آنک Ü
1460 بیرون İ L N Ü : برون A
1461 نگویم A İ L N : بگو Ü
1462 شبی A İ L Ü : مگر N
1463 دولت A İ L N : دیده Ü
1464 کو A İ Ü : - L N
1465 کو A İ Ü : - L N

[غزل 128][1466]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

649 ای مرادِ جانِ مشتاقی ز شیدا مهرِ تو İ120[b]
رویِ مه دیدیم و سر زد از دلِ ما مهرِ تو

650 ماهِ رخسارِ ترا صبحی که یاد آورده‌ام İ121[a]
زُهره از آهم نهان گشتست آنجا مهرِ تو

651 رویِ ماهَت چون دلِ عشّاق را آیینه ساخت
زنگِ دل رفت و ز یادت گشت آنجا مهرِ تو

652 ای ز آبِ دیده و چاکِ گریبان بی‌خبر
دامنِ عشّاق را بین کرده دریا مهرِ تو

653 مانْد بر آفاقِ دل خورشید و گشت آخر فرود
بین که او را عاقبت انداخت از پا مهرِ تو

654 در دلِ من شورِ بی‌حد مهرِ بالایت فکند
دی که دیدم کرد آن دل میلِ بالا مهرِ تو

655 گر بقا رو در عدم آورْد ماهِ من چه باک
بر سرِ ما بیدلان پاینده بادا مهرِ تو

656 عیبِ من کم کن اگر گفتم قمر نامِ ترا
چون بر این می‌داردم ای ماه شب‌ها مهرِ تو

657 گشت سیفی بی‌سر و بی‌پا همه وقت از غمت
تا به کی دارد چنین آشفته ما را مهرِ تو

[1466] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 129][1467]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعلن]

İ121b

658 کجاست ساقیِ گل‌چهر و ساغرِ ملِ او
که باز می‌کشدم دل به صحبتِ گلِ او

659 به رویِ گل همه کس را خیالِ عیش بوَد
گل است رویِ تو و عیشِ گل تخیّلِ او

660 به باغِ آن گلِ خندان چو جلوه کرد به ناز
هزار ناله بر آید ز جانِ بلبلِ او

661 ز یار چشمِ نظر داشتم چه دانستم
که روزِ وصل هلاکم کُند تغافلِ او

662 گرفت سیفیِ بیچاره جویبارِ فراق
امید هست که کاری کُند تحمّلِ او

[1467] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 130][1468]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

A19ª, İ123ª, L227ᵇ, N23ᵇ, Ü15ᵇ

663 روزِ عید است و منِ[1469] محروم را چشمی به راه
تا کی آید آن هلال‌ابرو به سوی عیدگاه[1470]

664 رسْم باشد ماهِ نو کردن[1471] به روی دوستان
ما از آن[1472] ابرو به روی دوست نو[1473] کردیم ماه[1474]

665 تا نگردد غایب آن ماهِ پریوَش[1475] از نظر
در میانِ مردُمش با[1476] چشم می‌دارم نگاه

666 گه به نازم می‌کشد گاهی[1477] به کین گاهی به لطف
مبتلای خوی اویم هست حالا چند گاه

667 در هوایِ[1478] قامتِ آن سرو سیفی را[1479] دو چشم
ریخت چندان اشک در کویَش که[1480] آن سو[1481] نیست راه[1482]

1468 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1469 من A İ L N : - Ü
1470 عیدگاه A İ L N : عیدگا Ü
1471 کردن A İ L N : دیدن Ü
1472 آن A İ L Ü : آ N
1473 نو A İ L N : - Ü
1474 ماه A İ L N : آه Ü
1475 پریوش A İ L N : پروش Ü
1476 با A İ L N : بر Ü
1477 گاهی İ L N Ü : گاه A
1478 هوای A İ L N : وفای Ü
1479 را L : از A İ N Ü
1480 که İ L N Ü : - A
1481 آنسو A L N Ü : ایسو İ
1482 نیست راه A İ L N : هست Ü

[غزل 131][1483]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعلن]

668 می‌رود جـان و دل از دیـدنِ[1484] آن روی چو مـاه
گر شــوَد کُشــتـه کســی مـاهِ مرا نیســت گنـاه

669 نـیســـت ای مـدّعیــان شـــیوهٔ او خـون کـردن
کُشـــتنی بـاشـــم اگر خون کُند آن چشـــمِ ســـیاه

670 گر مقیّد شـــوَد[1485] آن شـــوخ به زندان چه عَجب
قصّـــهٔ یوســفِ مصـــر اســـت[1486] و گرفتاریِ چاه

İ123b

671 دســـت آن کو کــه کَشــم دیـدهٔ هر کج‌نظری
کـه کُنـد در رخِ آن ســـروِ روان راســـت نگـاه

A19b

672 ای خوش آن دَم که شـوَد کُشـته به راهش سـیفی
گـویـد او را چــه گـنــه بـود مـرا ایـن در راه

[1483] این غزل در نسخه‌های M و Ü وجود ندارد
[1484] دیدن A L N : دیدهٔ İ
[1485] شود L : بود A İ N
[1486] مصر است A L N Ü : مصریست İ

[غزل 132][1487]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

L228a, N24a

673 گرچه بیگانه شد آن مه ز منِ دیوانه
آشنایی نکُند کاش به هر بیگانه

674 تا به هر خس نزند آتش از آن می‌گردم
گردِ آن شمعِ منِ سوخته چون پروانه

675 پیشِ مجنونِ خود افسانۀ فرهاد مگوی[1488]
گوش کن قصّۀ من چند از این افسانه

676 بس که در کویِ تو بینند مرا پندارند
که در آن کوی منِ دل‌شده دارم خانه[1489]

677 صد بلا می‌رسد از خالِ رُخت سیفی را
چه بلاها که نمی‌رُویَد از این یک دانه

[1487] این غزل در نشخه‌های A, M, Ü وجود ندارد
[1488] مگوی İ L : مگو N
[1489] در نسخۀ İ سومین و چهارمین بیت‌های این غزل به جای یکدیگر جای گرفته‌است

[غزل 133][1490]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

678 ای ز ابروِی تو پشتِ مهِ گردون حلقه
وز غمِ حلقهٔ گوشِ تو قدم چون حلقه

679 رویت از حلقهٔ زر حسنِ دگر یافت ولی[1491]
حسنِ رخسارِ بتان را کُند افزون حلقه

680 شادمانم که به گوشَت غمِ من[1492] خواهد گفت
زآن‌که در گوشِ تو کردست سر اکنون حلقه[1493]

681 خاتمِ لعلِ تو تا در نظرم آمده‌است
چشمِ خون‌بارِ[1494] مرا هست پر از خون حلقه[1495]

682 به دعا جمع کُنم زلفِ پریشانِ ترا
همچو ماری که شوَد در دُمِ افسون حلقه
İ124a

683 در درونِ حَرَمت نیست چو ره سیفی را
می‌زند همچو سگان بر درِ بیرون[1496] حلقه[1497]

[1490] این غزل در نسخه‌های A، M، N و Ü وجود ندارد
[1491] ولی L : بلی İ
[1492] من L // این قسم در نسخهٔ İ خراب شده‌است
[1493] حلقه İ : - L
[1494] چشم خون‌بار L // این قسم در نسخهٔ İ خراب شده‌است
[1495] حلقه İ : - L
[1496] در بیرون L : در و بیرون İ
[1497] حلقه İ : - L

[غزل 134][1498]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

İ122b

684 ز عبدت می‌دهد چون یاد روزه
ترا شاها مبارک باد روزه

685 به قیدِ لب رسانی آب هر شام
چنین شربت کسی نگشاد روزه

686 مرا گی در گلو از غم روَد آب
چو می‌دارد ترا ناشاد روزه

687 نمی‌بینم کسی بی ذکرِ الله
بر آورد از جهان فریاد روزه

688 به بیماریِ خود راضیست سیفی
که سازد بنده را آزاد روزه

689 دعایِ شاه ابوالغازی است
که خوش باشد بدین آوازِ روزه

[1498] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 135][1499]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

İ123a

690 ز ره بـــردی دلِ حـــقـــی تـــو ای مـــاه
کـــه مـــی‌دارد تـــرا یـــا رب بـــدیـــن راه

691 ز یـارئِ ســـــگـت مـقصـــــودم ایـن اســـــت
کـــه در کـــوئِ تـــو آیـــم گـــاه و بـــیـــگـــاه

692 اگـــر زاهـــد خـــورَد از بـــاده ســـــوگـــنـــد
بـــه وقـــتِ گـــل عـــجـــب خـــوب اســـــت بـــالله

693 مـــرادم بـــر نـــیـــاری زان ذقـــن زود
مـــگـــر آن را بـــرون مـــی‌آری از چـــاه

694 شـــنـیـد آن شـــوخ آهِ ســـیـفـی و گـفـت
کـه صـــد هـمـچـون تـو ایـنـجـا مـی‌زنـد آه

1499 این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 136][1500]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

A19b, İ124a, L228b, N24a, Ü15b

695 مُردم از درد و[1501] بـه من یـار نشـــد دل‌داری
دردِ خود پیشِ کـه گویم چو[1502] نـدارم یـاری

696 هر شـــبی کـارم از آن زلف بوَد مشـــکـل‌تر
که[1503] بدین‌ســـان گذرد روز چه مشـــکل کاری

İ124b

697 بس که بارم به[1504] ســرِ کویِ تو بارانِ ســرشــک
کشـــتـه خواهم شـــدن آخر بـه تـهِ دیواری

698 چـنـد از قـتـلِ کســـان بـار نـهـی بـر دلِ مـن
کـاش میرم منِ مســـکین کـه[1505] نبینم بـاری

699 گفتی از دیدنِ من[1506] چیســت غرض ســیفی را
بِـهْ جمـالِ تو کـه مقصـــود همین دیـداری

[1500] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[1501] و N L İ: - Ü A
[1502] چو L : که Ü N İ A
[1503] که L : گر Ü N İ A
[1504] به N L İ A : - Ü
[1505] که N L : و Ü İ A
[1506] من N L İ : ما A : - Ü

[غزل 137][1507]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

İ125b, N24b

700 به وقتِ گل همه کس را بوَد میلِ تماشـــایی[1508]
مرا جز دیدنِ او[1509] نیســـت در خاطر تمنّایی[1510]

701 چه غم گر ســـوزم از شـــمعِ رخش پروانه‌وار اما
مرا این گشت[1511] گر[1512] سوزم ندارد هیچ پروایی[1513]

702 چــه جــایِ آنکــه دردِ خود توانم پیشِ او گفتن
که از خود می‌رَوم ناگه اگر پیش آیدم[1514] جایی[1515]

703 شدم[1516] خاکِ ره اکنون دستگیر ای بخت تا باری[1517]
کـه من رویِ[1518] نیـازِ خود بمـالم بر کفِ پـایی[1519]

704 ز شـــوقِ آن غزالِ لاله‌رخ دیوانه شـــد ســـیفی
از آنگه سر به دشتی می‌نهد گه رو به صحرایی[1520]

[1507] این غزل در نسخه‌های M و Ü وجود ندارد
[1508] تماشایی İ L N : تماشای A
[1509] او İ L N : تو A
[1510] تمنایی L N : تمنای A : تماشایی İ
[1511] گشت İ L N : گشته A
[1512] گر A İ L : کز N
[1513] پروایی İ L : پروای A : پروا N
[1514] پیش آیدم İ L N : می‌بینمش A
[1515] جایی İ N : جای A : جا L
[1516] شدم A L N : شوم İ
[1517] تا باری L : بد باری A İ : بد خواهم N
[1518] روی A L N : روزی İ
[1519] پایی İ L N : پای A
[1520] صحرایی İ L : صحرای A : صحرا N

[غزل 138][1521]

[هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

A20ᵃ, İ126ᵃ, L229ᵃ, Ü15ᵇ

705
گفتی که نمایم[1522] بتواند وه جدایی
مُردم من از این غصه خدایا[1523] ننمایی

Ü16ᵃ

706
از چهره[1524] گشا پرده که صورت گر چین را
دیگر نشَوَد داعیهٔ چهره گشایی

707
در کویِ[1525] بتان پای به گل چند توان بود
ای دل نتوانی[1526] که از این کوی بر آیی[1527]

708
ما را ز رخِ خوش به سران چند کُنی منع[1528]
ای زاهدِ افسرده عَجَب مردِ خدایی

709
سیفی ز غمت دربه‌در و کوی به کوی است[1529]
یک روز نپرسی که کجایی[1530] و چه جایی

1521 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1522 که نمایم İ L N : بنمایم A Ü
1523 خدایا İ L N Ü : خدا را A
1524 چهره İ L N Ü : چهر A
1525 کوی A İ L N : کویی Ü
1526 دل نتوانی A İ L N : دیده ندانی Ü
1527 در نسخه‌های A و Ü دومین و سومین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است
1528 منع A İ L N : منبع Ü
1529 کوی است A İ L N : کوست Ü
1530 کجایی A İ L N : کجای Ü

[غزل 139][1531]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

İ126b, N25a

710 دلا گر عشقِ گل‌رُویی[1532] نداری
ز رنگِ عاشقی بویی[1533] نداری

711 خدنگش می‌رسد بد باشد ای دل
اگر[1534] او را تو پهلُویی[1535] نداری

712 ز خویِ بد نه‌ای[1536] هرگز پشیمان
تو سنگین‌دل عَجب خویی[1537] نداری

713 به محرابت چه سود از سجده ای شیخ
چو رو در طاقِ ابرویی[1538] نداری

714 ترا روشن شوَد ای ماه روزی
که چون سیفی دعاگویی[1539] نداری

1531 این غزل در نسخه‌های M و Ü وجود ندارد
1532 گل‌رویی İ L N : گل‌روی A
1533 بویی İ L N : بوی A
1534 اگر A L N : که İ
1535 پهلویی L N : پهلوی A : به پهلویی İ
1536 نه‌ای A L N : نشد İ
1537 خویی İ L N : خوی A
1538 ابرویی İ L N : ابروی A
1539 دعاگویی İ L N : دعاگوی A

[غزل 140][1540]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

715 به هجرانم مکش ای یارِ جانی — İ127a, L229b
مکن این‌طور با ما زندگانی

716 غم و دردم تمامِ شهر دانست
تو نیز[1541] ای ماه[1542] می‌باید که دانی[1543]

717 علاجِ ناتوانِ خویشتن کُن — A20b
چو داری فرصتی و می‌توانی

718 دلم گفتم[1544] نشانِ ناوکِ توست — A20a
بگفتا راست است آری نشانی[1545]

719 سگِ خود خوانْد سیفی را و پرسید — A20b
که نامت[1546] چیست گفتم هرچه[1547] خوانی

[1540] این غزل در نسخه‌های M و Ü وجود ندارد
[1541] نیز L : هم A İ N
[1542] ماه A L N : شوخ İ
[1543] که دانی İ L N : بدانی A
[1544] گفتم A L N : گفتی İ
[1545] در نسخهٔ A سومین و چهارمین بیت‌های این غزل به جایِ یکدیگر جای گرفته‌است
[1546] نامت İ L N : نامنت A
[1547] هرچه A L N : هرکه İ

[غزل 141][1548]

[مضارع مثمن اخرب: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

N25[b], Ü16[a]

720 ترکِ جهان گرفتم در عشـق چون[1549] تو جانی[1550]
گوینـد فی المثـل خود جـانی بِـهْ از جهـانی[1551]

721 کـاش اوّلـم نـبـودی ســـودایِ زلـفِ خـوبـان
اکنون چـه ســود دارد پـنـدیســـت هر زمـانی[1552]

722 از بـس کـه آبِ چشـــمم مـیرفـت پـیشِ مـردُم
گشـــتـه حـکـایـتِ مـا الـقصّـــه داســـتـانـی

723 روزی کـه کـامِ عشّـــاق از لعلِ خویش بخشـــی
گر هیچ نیســـت بـا مـا بر گوی یـک دهـانی

724 سـیفی چو اسـتخوان شـد[1553] جنگِ رقیب کم شـد
آری که صـــلح باشـــد ســـگ را به اســـتخوانی

[1548] این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
[1549] چون A İ L N : - Ü
[1550] جانی A İ L N : جوانی Ü
[1551] از جهانی A L N Ü // این قسم در نسخهٔ İ خراب شده‌است
[1552] زمانی L N Ü : زبانی A
[1553] شد İ : گشت A L N : - Ü

[غزل 142][1554]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ131ª, L230ª

725 دلبرِ درزی که[1555] شد دیوانهٔ رویش پری
دوختند از بهرِ او[1556] گویا قبایِ دلبری

726 بهرِ او گیرم که سازد سوزنِ زر آفتاب
رشتهٔ او کی تواند تافت[1557] ماهِ خاوری

İ131ᵇ

727 گر سرم بُرّی و گر دوزی به تیرم[1558] باک نیست
بر تو آسان است خود می‌دوزی و[1559] خود می‌دری[1560]

N26ª

728 رشتهٔ جانت به وصلِ سوزنِ مژگانِ او
کی رسد تا در غمش از سفتِ سوزن بگذری[1561]

729 دل که چون انگشتبانه[1562] هیچ جا[1563] بی‌زخم نیست
دارد از[1564] مژگانِ تیزش[1565] زخمِ سوزن بر سری

730 جامهٔ صبرت[1566] که[1567] شد سیفی قبا از دستِ او
چون نخواهد دوختن تا کی گریبان می‌دری

1554 این غزل در نسخهٔ M وجود ندارد
1555 که A İ L N : آگه Ü
1556 دوختند از بهر او İ L N Ü : بر قد او دوختن A
1557 تافت A L N : یافت İ Ü
1558 به تیرم A İ L N : بترم Ü
1559 و A İ L N : - Ü
1560 می‌دری A İ L N : بری Ü
1561 بگذری İ L N : نگذری A Ü
1562 انگشتبانه İ L : انگشتوانه A N Ü
1563 جا A İ L N : جای او Ü
1564 از A L N Ü : او İ
1565 تیزش A İ L : تیرش N Ü
1566 صبرت A İ L Ü : صبرم N
1567 که A L N Ü : گرچه İ

[غزل 143][1568]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ124[a]

731 مـهرِ آن مــه را نـمـی‌گفـتیم هرجــا کــاشـــکـی
اینچنین رســـوا نمـی‌کردیم خود را کــاشـــکـی

732 کشـــتـه‌ام رســـوا میانِ خلق اکنون چاره نیســـت
رازِ پنهــانم نمـی‌گشـــت آشــکــارا کــاشـــکـی

733 بــا تو نتْوانم کــه گویم حــالِ خود پیشِ رقیـب
یــکـزمــان یــابم ترا ای شـــوخ تنهــا کــاشـــکـی

734 هــرکــجــا دانـم کـه آیـد یــار بـعـد از رفـتـنـم
گویم از حســـرت نمی‌رفتم از آنجــا کــاشـــکـی

735 مُردم از هـجر و نـمـی‌دانـد کســـی حــالِ مـرا
عرضـــه دارم حالِ خود بـا شـــاهِ دانـا کـاشـــکی

736 خســـروِ غازی معزِّ ســـلطنت ســـلطان حســـین
تــا بـدیـدی حشـــمتش می‌دیـد دارا کــاشـــکـی

737 هرچه اســبابِ نشــاط و عشــرت اســت و خرّمی
بــاد در بـزمِ شـــهِ فـرخـنـده آلا کــاشـــکـی

738 عــاقبـت کشـــتنـد ســـیفی را بــه تیغِ انقطــاع
بــا پری‌رُویــان نمی‌پیوســـت قطعـا کــاشـــکی

[1568] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 144][1569]

[هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

İ124b

739 ای شـــیـخ مـرا راهِ خـرابـات نـمـودی
مـی‌خـواســت دلـم بـاده کـرامـات نـمـودی

740 در دعویِ مهرش سـر و پا سـوختی ای شـمع
ثـابـت قـدمـی کـردی و اثـبـات نـمـودی

741 مُـردم ز فـراق و نـگُـنـی یـاد کـجـا شـد
مـهـری کـه بـه مـن وقـتِ مـلاقـات نـمـودی

742 هـرکـس کـه وفـایـی بـه تـو بنْـمـود عـفـا الله
صـد گـونـه جفـایش بـه مـکـافـات نمـودی

743 سـیفی بـه جفا کُشـتـه شـدی در غمِ خوبـان
دیـدی سـتـم ار هـرچـه مبـاهـات نـمـودی

[1569] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 145][1570]

[رجز مثمن سالم: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

744 تــا مهر بســـتی مــاهِ من بــا مــاهروی دیگری
کردی منِ دیوانــه را رســـوای کوی دیگری

745 من جســـتمت بر بـام و در اکنون کجـا یـابم خبر
کارِ تو هم ای ســیم‌بر شــد جســت و جوی دیگری

746 در شـــیوهٔ صـــدق و صـــفا تو مهر داری و وفا
کو در جهـان مثـلِ شـــمـا امر وزد وی دیگری

747 گیرم ســـرِ راهِ تو من وقـتِ گـل ای غنچـه دهن
دانم کـه گلگشـــتِ چمن آیی بـه بوی دیگری

İ125[a]

748 ای تنـدخوی دلســـتـان بودی بلای عقـل و جـان
تـا چیســـت حـالت این زمـان از تنـدخوی دیگری

749 آن شـــوخ چشـــمِ کینـه‌خو بـا من نگردد روبرو
من دیده هرگه ســـوی او، او دیده ســـوی دیگری

750 تا کشــت عاشــق یارِ من این‌طور شــد گفتارِ من
ســـیفی مکُن انگار من از گفت و گوی دیگری

[1570] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 146][1571]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

751 منِ مســـکین نمی‌یــارم کــه بینم رویِ او گــاهی
نـگــاهی مـی‌کُـنم از دور و مـی‌گیرم ســـرِ راهی

752 مرا یادِ تو سـوزد چون سـهی بینم از آن اسـت این
که افزون می‌شــود در هجر ســوزِ من به هر ماهی

753 اگر خواهـد دلم وصـــــلِ تو جـانـا دار معـذورم
که هرکس را که می‌بینی به عالم هســـت دلخواهی

754 ز رویِ زرد تـا شـــــد بر دلِ من بـارِ غم آســـان
یقینم شـــد کـه می بودســـت کوهی در پسِ کـاهی

755 به ســـویِ کعبهٔ مقصـــودِ ســـیفی ره بری آخر
اگر باشـــد چو لطفِ شـــاهِ اعظم با تو همراهی

[1571] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 147][1572]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

756 گهی که یاد کُنی بنده را به مکتوبی
مرا برابرِ آن نیست هیچ مطلوبی

757 به صورتِ تو که مستم امیدوار چنان
که روزِ هجر سراید به صورتِ خوبی

758 امیدِ وصلِ تو داریم و هست مشکلِ ما
که عمرِ نوح نداریم و صبرِ ایوبی

759 حرام بی‌تو اگر خاطرم کُند رغبت
به هیچ صورتِ زیبا و شکلِ مرغوبی

İ125b

760 چو دید خطّ وفایِ حبیبِ خود سیفی
نکرد میلِ خطِ خوب هیچ محبوبی

[1572] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 148][1573]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

761 اگـر جـانـم قـبـولِ خـدمـتِ جـانـانِ مـن بـودی
چـه منّـت‌هـا کـه از جـانـانِ من بر جـانِ من بودی

762 گرش یـاد آمـدی از من کـه جـان دادم بـه آرمـانش
دگر [ ][1574] کـه بودی زهره در آرمـانِ من بودی

763 بـه کـامِ دشـــمنم تـا یـار بـا اغیـار یـاران شـــد
چـه غم بودی ز اغیـاران اگر یـارانِ من بودی

764 به حمدالله که شـــد نقدِ دلِ من صـــرفِ مَهرویان
که صرفِ هرچه کشتی غیر از این تاوانِ من بودی

765 نبودی پیشِ او حاجت به عرضِ حالِ ســیفی را
بــه دســـتِ آن پری‌پیکر اگر دیوانِ من بودی

[1573] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1574] این قسم غیر قابل خواندن است

[غزل 149][1575]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

İ126a

766 ای درِّ اشـــک کـز پـیِ جـانـانـه مـیروی
خـوب اســـت این طـریق یتیمـانـه مـیروی

767 همراه میروی بـه من و ای پری خوش اســـت
ایــنطـورهـا کــه بـا مـنِ دیـوانــه مــیروی

768 در راهِ انــتـظـارِ تــو گشـــت ایــن تــردّدم
تــا از کــدام ره طـرفِ خــانــه مــیروی

769 دور اســـت از طـریقـهٔ یـاری حـبـیـبِ مـن
بـا آشـــنـایِ خـویـش کـه بـیگـانـه مـیروی

770 گفتم ز دســتِ تیغِ تو ســیفی فســانـه شـــد
گفتـا کـه چنـد بر ســرِ افســانـه میروی

[1575] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 150][1576]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

771 در سفالی با سگان خویشم اگر آبم دهی
بِهْ که با بیگانه‌ها جامِ مَیِ ناَبم دهی

772 یا رب این دولت به بیداری نخواهم دید من
چند بینم شب که جامِ باده در خوابم دهی

İ126b

773 چون گمان از گوشه‌ها سویِ تو آیم همچنان
گر چه صد پی همچو تیر از خانه پرتابم دهی

774 ای فلک تا ملکِ عشقِ یار گردد ملکِ من
خواهم از آه و فغان و گریه آسانم دهی

775 هست سیفی تشنهٔ تیغِ تو می‌یابی صواب
وقتِ کُشتن گر به دستِ خود دمِ آبم دهی

1576 این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[غزل 151][1577]

[خفیف مسدس مخبون اصلم: فاعلاتن/فعلاتن مفاعلن فعلن/فعلن]

776 دل لـبـت خـواسـت قصـدِ جـان کـردی
هـرچـه دلخـواسـت آنـچـنـان کـردی

777 نـزنـی تـیـرِ غـمـزه جـز بـر مـن
تـو خـود ای مـه مـرا نشـان کـردی

778 گـفـتـه بـودی کُشـم بـه هـجـرانـت
عـاقـبـت رفـتـی و هـمـان کـردی

İ127a

779 مشـتـری را بسـوخـت مـهـرِ رخـت
آخـر ای مـاهرو قـران کـر[د]ی[1578]

780 مـیـلِ خـونریـزِ سـیـفیَـت گـر نـیسـت
از چـهرو تـیـغ در مـیـان کـردی

[1577] این غزل در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[1578] کری İ

[قطعه 1][1579]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

İ131b

781 خواجه ارزانی که او در رنگ‌ریزی شـــهره بود
کرد حـاصــــل جـامـه‌دارِ بنـده را رنـگِ تبـاه

782 گفت اگر این رنگِ بد شد هسـت ارزان گفتمش
رنـگ بـاید خوب بـاشـــد رویِ ارزانی ســـیاه

[قطعه 2][1580]

[خفیف مسدس مخبون اصلم: فاعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

783 مـثـنـوی گـرچـه ســـنّـتِ شـــعـر اســـت
مــن غــزل فــرضِ عــیــن مـــی‌دانــم

784 هــیــچ بــیـتــی کــه دلــپــذیــر بــوَد
بــهــتــر از خــمســـــتــیــن مــی‌دانــم

[قطعه 3][1581]

[خفیف مسدس مخبون اصلم: فاعلاتن مفاعلن فعلن/فعِلن]

785 عــمــر بـــگـــذشـــــت در ره تـــقـــوی
هـیـچ کـارم بـه رســـم و قـاعـده نـیســـت

786 مـو بـه بـی‌حـاصـــلـی ســـفـیـدم شـــد
مـی‌کُـنـم ریـش و هـیـچ فـایـده نـیســـت

[1579] این قطعه در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1580] این قطعه در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1581] این قطعه در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[مفرد 1][1582]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

787 ما گنهکار و قبولی نی در استغفارِ ما İ132[a]
چشم تر آرد مگر آبی به رویِ کارِ ما

[مفرد 2][1583]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

788 چارهٔ وصلِ تو سازم به وصالِ دگران
آه تا چند کَشم بی‌تو خجالِ دگران

[مفرد 3][1584]

[مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

789 با دیگران کرشمه و با ما عتاب و کین
این شیوه را گذار که طرزِ بد است این

[مفرد 4][1585]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

790 تو مشنو گر بدِ من گفت دشمن
بیا بشنو بلی گفتِ بدِ من

[1582] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1583] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1584] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1585] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[مفرد 5][1586]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

791 چـنــان تــیــغِ تــو آیـد بــر ســـرِ مــن
کــه گــویــی کشـــتــنــی دارد بــرِ مــن

[مفرد 6][1587]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

792 ز رویِ مهر چـه بـاشــد کـه ســروِ تـازهٔ من
بــه روزِ مرگ کَشـــد دســـت بر خبـازهٔ من

[مفرد 7][1588]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

793 ای کـه برد از من دل و دین چشــمِ کـافرکیشِ تو
قصـــدِ جـانم می‌کُنی بســیـار این هم پیشِ تو

[مفرد 8][1589]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

794 دلا وصـــفِ میـانِ نـازکِ جـانـانِ من گفتـی İ132b
نـکو رفتـی حـدیثـی از میـانِ جـانِ من گفتـی

[1586] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1587] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1588] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1589] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[مفرد 9][1590]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

795 شــدی با دشــمنان همراه و قدرِ من ندانســتی
تو هرگز دوسـت را ای شـوخ از دشـمن ندانسـتی

[مفرد 10][1591]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

796 بـه رقیبـان سـخن از مـا همـه پنهـان گویی
هرچـه از مـا شـنوی پیشِ رقیبـان گویی

[مفرد 11][1592]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

797 اگـر چـه یـارم آنـیسـت رسـم دل‌داری
بـدین خوشـم کـه نـدارد بـه دیگری یـاری

[مفرد 12][1593]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

798 بـا مـن ای مـاه مشـو تـیره بـآهِ دگـری
کـه نـگیرنـد کسـی را بـه گنـاهِ دگـری

[1590] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1591] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1592] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1593] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[مفرد 13][1594]

[مجتث مثمن مخبون محذوف: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن]

799 بـه مـا نـبـیـنـی و داری بـه دیـگـران نـظـری
چـه شـــد نــه‌ایـم مــگـر مـا بـرابـرِ دگـری

[مفرد 14][1595]

[مضارع مثمن اخرب مخفیف: مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلاتن]

800 مُـردیـم ای غـم هـجـر بـر جـانِ مـا چـه داری
از عـمـر خـود گـذشـــتـیـم مـا را نـمـی‌گـذاری

[مفرد 15][1596]

[هزج مثمن سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

801 چو دانســـتی که عاشـــق گشـــته‌ام از من [ ][1597]
کرم کردی گنـاهِ بنـده را دانســـتـه بخشـــیـدی

[مفرد 16][1598]

[رمل مثمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

802 ای کـه از شـــوخی نـداری هیچ پرواىِ کســـی İ133ª
از شـــما این‌طورها ســـهل اســـت میرزاىِ کســـی

[1594] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1595] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1596] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1597] این قسم غیر قابل خواندن است
[1598] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

[مفرد 17][1599]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

803 نیست بی‌خنجرِ او بر جگرِ من آبی
خونِ دل می‌خورم از دوستیِ قصّابی

[مفرد 18][1600]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن فعلاتن فعلن/فعِلن]

804 مستم ای محتسب امروز ز من دست بدار
احتسابم بکن آن روز که یابی هشیار

[مفرد 19][1601]

[رمل مثمن مخبون محذوف: فاعلاتن/فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

805 ساقیا باده بده تا رسَم از رنجِ خمار
چه کند گر نخورد بهر شفا مَی بیمار

[مفرد 20][1602]

[هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن]

806 دلا در عشق رنجِ ما کشیدی
کرم کردی و رحمت‌ها کشیدی

[1599] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1600] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1601] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد
[1602] این مفرد در نسخه‌های A، L، M، N و Ü وجود ندارد

SONUÇ

Bu çalışmada XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısına dek İran'da hüküm sürmüş olan Timurlular Dönemi'nde yaşamış dîvân şâiri Seyfî-yi Buhârî'nin Farsça Dîvânı'nın edisyon kritikli metni ve bu metnin incelemesine yer verilmiştir.

Dîvân genel olarak gazel şairlerinin değindiği sevgili, sevgilinin zülfü, yüzü ve mâşuka karşı tutumuyla ilgili mazmunlar üzerine kaleme alınmıştır. Şairin *Senâyi'i'l-bedâyi'* eseri ile ortak 16 gazeli bu *Dîvân*da yer almaktadır. Şehrâşûb türünde yazılmış olan bu şiirlerde dönemin meslekleri zikredilmiş ve bu mesleği icra edenler sevgili gibi sunulmuştur. 'Arûz ve mu'mmâda üstad olan şair, her iki konuda da birer risâle kaleme almıştır.

Araştırma metni hazırlanırken ilk bölümde Seyfî-yi Buhârî'nin yaşadığı dönem siyasî, sosyal ve edebî yönden incelenmiştir. İkinci bölümde şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinden söz edilmiştir. Üçüncü bölümde *Dîvân*da kullanılan vezinler, *Dîvân*ın muhtevası, nüshaların tavsifi, *Dîvân* metninde kullanılmış edebî sanatlardan örnekler, esas nüshanın dil ve imla özellikleri ve metin tesisinde izlenen yol sunulmuştur. Son bölüm olan dördüncü bölümde *Dîvân* metnine yer verilmiştir.

Dîvân metni hazırlanırken Türkiye'den 5, İran'dan 1 olmak üzere toplam 6 nüshanın karşılaştırılması yapılmıştır. *Dîvân*da 151 gazel, 3 kıt'a ve 20 müfred yer almaktadır.

KAYNAKÇA

AKA, İsmail : "Timurlular", **DİA**, C. XLI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 177-180.

AKA, İsmail : **Timur ve Devleti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

AKA, İsmail "Timur", **DİA**, C. XLI, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 173-177.

AKA, İsmail : "Şâhruh", **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 293-295.

AKSU, Hüsamettin : "Hurûfîlik", **DİA**, C. XVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 408-412.

ALAN AKBIYIK, Hayrunnisa : "Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı Son Dönem Sanatkârları", **Bilig**, Yaz 2004, sa. 30, s. 151-171.

ALAN, Hayrunnisa : **Bozkırdan Cennet Bahçesine: Timurlular (1360-1506)**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007.

ALGAR, Hamid : "Nakşibendiyye", **DİA**, C. XXXII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 335-342.

ALGAR, Hamid : "Muhammed Pârsâ", **DİA**, C. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 563-565.

ALGAR, Hamid : "Alâeddin Attâr", **DİA**, C. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 319-320.

ALGAR, Hamid; ALPARSLAN, Ali : "Hüseyin Baykara", **DİA**, C. XVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 530-532.

ALPARSLAN, Ali : "Gıyâseddin Baysungur", **DİA**, C. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 276-277.

ANDİCAN, A. Ahat : "Tüzükat-ı Timuri Gerçek mi ve Geçerli Bir Birincil Tarihî Kaynak Olarak Kullanılabilir mi?", **Türkiyat Mecmuası**, C. XXVII, sa. 2, 2017, s. 33-83.

ARSLAN, Mehmet : "Divan Edebiyatı'nda Mu'ammâ", **Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri**, İstanbul, Kitabevi, 2000, s. 251-276.

AYDIN, Derya : "Bir El Yazma Üretim Merkezi Olarak Şiraz ve Resim Üslubunun Türkmen Dönemindeki Dönüşümü", **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**, C. V, sa. 1, 2020, s. 82-89.

AYDIN, Ömer Hakan : "Timurlu Devleti'nde Emirlerin Rolü", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, 2020.

ÂZER, Lutf Alî Beg : **Âteşkede-i Âzer**, haz. Mîr Hâşim Muhaddis, C. II, Tahran, Müessese-i İntişârât-i Emîr Kebîr, 1378 h.ş.

BABUR, Zahiruddin Muhammed : **Vekayi: Babur'un Hatıratı**, çev. Reşit Rahmeti Arat, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1943.

BABUR, Zahiruddin Muhammed : **Vekayi: Babur'un Hatıratı**, çev. Reşit Rahmeti Arat, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1946.

BÂBUR MİRZA, Zahiruddin Muhammed : **Bâburnâme**, (Çağatayca Aslı. Abdurrahim Hanhanan'ın Farsça Tercümesi ve İngilizcesi), Hazırlayan Jr. W. M. Thackston, Edit: Şinasi Tekin; Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi, 1993, 2. Kısım.

BEŞERÎ, Cevâd : "Dîvân-ı Serâyendegân-i Gadîm der Destnivîs-i Tâzeî ez Hülâsetü'l-eş'âr", **Âyine-i Pejûheş**, sa. 6, Behmen-İsfend 1388 h.ş., s. 2-31, 554-583.

BİLGİN, Orhan : "Abdürrezzâk es-Semerkandî", **DİA**, C. I, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 299-300.

BLOCHMANN, Henry : **The Prosody of the Persians According to Saifi, Jami and Other Writers**, Amsterdam, Philo Press, 1970.

BUHÂRÂYÎ-İ ARÛZÎ, Seyfî-i : **Risâle der Fenn-i Muammâ**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, 00115-010.

[BUHÂRÎ], Seyfî : **el-'ilm-ü sayd ve'l-kitâbe**, Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 2320/1.

BUHÂRÎ, Seyfî-i : **Risâle-i Arûz/Mîzânü'l-eş'âr**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 04001-002.

BUHÂRÎ, Seyfî-i : **Risâle der Fenn-i Muammâ**, Manisa Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 2734/1.

BUHÂRÎ, Seyfî-i : **Risâle der Fenn-i Muammâ**, Milli Kütüphane, Çankırı İl Halk Kütüphanesi, 483/1.

BUHÂRÎ, Seyfî-yi : **Risâle-i 'Arûz**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Lala İsmail, nr. 00555-001.

BUHÂRÎ, Seyfî-yi : **Risâle-i ‘Arûz**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Lala İsmail Koleksiyonu, nr. 00506-001.

BUHÂRÎ, Seyfî-yi : “Senâyi‘i’l-bedâyi‘”, haz. Necîb Mâyil Herevî, sa. 10, İslâmâbâd, **Dâniş: Faslnâme-i Rayenî-yi Ferhengî-yi Cumhûrî-yi Îrân**, Yaz 1366 h.ş., s. 6.

CÂMÎ, Nûreddîn Abdurrahmân b. Ahmed-i : **Bahâristân ve Resâil-i Câmî**, haz. A‘lâhân Efsahzâd; Muhammed Can Omerof; Ebûbekir Zuhuriddîn, Tahran, Mîrâs-ı Mektûb (bâ Hemkârî-yi Merkez-i Mutâle‘ât-ı Îrânî), 1379 h.ş.

ÇELEBİ, Kâtip : **Keşfü’z-Zunûn**, çev. Rüştü Balcı, C. II, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

ÇELEBİ, Kâtip : **Keşfü’z-Zunûn**, çev. Rüştü Balcı, C. IV, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

ÇETİN, Nihad M. : “Aklâm-ı Sitte”, **DİA**, C. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 276-280

ÇETİNDAĞ, Yusuf : **Ali Şîr Nevâî: Hayatı, Sanatı, Eserleri**, İstanbul, Fatih Üniversitesi Yayınları, t.y.

ÇİÇEKLER, Mustafa : “Fars Şiirinde Üsluplar”, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 1: Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî, 29 Nisan 2005 Bildiriler**, İstanbul, 2006, s. 12-33.

ÇİFTÇİOĞLU, İsmail : “Timur’un, Fethettiği Ülkelerden Mâverâünnehir’de Topladığı Bazı Âlimler”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 12, sa. 37, Erzurum, Güz 2008, s. 307-320.

DİA : "Hâfız-ı Ebrû", **DİA**, C. XV, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1997, s. 89-90.

DİHHODÂ, Ali Ekber : "Şehrâşûb", **Lugatnâme-i Dihhodâ**, haz. Muhammed Mu'în; Cafer Şehîdî, C. X, Tahran, Müessese-i İntişârât ve Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân, 1377 h.ş., 2. bs., s. 14603.

DİLEK, Kaan : "Şerefeddin Ali Yezdî", **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 550-552.

DUĞLAT, Mirza Haydar : **Tarih-i Reşidî**, İngilizce'ye çev. E. Denison Ross, Türkçe'ye çev. Osman Karatay, İstanbul, Selenge Yayınları, 2006.

ENVERÎ, Hasan "Şehrâşûb", **Ferheng-i Kinâyât-i Sohen**, C. II, Tahran, Çâphâne-i Mehâret, 1383 h.ş., s. 1029.

ETHE, Hermann : **Târîh-i Edebiyyât-i Fârsî**, çev. Rızâzâde Şafak, Tahran, Bongâh-i Tercüme ve Neşr-i Kitâb, 1977.

EVHADÎ, Takîyuddîn Muhammed : **'Arafâtu'l-'âşıkîn ve 'arasâtu'l-'ârifîn**, haz. Zebîhullah Sâhibkârî, Âmine Fahr Ahmed, Muhammed Kahraman, C. III (dâl-sîn), Tahran, Mîrâs-ı Mektûb (bâ Hemkârî-yi Kitâbhâne, Mûze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî), 1389 h.ş.

FUZÛLÎ, Muhammed : **Se Risâle-i Fârsî (be İnzimâm-i Risâle-i Türkî-yi Çihil Hadîs)**, haz. Hüseyin Muhammedzâde Sadık; Şâhruh Neh'î; Kerîm Esedî, Tahran, İntişârât-i Tekdıraht, 1392 h.ş.

HAN, Seyyid Ali Hasan : **Subh-i Gülşen**, Bhopal, 1878.

HANDMÎR, Gıyâseddîn bin Hümâmeddîn el-Hüseynî : **Târîh-i Habîbü'→ s-siyer fî Ahbâr-i Efrâd-i Beşer**, haz. Muhammed Debîr Siyâkî, C. IV, [Tahran], Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362 h.ş.

HEREVÎ, Fahrî-yi : **Tezkire-i Ravzatü's-Selâtîn**, haz. A. Hayyâmpûr, Tebrîz, Müesse-i Târîh ve Ferheng-i Îrân, 1345 h.ş.

HİDÂYET, Rızâ Kuli Hân : **Fihristü't-tevârîh**, haz. Abdülhüseyin Nevâî; Mîr Hâşim Muhaddis, Tahran, Pejûheşgâh-i 'Ulûm-i İnsânî ve Mutâla'ât-i Ferhengî, 1373 h.ş.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan : "Üslûp", **DİA**, C. XLII , İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 385-387.

KAYA, Bayram Ali : "Şehrengiz", **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 461-462.

KILIÇ, Mahmud Erol : "Ni'metullah-ı Velî", **DİA**, C. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 133-135.

KOÇAK, Muhammed Emin : "Timurlu Medeniyetine Örnek Bir Şehir: Semerkant (1370-1405)", **AUSBD**, C. II, sa. 4, 2019, s. 69-70.

KURTULUŞ, Rıza : "Fasîh-i Hâfî", **DİA**, C. XII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1995, s. 214-215.

KUT, Günay : "Ali Şîr Nevâî", **DİA**, C. II, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 449-453.

KUT, Günay; BAYRAKTAR, Nimet : **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri**, haz. Ahmet Çınar; Tenzile Derin Şahal, çev. Muhammed Şahin; Muhammed Fatih Ünlü,

İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

MAHDAVÎ, Betûl; BEHNÂMFER, Muhammed; ŞEMSEDDÎNÎ, Mustafa : "Envâ'-i Şehrâşûb ve Köhnterîn Şehrâşûb-i Sınıfî", **Funûn-i Edebî(İlmî-Pejûheşî)**, Yıl: 8, sa. 1, Bahar 1395 h.ş., s. 43-54.

ME'ÂNÎ, Ahmed Gülçîn : **Şehrâşûb der Şi'r-i Fârsî**, Tahran, Müessese-i Çâp ve İntişârât-i Emîr Kebîr, 1346 h.ş.

ME'ÂNÎ, Ahmed Gülçîn : **Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârsî**, C. II, Tahran, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân, 1350 h.ş.

MÜDERRİS, Mirza Muhammed Ali : **Reyhânetü'l-edeb fî terâcim'i'l-ma'rûfîn bi'l-künye evi'l-lakab yâ künâ ve el-kâb**, C. III, 2. bs., Tebrîz, Çâphâne-i Şafak, [1347 h.ş.]

MÜNZEVÎ, Ahmed : **Fihrist-i Nüshahâ-yi Hattî-yi Fârsî**, C. III, Tahran, Müessese-i Ferheng-i Mıntıka, 1350 h.ş.

MÜNZEVÎ, Ahmed : **Fihrist-i Nüshahâ-yi Hattî-yi Fârsî**, C. IV, Tahran, Müessese-i Ferheng-i Mıntıka, 1351 h.ş.

NASRÂBÂDÎ, Mîrzâ Muhammed Tâhir : **Tezkire-i Nasrâbâdî: Müştemil ber Şerh-i Hâl ve Âsâr-i Karîb-i Hezâr Şâ'ir-i 'Asr-i Safevî**, haz. Vâhid Destgirdî, [Tahran], Kitâbfurûşî-yi Furûgî, 1361 h.ş.

NEFÎSÎ, Saîd : **Târîh-i Nazm u Nesr der Îrân ve der Zebân-i Fârsî: tâ Pâyân-i Karn-i Dehom-i Hicrî**, C. I, [Tahran], Kitâbfurûşî-yi Furûgî, 1363 h.ş.

NEVÂÎ, Mîr Nizâmüddîn Ali Şîr : **Tezkire-i Mecâlisü'n-nefâis**, haz. Ali Asgar Hikmet, [Tahran], Kitâbfurûşî-yi Menûçehrî, 1363 h.ş.

NEVÂYİ, Ali-Şir : **Mîzânu'l-Evzân (Vezinlerin Terazisi)**, haz.: Kemal Eraslan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

NEVŞÂHÎ, Ârif : **Kitâbşinâsî-yi Âsâr-i Fârsî-yi Çap Şode der Şibh-i Kare(Hind, Pakistan, Bangladeş)**, C. III, y.y., Mirâs-i Mektûb, 1391 h.ş.

ORUÇ, Cihan : "Hüseyin Baykara ve Zamanı", Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2013.

ORUÇ, Cihan : "Sultan Hüseyin Baykara'nın Timurlu Devleti Tahtına Çıkmasından Sonra Timurlu Soyundan Bazı Mirzalar ile Giriştiği Mücadeleler", **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, sa. 2, Güz 2016, s. 99-128.

ÖĞÜN BEZER, Gülay : "Nizâmeddin Şâmî", **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 330.

ÖZERGİN, M. Kemal : "Temürlü Sanatına Âit Eski Bir Belge: Tebrizli Ca'fer'in Bir Arzı", **Sanat Tarihi Yıllığı**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, sa. 6, İstanbul, 1976, s. 471-518.

PERVÎŞ, Muhsin; MUHAMMEDÎ, Zikrullah : "Tahlîl-i Câmi'eşinahtî-yi Şehrâşûbhâ be Unvân-i Târîh-i Mahallî-yi Manzûm der 'Asr-ı Tîmûrî", **Metn-i Pejûhî-yi Edebî**, Yıl: 22, sa. 77, Güz 1397 h.ş.

RÂZÎ, Emîn-i Ahmed-i : **Heft İklim**, haz. Cevâd Fâzıl, C. III, [Tahran], Kitâbfurûşi-yi Ali Ekber İlmî - Kitâbfurûşî-yi Edebiyye, [1341 h.ş].

SÂDIKÎ, Ali Eşref; MUKADDEM, Zehra Zindî : **Ferheng-i İmlâyî-yi Hatt-i Fârsî ber Esâs-i Destûr-i Hatt-i Fârsî**, Tahran, Ferhengistân-i Zebân ve Edeb-i Fârsî, 1394 h.ş.

SADRÎ, Cemşîd : "Timurlular Dönemi Horasan'da Etkili Tarikatlar", çev. Mustafa Altunkaya, **İ.Ü.**

İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. IV, sa. 2, Güz 2013, s. 227-251.

SAFÂ, Zebîhullâh : **Hulâse-i Târîh-i Siyâsî ve İctimâ'î ve Ferhengî-yi Îrân tâ Pâyân-i 'Ahd-i Safevî**, C. II, 2. bs. Tahran, Müesse-i İntişârât-i Emîr Kebîr, 2536 şâhenşâhî(1977).

SAFÂ, Zebîhullâh : **Târîh-i Edebiyyât der Îrân: ez Pâyân-i Karn-i Heştom tâ Evâyil-i Karn-i Dehom-i Hicrî**, C. IV, 2. bs., Tahran, İntişârât-i Firdevsî, 1363 h.ş.

SAFÂ, Zebîhullâh-i : **İran Edebiyatına Genel Bir Bakış**, çev. Hasan Almaz, Ankara, Nüsha Yayınları, 2003.

SARAÇ, M. A. Yekta : "Muamma", **DİA**, C. XXX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2005, s. 322-323.

SEMERKANDÎ, Devletşâh-ı : **Tezkîretü'ş-şu'ârâ'**, çev. Edward Granwille Browne, Tahran, İntişârât-i Esâtîr, 1382 h.ş.

SERİN, Muhittin : "Yâkut el-Müta'sımî", **DİA**, C. XLIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013, s. 291-293.

SİYÂHMEZGÎ, Ali Nusretî; KÎŞEHÂLE, Muharrem Riyâzetî : "Te'emmulî der Mecma'i'l-esnâf", **Faslnâme-i Tahassusî-yi Sebkşinâsî-yi Nazm u Nesr-i Fârsî (Behâr-i Edeb)**, Yıl: 8, sa. 3, Güz 1394 h.ş., s. 395-410.

ŞAHBAZ, Mevhibe : "Timurlularda Şehzade Eğitimi", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XVIII, sa. 1, s. 313-328.

[ŞÎRÂZÎ, Hâfız-ı] : **Dîvân-ı Hâfız: ber esâs-i nushe-i Halhâlî (827 h.) ve mukâbele bâ nushe-i Bâdliyân (843 h.) ve Pencâb (894 h.) ve mutabık bâ heşt nushe-**

yi muvassık-ı çâpî, haz. Bahâeddîn Hürremşâhî, Tahran, İntişârât-i Dûstân, 1393 h.ş.

TÂHİR-ÜLMEVLEVÎ : "Muammâ", **Edebiyat Lügatı**, haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1973, s. 100.

TARLAN, Ali Nihad : **Divan Edebiyatında Muamma**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi: Burhaneddin Matbaası, 1936.

TAŞKIRAN, Hasan : "Timurlularda Atabeglik Kurumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Özgün Tarih Araştırmaları-1**, Ankara, İksad Publishing House, 2021, s. 235-254.

TOKMAK, A. Naci : "İran", **DİA**, C. XXII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2000, s. 416-424.

TOSUN, Necdet : "Nurbahşiyye", **DİA**, C. XXXIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 248-249.

TOSUN, Necdet : "Ubeydullah Ahrâr", **DİA**, C. XLII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 19-20.

TÜRKOĞLU, İsmail : "Şeybânî Han", **DİA**, C. XXXIX, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 43-45.

UNAT, Yavuz : "Uluğ Bey", **DİA**, C. XLII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 127-129.

USLU, Recep : "Herat", **DİA**, C. XVII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 215-218.

YARGIN (DÎBÂC), Şefîka : “Şâh-ı Şâ‘irân ve Bende-i Dervîşân”, Taşkent **Nâme-i Pârsî**, Yıl: 6, sa. 2, s. 129-143.

YARŞATIR, İhsan : **Şi‘r-i Fârsî der ‘Ahd-i Şâhruh (nîme-i evvel-i karn-i nehom) yâ Âğâz-i İnhitât der Şi‘r-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehrân, 1334 h.ş.

YAZICI, Tahsin : “Belâgat”, **DİA**, C. V, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, s. 383-384.

YUVALI, Abdülkadir : “Çağatay Hanlığı”, **DİA**, C. VIII, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 177-178.

YUVALI, Abdülkadir : “Ebû Said Mirza Han”, **DİA**, C. X, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1994, s. 224-225.

ZÎLÂBÎ, Nigâr : “Edebiyyât”, **Dânişnâme-i Cihân-i İslâm**, C. VIII, s. 835-840.

http://muhur.yek.gov.tr/muhur/yekmu0032 (05.07.2022)

http://muhur.yek.gov.tr/muhur/yekmu0056 (05.07.2022)

http://muhur.yek.gov.tr/muhur/yekmu0057 (05.07.2022)

https://www.cgie.org.ir/fa/article/236541/حسین-معمایی (05.07.2022)

https://dlib.ical.ir (خطی – سنگی) (05.07.2022)

https://apll.ir ((فرهنگ املایی خط فارسی (نسخهٔ نهایی)) (18.07.2022)

https://kutuphane.tbmm.gov.tr (Divân-ı Seyfi) (27.07.2022)

DİZİN

‘

A

B

C

O

Ö

P

R

S

Ş

T

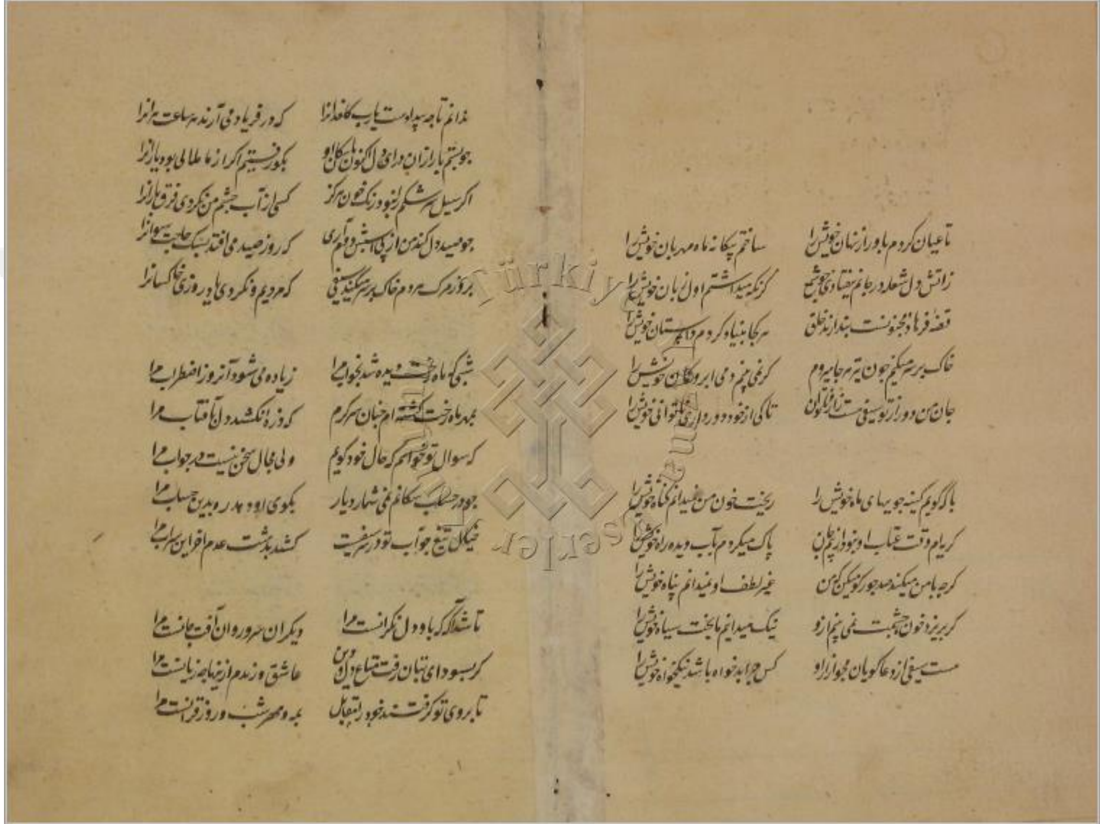
U

Y

Z

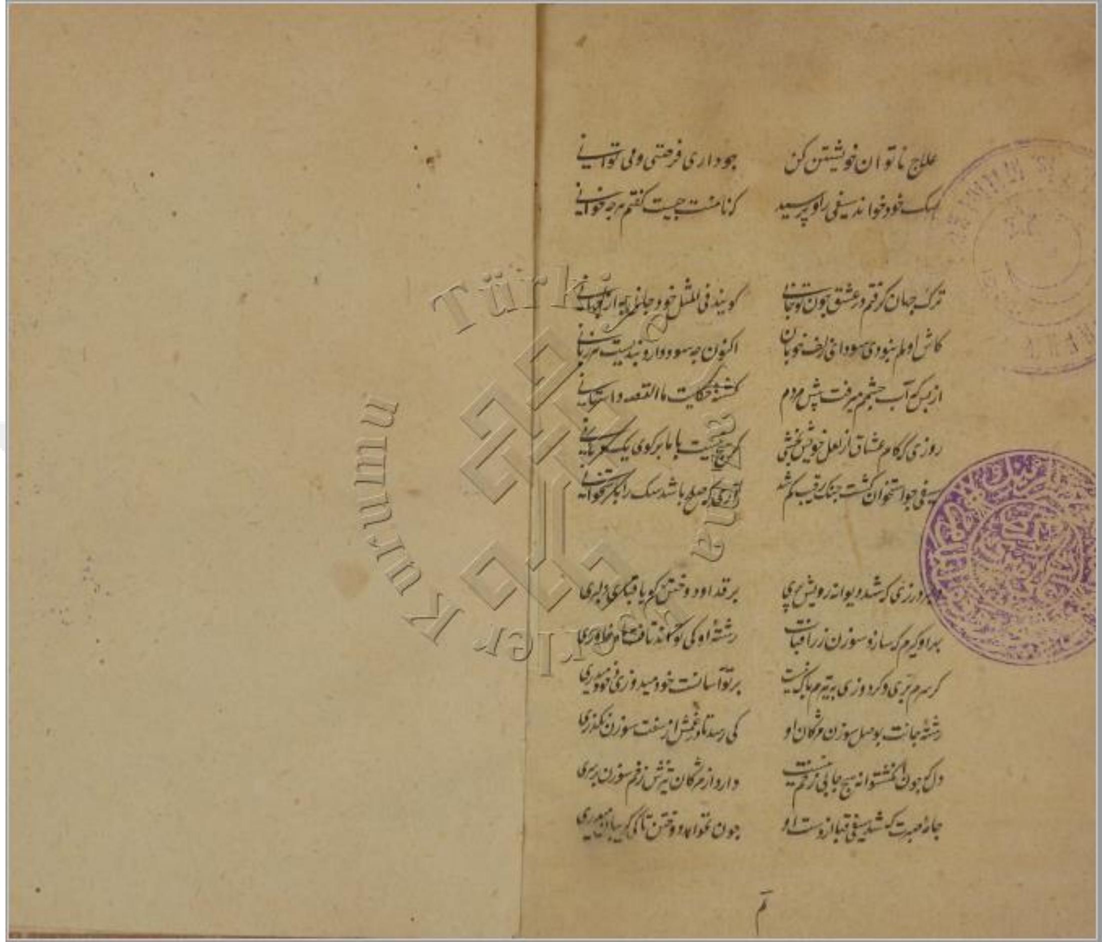
EKLER

Ek-1 A Nüshası vr. 1[b]-2[a]

Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Farsça Yazmalar Bölümü (nr. 00656)

Ek-2 A Nüshası vr. 20^b-21^a
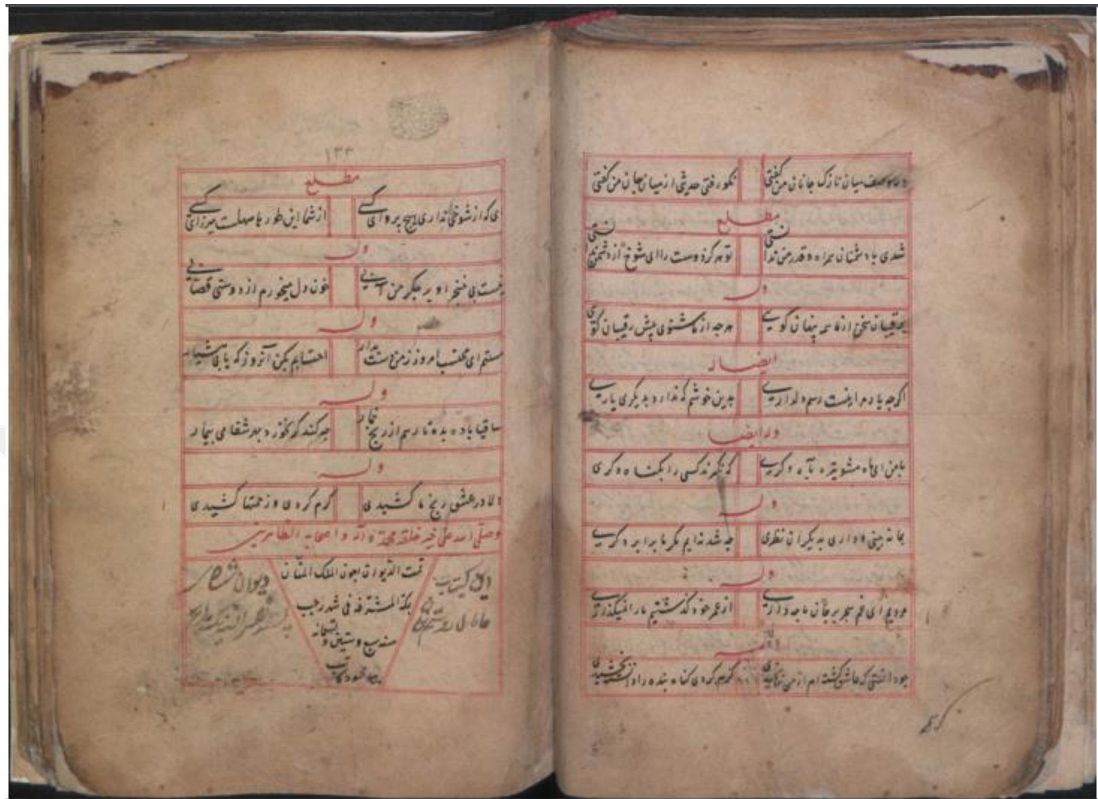

Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu Farsça Yazmalar Bölümü (nr. 00656)

Ek-3 İ Nüshası vr. 105b-106a

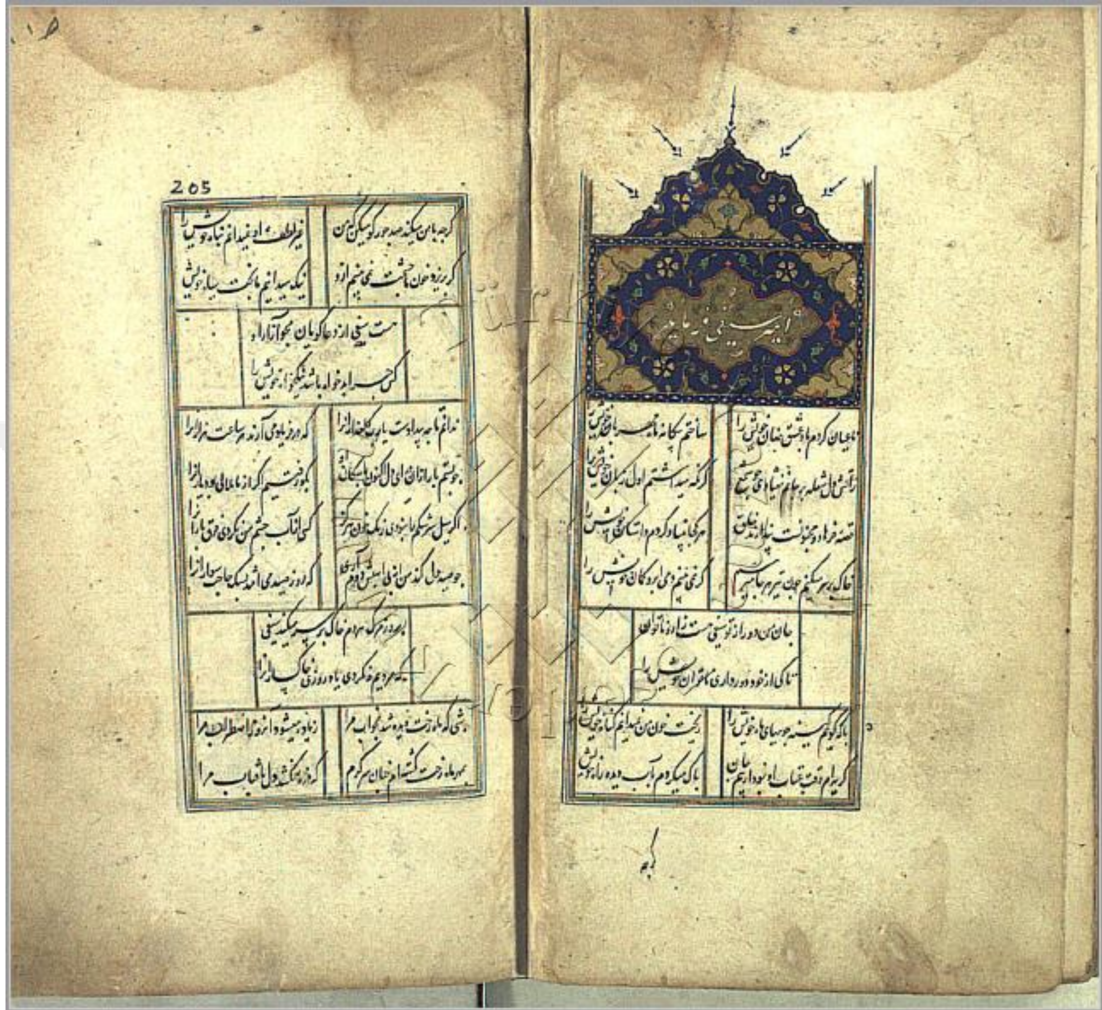
İran Meclis Kütüphanesi (nr. 9653)

Ek-4 İ Nüshası vr. 132^{b}-133^{a}

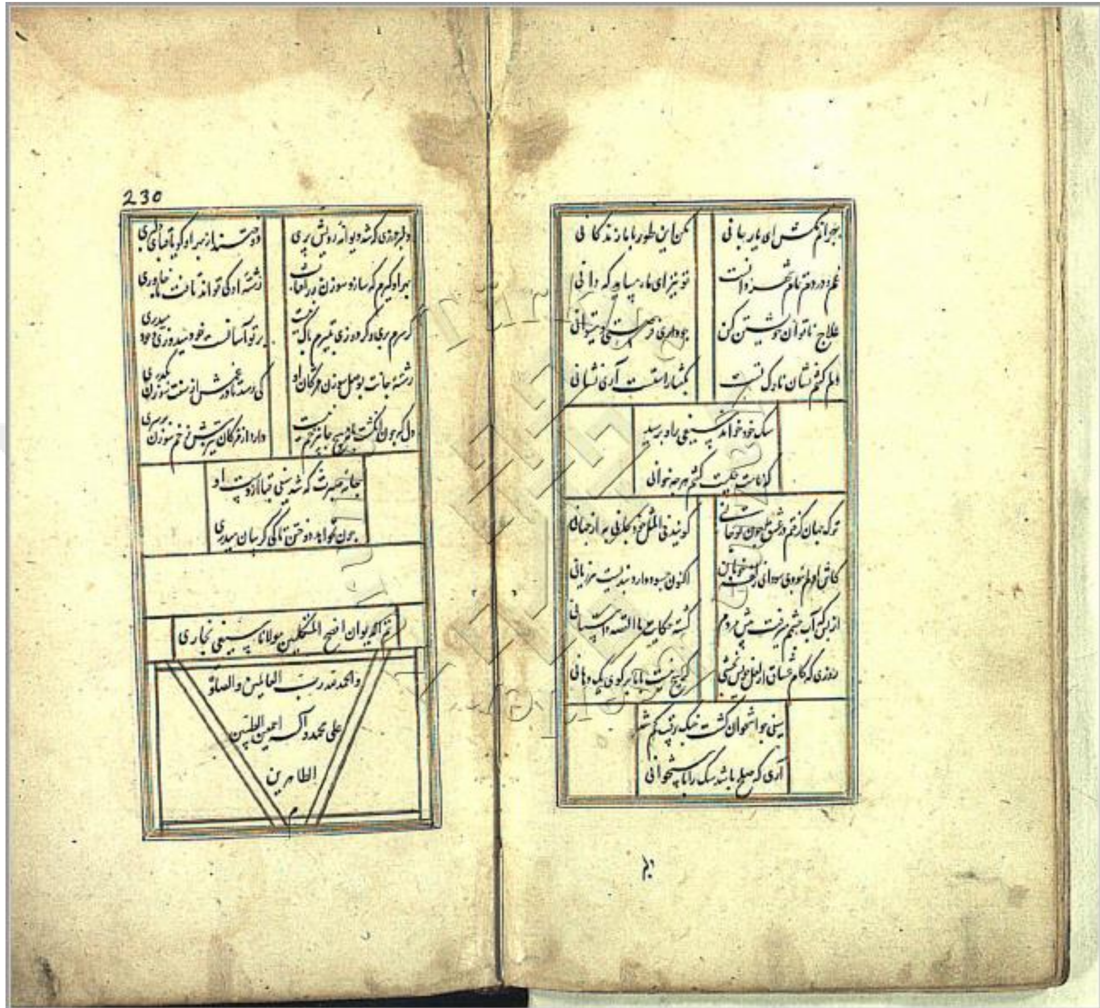
İran Meclis Kütüphanesi (nr. 9653)

Ek-5 L Nüshası vr. 204[b]-205[a]

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli Bölümü (nr. 01895)

Ek-6 L Nüshası vr. 229[b]-230[a]

تم الدیوان افصح المتکلمین مولانا سیبی بخاری

والحمد لله رب العالمین والصلاة علی محمد وآله اجمعین الطاهرین

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Laleli Bölümü (nr. 01895)

Ek-7 M Nüshası vr. 1b

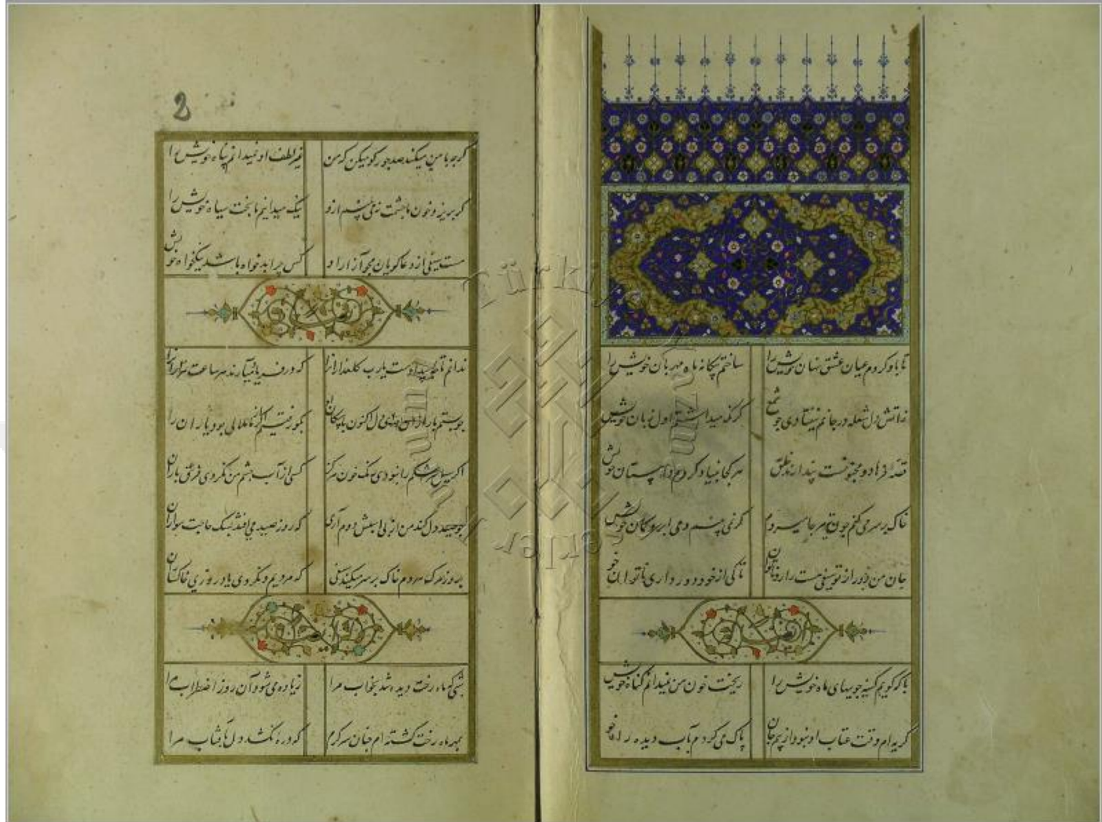
TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Bölümü (YZ 22/1)

Ek-8 M Nüshası vr. 6ᵃ

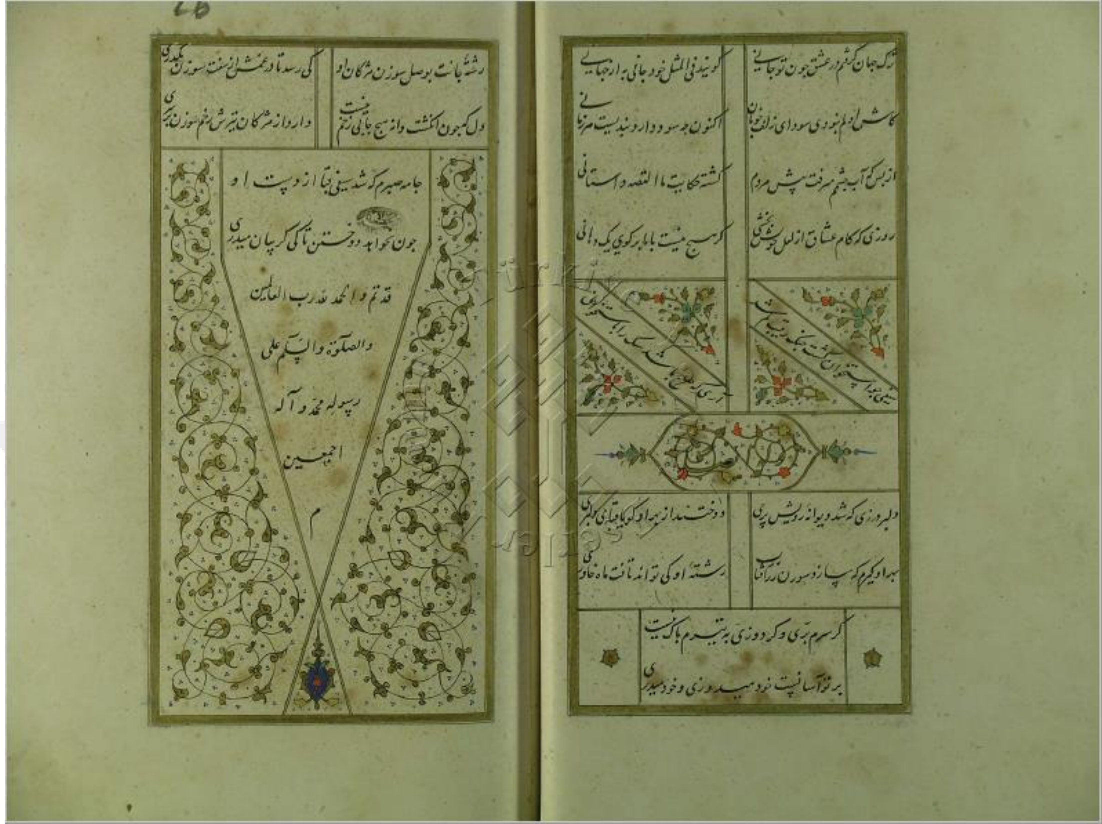
TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Bölümü (YZ 22/1)

Ek-9 N Nüshası vr. 1[b]-2[a]

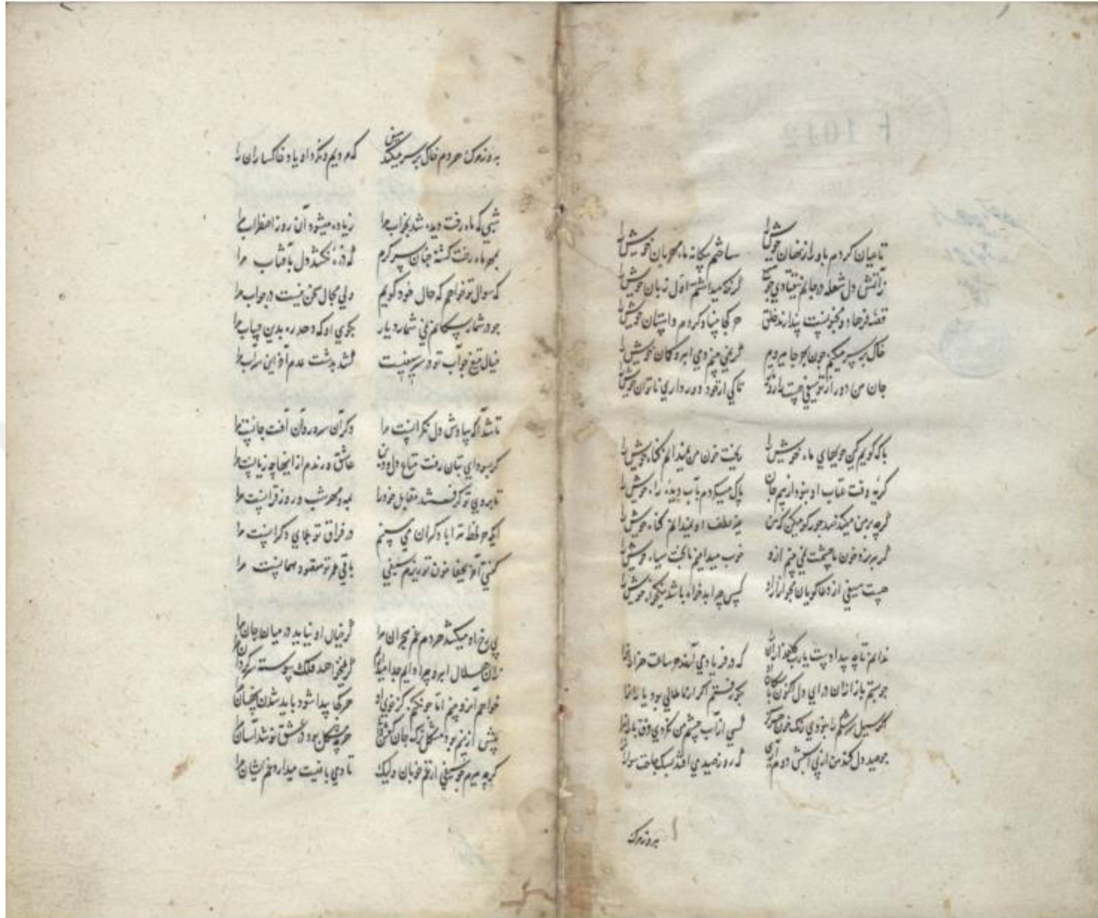
Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Bölümü (nr. 03824)

Ek-10 N Nüshası vr. 25^b-26^a

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Bölümü (nr. 03824)

Ek-11 Ü Nüshası vr. 1^b-2^a

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar Bölümü (nr. 1012)

Ek-12 Ü Nüshası vr. 15^{b}-16^{a}

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar Bölümü (nr. 1012)